

JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1963 · 9

MŰVÉSZETI DÍJAK ÉS ÖSZTÖNDÍJAK

A Baranya megyei Tanács és Pécs város Tanácsa Végrehajtó Bizottsága, valamint a Szakszervezetek Baranya megyei Tanácsa a művészeti élet szocialista irányú fejlődésének előmozdítására a pécsi és baranyai művészeti élet támogatása, a kiemelkedő művészeti alkotások elismerése céljából a következő években művészeti díjban kívánják részesíteni a művészek arra érdemes műveit. E mellett ösztöndíj adományozásával segíteni akarják készülőben lévő műalkotások mielőbbi befejezését, alkotószabadság biztosításával.

I.

A művészeti díjakat és ösztöndíjakat alapító szervek a művészeti szövetségek előterjesztésének figyelembevételével művészeti díjjal jutalmazzák az 1963. január 1-től október 15-ig, illetve 1963. október 15-től 1964. október 15-ig nyilvánosságra hozott műalkotásokat. (Könyvben, folyóiratokban vagy más módon publikált, megfilmesített, televízióban, rádióban vagy színpadon előadott irodalmi műveket; kiállításon bemutatott vagy zsűrizett képzőművészeti alkotásokat; nyomtatásban megjelent vagy a nyilvánosságnak bemutatott ének- és zenei műveket.) A bíráló bizottság bármely, a szocialista társadalom igényeinek eszmei és művészi szempontból megfelelő művet jutalmaz, különösen méltányolja azonban a mai életünkkel foglalkozó műveket.

A művészeti szövetségek 1963 és 1964 október 15-ig teyének előterjesztést a fenti követelményeknek megfelelő művek díjazására. A művészeti szövetségek előterjesztésükben figyelembe vehetnek több évi alkotó munkát, művészi jubileumot is.

Az előterjesztést a Megyei Tanács Művelődésügyi Osztályára kell eljuttatni.

A díjak odaiteléséről bizottság dönt. A bizottság munkájában tanácskozási joggal részt vesznek a művészi szövetségek képviselői is.

A művészeti díjnak 3 fokozata van:

- I. fokozat: 5000 Ft
- II. fokozat: 4000 Ft
- III. fokozat: 3000 Ft

Az egyes fokozatokat több műalkotás is elnyerheti.

A bizottság kivételes esetben (kiemelkedő alkotás, művészi jubileum) nagydíjat is adhat.

A nagydíj: 10 000 Ft.

A díjakat 1963 és 1964. november 7-én ünnepélyesen adják át a művészeknek.

II.

Az I. pontban meghatározott határidőig ösztöndíj elnyerésére is pályázhatnak alkotó művészek minden művészeti ágban és műfajban olyan konkrét művekkel, amelyek befejezéséhez alkotó szabadságra van szükségük. A pályázatban ismertetni kell a készülő mű tartalmát, terjedelmét (méreteit), az eddig elvégzett munkát és a szükséges alkotószabadság időtartalmát.

Az ösztöndíjak benyújtásának helye és időpontja, a döntés módja és kihirdetése azonos az I. pontban foglaltakkal.

*Baranya megye Tanácsa Végrehajtó Bizottsága
Pécs város Tanácsa Végrehajtó Bizottsága
Szakszervezetek Baranya megyei Tanácsa.*

E számunk szerzői:

ANDRÁS ENDRE
ARATÓ KÁROLY
BOHUNICZKY SZEFI
CSÁNYI LÁSZLÓ
CSORBA GYŐZŐ
FODOR ANDRÁS
GYENIS JÓZSEF
GYŐRI D. BALÁZS
HUNYADY JÓZSEF
IMRE FARKAS
JÁVORSZKY BÉLA
KAASALAINEN, HARRI
KECSKEMÉTI KÁLMÁN
KESZTHELYI TIBOR
KÖVES JÓZSEF
LANTOS FERENC
LOVÁSZ PÁL
MERILUOTO, AILA
MÉSZÖLY MIKLÓS
MUSTAPÄÄ
PÁKOLITZ ISTVÁN
PÁL JÓZSEF
POLGÁR ISTVÁN
T. POLGÁR ISTVÁN
SÍK MIHÁLY
SÓS ENDRE
SZÜTS LÁSZLÓ
TERSÁNSZKY J. JENŐ
VÁMOSI PÁL
VARGA IMRE
VÁRKONYI MIHÁLY
WEIDINGER VILMOS

Rajzok:

BENCZE LÁSZLÓ
TILLES BÉLA

PERISZKÓP

„Örömmel olvassuk a pécsi *Jelenkor* idei első számában közölt négy Ady-levelet a költő házasságának előzményeivel kapcsolatban. Vajon ezt a közlést s a *Korunk* idei januári számában megjelent, eredeti Ady-anyagot (Boncza Berta leveleit és Lám Béla vallomását) számon tartja-e a nagyváradi Ady Endre Emlékmúzeum?”

Korunk 1963. 3. sz.

„Régi adósság törlesztését indíthatja el, elsőrendűen fontos jelenséget tisztázhat a *Jelenkor* nyilvános eszmecsereje a zenéről. Az eddig megjelent cikkek alapot nyújtanak ehhez a reményhez. Angyal Endre, Demény János, Fodor András, Granasztói Pál, Kassák Lajos jóformán öt évtized zenei izlésének és köztudatának térképét vázolja fel, s ha esetlegesen, ha személyhez kötetve, akkor is rendkívül érdekes módon és gazdag tényanyaggal...”

Alföld 1963. 7. sz.

Tisztelt Szerkesztőség!

Évről-évre, mint szűkebb hazám rangos képviselőjét várom a *Jelenkort*. Számomra – hét esztendeje az Alföldön élek – elsősorban hazai levegőt, szellemi otthonot jelent. Közvetíti azokat az áramlatokat, amelyek nélkül a Pannóniából elszakadtak önmagukban nagyon egyedülvalók és szintelenek lennének. Így hát ez a folyóirat közösséget is jelent. És nemcsak a jelenkorban, hanem a múlt irodalmi és művészi örökét gondozva, úgy érzem, nekünk, dunántúliaknak hagyományörző is.

Örömmel látom, hogy avatott szerkesztői kezében, hatásában, színvonalában országosan jelentős folyóirattá vált. A patrióta izgalmaival figyelem, Szolnokon, az Alföld közepén mekkora olvasótáborot hódított magának. A megyei könyvtárban egyike a legkeresettebb folyóiratoknak. Kialakulóban van itt egy lelkes, friss izlésű fiatal közösség – könyvtárosok, irodalomértő diákok – olyanok, akik a hazai irodalomban most jutottak el a tájhoz, amit Illyés Gyula láttat az Ebéd a kastélyban első lapjain.

...Végezetül még arról, amiért ez a levél megíródott. Kérem, fogadják szívesen a régi olvasó Köszönetét a folyóirat júliusi, balatoni számaért. Azt hiszem, ez volt a *Jelenkor* eddigi legsikerültebb kötete.

Dr. Kardosné Benke Irén
Szolnok, Megyei Könyvtár

JE LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

VI. évfolyam. 9. szám

1963. szeptember

TARTALOM

CSORBA GYŐZŐ versei - - - - -	787
MÉSZÖLY MIKLÓS: Az ablakmosó (burleszk-tragédia, első rész) - - - - -	790
PÁKOLITZ ISTVÁN versei - - - - -	807
ANDRÁS ENDRE: Két óra (vers) - - - - -	809
VÁMOSI PÁL: Vénülő nyár (vers) - - - - -	809
VÁRKONYI MIHÁLY: Doktor H. (novella) - - - - -	810
SZÜTS LÁSZLÓ: Régi társakra emlékező (vers) - - - - -	814
LOVÁSZ PÁL: Néném (vers) - - - - -	816
SÍK MIHÁLY: Vetés után (vers) - - - - -	816
BOHUNICZKY SZEFI: Vallomás (novella) - - - - -	817
GYÓRI D. BALÁZS: Emberközelben (vers) - - - - -	821
PÁL JÓZSEF versei - - - - -	822
POLGÁR ISTVÁN: Kötábla (vers) - - - - -	823
HUNYADY JÓZSEF: A zeppelinorrú (regényrészlet)	825
Mai finn költők (<i>Jávorszky Béla</i> fordításai) - - - - -	830

HORIZONT

GYENIS JÓZSEF: Hobol, 1963 - - - - -	833
--------------------------------------	-----

VITA

LANTOS FERENC: Fogalomtisztázás - - - - -	837
IMRE FARKAS: Tudomány és művészet - - - - -	842

J E G Y Z E T

CSORBA GYŐZŐ: Levél Weöres Sándorhoz - - - -	845
TERSÁNSZKY J. JENŐ: Emlékek az Otthon körről	847
SÓS ENRDE: Osvát Ernő - - - - -	849
CSÁNYI LÁSZLÓ: Gondolatok a modern rím esztréti- kájáról - - - - -	856

S Z É L J E G Y Z E T

KESZTHELYI TIBOR: Jó magyar nyelvkönyveket - külföldiek kezébe - - - - -	862
-ag-: „Táji” költő - „fővárosi” kritika - - - - -	863
KÖVES JÓZSEF: Egy mozgalom indulásához - - - -	864
- s -: Hej, az a filológia - - - - -	865
VARGA IMRE: Egy csodálkozó töredékei - - - - -	867

S Z E M L E

FODOR ANDRÁS: Kalász Márton költészete - - - -	869
TELEGDI POLGÁR ISTVÁN: Rubin Szilárd: Csirke- játék - - - - -	875
ARATÓ KÁROLY: Demény Ottó: Szigorú hétfő - - - -	877
KECSKEMÉTI KÁLMÁN: Nyerges András: Emberi hitben - - - - -	878
WEIDINGER VILMOS: Két dunántúli antológia - - -	879

R A J Z O K

BENCZE LÁSZLÓ - - - - -	836, 868
TILLES BÉLA - - - - -	789, 813

Szerkeszti:
TÜSKÉS TIBOR
főszerkesztő

BERTHA BULCSU, CSORBA GYŐZŐ, LAZÁR ERVIN, PAKOLITZ ISTVÁN

Jelenkor. A Baranya megyei Tanács lapja. Megjelenik havonta

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Postafiók: 24. Telefon: 13-05.

Szerkesztőségi órák: kedden és csütörtökön 18-19 óráig.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadóhivatal: Dunántúli Napló Lapkiadóvállalat, Pécs, Hunyadi János u. 11.

Telefon: 55-91, 50-00. — Egyes szám ára 6,— Ft. Évi előfizetés díja 72,— Ft.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta

Központi Hirlapirodánál (Budapest, V. József nádor tér 1.) Egyéni előfizetési

csekk számla száma: 61 068. Közületi előfizetési csekk számla: 61 066, vagy

átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára.

Felelős kiadó: Braun Károly

63-3738 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

HOZZÁD MINDENKIÉRT

*A bőröm vágyó kézhez érni
a számra szomjas szájhoz érni
a számra szomjas fülbe szólni
a vágyam vágyó ölbe hullni – –*

*Három milliárd idegent
gondommá te varázsolsz
Ha veled a poklokra szálllok
akkor tudom mi másnak a pokol
Ha veled az egekbe szálllok
akkor tudom hogy mi másnak az ég
A testedben szétránduló iszony
a testedben szétáradó öröm
a katekizmusom*

*Tőled tudom:
„Azért vagyunk e földön hogy aki
szintén e földön van segítsük élni”*

*Lám ha éjszakánkint
álmod útvesztőiben
megközelíthetetlenül bolyongsz
fázom hiába rántom állig paplanom*

*Fényeim árnyaim
tükrözöd hűségesen
visszhangozd lényemet!*

*Ne engedd soha a magányt szívembe!
A dögvészek dögvésze ő.*

ALSÓBÉLATELEP, 1963

Lelkem ez itt még igazi

*Kidőlt és kettétört vörösfenyők
csenevész nád szakállas békanyál
idétlen part megloccsanó habok*

Ennek még lelkem van szava

*Az antropomorf gőg pimasz
önzéssel földet és eget
magára szab csak a saját
hangjára van füle csak a
saját képére van szeme*

*Ez itt még lelkem igazi
dacosan part nád békanyál habok.*

Í D É Z Ő

Halott bátyámnak

*Hallod-e? Nagy, tenyeres árnyak
közül szólítalak.
Hallod-e? Inkább engedsz a halálnak?
Mivé lettél? Kiféle vagy?*

*Hát ez a búség? Egy-vérem, milyen
varázsigeiket sugdostak füledbe,
hogy mindent elfeledtél hirtelen
s nem emlékszel bangomra és nevedre?*

*Lábatlan, egycsapásra mily serény
lettél! És segítség se kellett?
Kit botladozva vittem én,
mosolygod már a részvevő türelmet?*

*Jól játszottál. A csonka-bonka
test úgy feküdt roncsan, sután
mint furcsa lom, magát szemétre dobva
meddő próbák után.*

*S most mégis milyen leleményes
kedvvel csalogatod
a tenyeres árnyból, a fényes
éjből csalogatót!*

*Hallod-e, öregebb, erősebb,
kitől az életet
tanultam: a kerülhetőket
és a ránk-mérteket,*

*hallod-e, miért szomorítsz meg,
miért nem szólsz annak, ki várva-várja,
hallod-e, miért nem tanítsz meg
a legnagyobbra, a halálra?*

K É T H A N G

*A kis szokvány-halálok
lassan kibálnak.
Felnőt az emberiség. Épít magának
soba-nem-volt diadalmat.*

*(S ha majd a győzelmi üvöltés
csap már az égre,
irtóztató, fene börgés
nem hág-e fölébe?)*

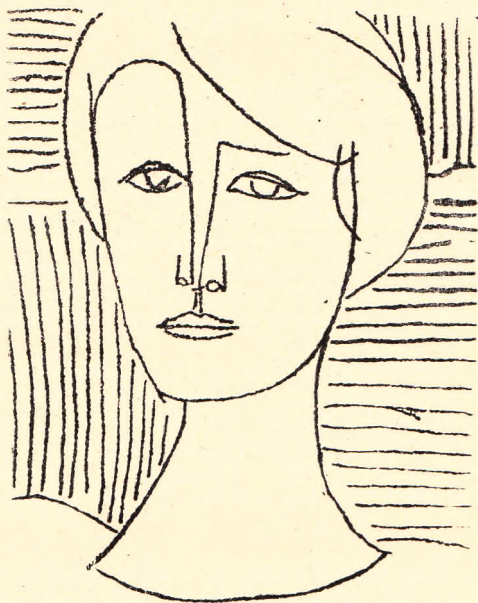
E RÓZSA E RÓZSA

*Ezerrétű világ
hol van számodra szem fül?
Városon erdőn réten suta láb
bajszál-ösvény botlik keresztül*

*E rózsza e rózsza
ez is csak egy
S még mennyi rózsza rózsza
szébb vagy igénytelenebb*

*Hasznos a törvényt tudni
de se színe se szaga
Hova bír vele jutni
éhség szomj indulata?*

*E rózsza e rózsza
ez a jó ez a szép ez a sok
E rózsza e rózsza e rózsza
- Okuljatok!*

Tilles Béla rajza

MÉSZÖLY MIKLÓS
AZ ABLAKMOSÓ

Burleszk-tragédia 1 felvonásban
- Első rész -

SZEREPLŐK:

ABLAKMOSÓ
TOMI
ANNI, A FELESÉGE
HÁZMESTER
HÁZMESTERNÉ, NUSI
I. OVERALLOS
II. OVERALLOS

Halk dzsessz fogadja a közönséget, három dimenziós hangtechnikával. A dzsessz stílusa különböző táj-jellegzetességek keveréke, egyvelegszerű s mintegy előre érezteti, hogy amibez bevezetőül szolgál: valamikor a mában történt vagy történik. Közben leereszkedik a plakátfüggöny: absztrakt és bántóan naturalista képelemekből összevágott, zsúfolt montázs. A képelemek jó része – hidtraverz, pálmaja, hernyótalp, kiállítási anyakoca a malacaival, meztelen női combok, lemetszett felhőkarcoló-csúcs a tenger fölött, angol WC, üres szónoki emelvény, romváros-részlet, Marcus Aurelius szobra, bátsó nézetből egy bikanyakú férifej feltartott s ökölboszoritott kézzel, stb. – mindez inkább csak hangulat-kiegészítő. Nem középiütt, de feltűnő helyen: egy benzinkút, két ráakasztott harmónikacsövel. A másik szembetűnő képelem: egy nagy, üveges ablakráma, az ablak közepe kitorve. S különböző olvashatatlan felirások. Csupán két felírástörődék értelmes valamelyest: ROL-ROL A KLASSZIKUS – ÉLJEN A JÖVŐ.

A plakátfüggöny felgöngyölödik s vele a zene is elúszik.

Csend.

A színpad majdnem sötét.

Jobboldalt rekeszekre osztott nagy, üveges ablakráma: rézsút magasodik s enyhén előre dől. Az ablakon túlról távoli neonreklámok fénye szűrődik be. Ebben a pirosas derengésben rajzolódik ki a baloldalt álló heverő, Tomi és Anni fekiúsznak rajta, öszszefonódva, mindketten pizsamában. Kívülről halk füttyörészés ballatszik fel. Majd kis idő múlva – a fekete körfüggöny középső része felől – éles fénypászcma kutatja végig a színpadot: olyan, mint valami tolvajlámpa fénye. Egy pillanatra megállapodik a heverőn. Tomi álmosan, kócosan felül, bizonytalan mozdulatot tesz a zavaró fény felé, majd ismét átöleli Annit. A fénypászcma elbűzödik róluk, tétován másutt keresgél, aztán kialszik. A füttyörészés felerősödik kint; szinte várnók, hogy belépjen valaki.

Néhány pillanat múlva – rövid keresgélés után – a fény sugar újra visszasiklik a heverő párra.

Tomi – miután a fény megint kialudt –, bosszúsan feláll, fölemel a földről egy rózsaszín buzaszín, arany virágos paravánt és félkörösen a heverő mellé állítja. Elégedett a munkájával. Aztán, mintha elkésett gyanakvás venne erőt rajta, óvakodva oda-sétál az ablakhoz, kinéz; hátramegy a körfüggöny középső részéhez, abonnét a fény-sugar tűzött be s ott hallgatózik. Közben kivilágosodik a színpad.

Tomi megnyugodva előre jön, de mielőtt beszélni kezdene, még egyszer igazít valamit a paravánon.

TOMI: Paraván . . . öreg, kopott jószág, de azért még megteszi. Nem tudom, megfigyelték-e már, hogy bizonyos tárgyak milyen makacsul ellenállnak az idő vasfogának. A dédnagymama meghal, a nagymama is meghal, a mama is elhalálozik . . . mind-ez nem számít. Ezek a szívós holmik talán az özönvizet is túlélnek. Fölkerülnek a

padlásra, lekerülnek a pincébe, aztán megint a padlásra, rádobálják a nagybácsi kof-ferjét, a szétszedett kályha csempéit, morzsolts kukoricát szórnak rá... Nem számít. Egyszer csak megint a szemétdomb tetejére tornázzák magukat és újra fölfedezik őket: Nini, a paraván, phú, phú, nem is olyan poros! (*Tünődve nézi a paravánt.*) Nem is poros... Gondolják el, hányan vetkőztek már e mögött a paraván mögött! Hány nemzedék! Micsoda történelem! A csipő- és mellbőség változik, de egyébként... Tudják, ezeknek a hajnali filozofálgatásoknak van egy nagy előnyük: legalább őszinték. Az ember fekszik... aztán egyszer csak felriad. Nem is tudja először, hol van, csak azt, hogy egyedül van, kifoszthatatlanul és kilehetetlenül egyedül... Semmi nem ér annyit, mint ezt elhinni. És fecsegünk, fecsegünk közben, persze csak gondolatban. Birizgáljuk a köldökünket, alvó kedvesünkről lehúzzuk a takarót, a szemetes autó eldübörög az ablak alatt... Ó, nem, mondjuk, korán van még – s különben is, mi közöm hozzá? Hagyjanak békén. Én megfizetem az adót, kitérek a járművek elől... (*Meghatottsággal és pátozzsal*): Csak ezt az ábrándot tessék meghagyni nekem. Hogy a paravánunk nem lyukas még. Kicsiny kis bárka a hullámok tetején... (*Összeteszi a kezét s fölfelé néz.*) Könyörgök, méltóságos orkán hatalmasság, szíveskedjék valami más összetörnivalót keresni... Két éve házasodtam, a feleségem bimbózó virág és olyan rövidke az éjszakák. Az éjszakák mindig rövidebbek a kelleténél... (*Hosszabb szünet.*) Azt hiszem, túllöttem a célon. Egyáltalán – érdeklí az Önöket? Nem akarom a vasárnapjukat elrontani. Nekem is drága, hat napig gyűjtöttem hozzá a piros festéket. (*Szünet.*) Tegnap este azt mondja a feleségem: Szívem, mért piros betűs a vasárnap? – Látják, ez az. Ezek az okos kis butus kérdések. Ezekben van a boldogság. Ilyeneket nem kérdez az ember társaságban. Röhög rajtuk. De otthon, az ágyban... Csak hallanának ilyenkor! Hogy miket ki nem tudok találni! „Encsembencs, drága bogaram, te vagy a tündöklő lótoszvirág, neked nyit a kakasmandikó és a réti kikerics, nincs párod a tízes számrendszerben, de most ne szólj, egyszer majd elmagyarázom az új fizikai világképet és a repülő csészealjákat, amit az újságok írnak, marhaság, csak nekem higgy, akkor nem vétkezel... ugye, hiszel nekem?” – Nem dicsekedni akarok, de mi igazán boldogok vagyunk. Feleségemnek én írom a vezércikkeket – s mondhatom, irigyelhetnek az újságírók. Ó el is olvassa az enyéimet. „A vasárnap azért piros betűs drágám, mert nem nyit be a küldönc, az ügynök, a detektív, a postás, a házmester, egyáltalán nem nyit be senki, és ha a nap túl korán süt a házra, egyszerűen felállítod a paravánt, ami még az Irma nénié volt szegényé, nyugosztalja Isten és nyugosztalja mindazokat, akik véreztek és meghaltak, mert az ő vérük festette pirosra a vasárnapot. Ámen.” (*Megnézi az óráját.*) Fél hat. Bűn fölkelni ilyen korán. Mondják... kérdezhetek valamit? Szeretnek Önök hajnalban csókolózni? Én bevalom... (*Szünet.*) Nos, igen. Erről nem illik. (*Szünet.*) Pedig úgy van ám... valahogy nem igazi a boldogság, ha nem beszélhetünk róla. (*Ellágyulva.*) Hogy a kedves csak most ébredzik... a pillangó még ott a száján, így mondják a költők – meg egy csöpp kicsi nyál, egy kicsi ékszer... és olyan kiszolgáltatott! Csigá a háza nélkül. De nem... ez nem szép. (*Vállat von.*) De hát én nem vagyok költő. Csak színész. Az is valami. És olyan szívesen kitárnám magam! – csak ne vallassanak, ne vallassanak, azt ki nem állhatom, ha vallatnak! Ha átvilágítanak, mint egy tüdőlebernyeget...

A paraván mögött ébredő gyönyörrel felsóhajt Anni, nyújtózkodik, meztelen lába kilátszik a paraván végénél.

TOMI: Megyek, megyek már drágám! (*Indul, majd visszafordul.*) De azért Önök is imádkozzanak értünk. Becsületszavamra mondom, adóztam, szavaztam, a gázszámlát kifizettem, a háborúban nem öltem, tiltakozom az atom-futball ellen és azt akarom, hogy mindenki szeresse egymást és csak indokolt esetben gyűlöljünk. Imádkozzanak értünk. (*Kis szünet, majd beint a paraván mögé, kacsintva.*) Mi elvégezzük a magunkét.

Lefekszik a paraván mögött. Zene: az előbbi balk dzsessz, ugyancsak báromdimenziós technikával; s a továbbiakban a zene végig ugyanígy.

Dzsessz elbalkul, majd újra felballatszik a füttyszó.

Fénypászma siklik hátra a körfüggönyre.

Kis idő múlva megjelenik a fénykarikában az Ablakmosó feje. Körülnéz s folytatja a füttörésést. Zsebredugott kézzel belép a függönyrésen. Hóna alatt bengerforma, újságpapírba göngyölt csomag. Pirospozsgás, negyven év körüli férfi. Öltözete: kék kabát, sárga nadrág, csokornyakkendő. Azokhoz a rendíthetetlen kedélyű kocsmalátogatókhoz hasonlít, akik egymaguk képesek egy egész társaságot elszórakoztatni: asztaltól asztalig sasszéznak, pohárral a kezükben, s a hamut mindig más kabátjára szórják.

Középuít megáll, csomagját lerakja a földre, kényelmesen leveti a kabátját és az ablakramára akasztja. Még meg is igazítja pedánsan. Rikító kockás inge fölött széles, fekete bőzentráger. Aztán visszatér a csomagjához, szétbontja a földön s fölemel egy nagy darab, puha szarvasbőrt.

ABLAKMOSÓ: Szarvasbőr. (Mindkét oldalát megmutatja). Üres, nincs benne semmi. (Két lyukra mutat a bőrön.) Itt bement a lövés, itt meg kijött. Aztán a nyúzás, a cserzés, a puhítás, a lágyítás... Semmi se megy egyszerre, mindenhez idő kell, De most már tökéletes. Olyan bársonyos, hogy öröm csavargatni... (A két lyukon kidugja az ujját.) Itt bement a lövés, itt meg kijött... Bocsánat, ezt már mondtam. (Vállára veti a bőrt és füttörésze kimegy a függönyrésen.)

Tomí előmászik a paraván mögül s előre jön. Megáll.

TOMI: (hangosan): Ki az? – Ki az? (Fejéhez kap.) Csak nem hagytam nyitva az előszoba ajtót?

Indul hátra, de közben észreveszi az ablakramára akasztott kabátot. Odaugrik, nézi, forgatja.

TOMI: Szentséges Isten! Egy valóságos kabát! (Gyorsan átkutatja a zsebeit.) Üres... nincs benne semmi... (Kissé bambán.) Mintha ezt már hallottam volna egyszer... Vagy csak álmodtam? (A beverő felé siet.) Anni... Annikám... ne mozdulj... maradj veszteg! Egy valóságos kabát... egy idegen kabát! (Változott hangon.) Különben kár idegeskednem. Alszik. U t á n a mindig aludni szeret a drága...

Visszafordul s megpillantja a földre terített újságpapírt. Óvatosan melléje guggol, elmerülten nézi, aztán fölkapja birtelen és beletemetkezik. Először csak bizonytalanul, majd egyre izgatótabban olvassa.

TOMI: ... a déli megyékben megtekintették a kora őszi munkanélküliséget, ünnepi díszfogadást rendeztek a tiszteletükre és harminc százalékkal emelték az üzemi pályatesetek karbantartási pótköltségvetését az új stílusirányzatoknak megfelelően, de amint a jelentés mondja, nem sokra rá elhalálozott és ma délután temetik, a lakásán háromezerhétsszázhuszonöt különböző fajta tükröt találtak, mellőzött színésznő, nincsenek örökösei, pedig ő volt a nagy, ő volt az egyetlen, de már nem láthatta, hogy száz-ezres tömeg tüntetett, a hidakat felrobbantották és Kongóban is fölfedezték a föld alatt, a szakértők szerint ez még kimeríthetlenebb s mint ahogy már tegnap lapzártakor is jelentettük, a világ legnagyobb emlékművét építik fel ez alkalomból, mivel már Varro is megmondotta: akik a nép számára az első szobrot felállították, véget vetettek polgártársaik félelmének és csak növelték a tévelygést, szoros kapcsolatban Marcus Aurelius megállapításával, miszerint nehéz eldönteni, mikor öltek meg több embert, vajon előbb, hogy győzzenek, vagy utóbb, mivel már győztek, erről nyilatkozott az érsek is, és a kongresszus leszögezte, hogy az el nem süttött fegyver a jövő háborúja, ó, értsék meg uraim, amíg dárda recsegett a bordák között, közelebb voltunk egymáshoz, de már csak filmmúzeumban látható eredeti lovasroham, gyermekeknek ingyen előadás és felhívás, hogy akik mesterséges megtermékenyülés útján fájdalommentesen születtek, tíz év

múlva jelentkezzenek a Központi Laboratóriumban felülvizsgálatra... (*Kiejtí kezéből az újságot és bambán maga elé mered.*)

Fütyürészve megjelenik bátul az Ablakmosó. Tomi felugrik, az idegenre bámul.

ABLAKMOSÓ (*derüsen*): Jóreggelt.

TOMI: Kicsoda maga? Hogy kerül ide?

ABLAKMOSÓ: Na, ne izéljen. Inkább azt mondja meg, hol tartják a vödört. Nincs a helyén. Egy évvel ezelőtt még a konyhában állt, a stelázsi alatt. Most meg sehol semmi. Szép kis háztartást visznek maguk!

TOMI: Kikérem magannak ezt a hangot! És különben is... Hogyan? Hogy képzeli? A kabát is a magáé?

ABLAKMOSÓ: Jó pofa. Azt hiszi, talán inassal jöttem? Na mondja, hol az a vödör?

TOMI: Nem mondom.

ABLAKMOSÓ: Nincs vödörük?

TOMI: Nincs.

ABLAKMOSÓ: Tönkrement?

TOMI: Tönkre.

ABLAKMOSÓ: Hát jó. Akkor kérek a házmestertől. Ezen igazán ne múljék. (*Nevet, majd kifelé indul.*)

TOMI (*utána lép*): Az én nevemben csak ne kéregessen semmit. És egyáltalán – miféle örülség ez?

ABLAKMOSÓ (*visszafordul*): Mért – tud valami jobb megoldást ajánlani?

TOMI: Mit keres itt, arra feleljen!

ABLAKMOSÓ: Momentán egy vödört. Meg esetleg egy létrát. Sajnos, e nélkül nem megy, ez már hozzátartozik. Mindig így szoktuk kezdeni.

TOMI (*túrtörtetve magát*): Igazán...?

ABLAKMOSÓ (*visszasétál Tomihoz*): Nézze... én megértem, ha egy kicsit szokaltannak találja ezt az egészet – és ebben én is hibás vagyok. De ilyenkor kora reggel valahogy túl nagy a svung bennem. Maga meg bal lábbal kelt föl, látom... De megígérem, hogy nem zavarom soká. (*Bizalmasan.*) Megengedi, hogy kérdezzek valamit? (*Tomí dübödten hallgat.*) Maguk soha semmit nem szoktak kölcsönkérni egymástól? No, nem mondom, hogy nagy dolgokat... de mégis! Ezt vagy azt... ami adódik éppen – hiszen egy ember mégis csak egy ember! Két ember meg pláne...

TOMI: Mit haladzászik itt össze-vissza! Azt mondja meg, miért jött!

ABLAKMOSÓ: Nem is sejtí?

TOMI: Nem.

ABLAKMOSÓ: Csodálom. Pedig maga igazán intelligens ember. Nem azzal kezdi, hogy mindjárt hozzám vág valamit, hanem érdeklődik... szeretné tisztázni a dolgokat. (*Kedélyesen folytatja.*) Nem úgy, mint a kedves házmesterük! Az aztán igen! Nem szólt ugyan egy szót sem – de nagyon gyanús képet vágott, mikor bejöttem a kapun. Úgy tett, mintha meg se ismerne. De maga... maga tudom, hogy megismer! (*Nyújtja a kezét.*) Vagy a kézfogásomról inkább?

TOMI (*szuggeráltan kezét nyújt*): Örvendek.

Ellenséges csönd.

ABLAKMOSÓ (*mosolyogva*): Látom, kicsit megnyugodott már.

TOMI: Téved. Nem nyugodtam meg.

ABLAKMOSÓ: Nem baj. Meg fog nyugodni. Most csak azért ideges, mert rossz az emlékezete.

TOMI (*majdnem kitör, de nyugalmat erőszakol magára*): Semmi baja az emlékezetemnek. És különben is hagyjuk ezt az ostoba tréfát! Ha eddig nem vette volna észre: ez itt magánlakás. Tudja, ez a szó mit jelent? Ez a fogalom? M a g á n... l a k á s! Az enyém.

ABLAKMOSÓ: Hát persze. Nincs is erről szó, nem költözöm én ide. Kár aggódni ilyesmi miatt.

TOMI: Azt csak bizza rám, hogy mikor aggódom. Látja ezt a kulcsot? (*Előbúzza a pizsamája zsebéből s mutatja.*) Ez is az enyém. Meg tudná mondani, miféle kulccsal jött be?

ABLAKMOSÓ: Nem tudnám. Nincs kulcs. Bizonyisten nincsen. Kopogtattam és magától kinyílt az ajtó. Még örültem is, hogy na, nem kell felcsöngetni a kis nagyságost, hadd alukáljon...

TOMI (*ingerülten*): Mit csináljon?

ABLAKMOSÓ: Bocsánat. – Szóval nincs vödör? Mert akkor megyek és hozok egyet.

Ablakmosó indul, Tomi visszabúzza.

TOMI: Itt marad!

ABLAKMOSÓ: Ne féljen, nem szököm el.

TOMI: Mit akar azzal a vödörrel?

ABLAKMOSÓ: Na látja! Ha maga tényleg nem tudná, miért jöttem, mindjárt ezt kellett volna kérdeznie. De maga tudja... emlékszik is rám. Nem lenne egyszerűbb, ha nyíltan beszélne? Én igazán nem akarom kritizálni a háztartásukat, de ilyen piszkos ablakok mellett nem lehet élni. Ezeket le kell mosni.

Szünet.

TOMI (*elképedve*): Mit csinálni?

ABLAKMOSÓ: Lemosni.

TOMI: Szóval... Ön...

ABLAKMOSÓ: Igen.

TOMI: Az ablakokat...?

ABLAKMOSÓ: Miért ne? Ha már itt vagyok egyszer... Az időből futja.

TOMI: De... de hogy jutott eszébe ilyesmi? Hívta valaki? Megbeszélte a feleséggel?

ABLAKMOSÓ: Nincs ezen mit megbeszélni, kérem. Csak a vak nem látja, hogy szükség van itt rám.

TOMI (*gúnnyal*): Értem. Szóval, vegyem úgy, hogy betört a lakásomba.

ABLAKMOSÓ (*nevetve*): No, azért az tűz. Kerestem... és itt találtam meg. (*Kis mozdulattal körbemutat, a nézőteret se hagyva ki.*)

TOMI (*félre*): Csak tudnám, hogy honnét ismerem! Ez a hang, ez az arc... Szép kis vasárnap reggel...

ABLAKMOSÓ (*blazirtan*): De még odakint milyen gyönyörű!

TOMI (*meglepetten*): Mit mond?

ABLAKMOSÓ: Mondom, hogy odakint milyen gyönyörű.

TOMI: Na és? Mit akar ezzel?

ABLAKMOSÓ (*mosolyogva*): Kedvet csinálni. (*Elkomolyodik s leballkítja a hangját.*) Különben téved, ha azt hiszi, hogy én csak a „színház” kedvéért jöttem ide. Nem. (*Kimutat a közönségre.*) Ez csak olyan körítés... nem kell komolyan venni. Meg talán nem is igaz ez az egész, talán nincs is... (*Hirtelen elballgat.*) Én csakugyan magukhoz jöttem.

Hosszabb szünet.

ABLAKMOSÓ (*elneveti magát*): Ámbár nem mondom, az se rossz játék, ha az ember szépen odaképzeli maga elé a teli széksorokat, a színpadot, a vészkijáratokat azokkal a kis piros lámpákkal... ami egyébként nagyon fontos, a vészkijárat, anélkül fenét se ér az egész – és monologizál és játszik közben, mintha csakugyan színpadon állna...

TOMI: (*idegesen*): Honnét veszi ezt?

ABLAKMOSÓ (*mellékesen*): Csak úgy mondom. (*Az előbbi hangon folytatja.*) Persze, szórakozásnak nem rossz az ilyen – csak egy kicsit veszélyes. Semmi összehasonlítás, semmi visszhang... csak a kismagyaságos. De hiába – ez nem az igazi. Családon belül marad.

TOMI (*fojtottan*): Szóval, hallgatózott?

ABLAKMOSÓ: Azt éppen nem – csak nem akartam megzavarni közben. Kint vártam az ajtó előtt, amíg befejezi. (*Bizalmasan.*) Az a paraván-monológ különben nem rossz! Valami régi szerepből való? Vagy csak olyan alkalmi rögtönzés?

TOMI: Semmi köze hozzá!

ABLAKMOSÓ: Jó, jó, csak érdeklődtem. Érdeklődni se szabad?

TOMI (*fegyelmезetten*): Uram! Ha nem tudná, vasárnap reggel van...

ABLAKMOSÓ: Tudom. Azért vagyok itt.

TOMI: (*emeltebb hangon*): És én ilyenkor magamban szeretek monologizálni – ahogy volt szíves megfogalmazni az előbb.

ABLAKMOSÓ (*legyint*): Nekem mondja? Ismerem én az ügyfeleimet. Dehogyan tudnának kibújni a bőrükből, megváltozni... pláne maguktól! Még ha segíti, vezetgeti őket valaki...

TOMI: Például maga!

ABLAKMOSÓ: Például én.

TOMI (*elképedve*): Nagyszerű! (*félre*) Szentelenebb, mint egy biztosítási hiéna!

ABLAKMOSÓ (*megveregeti Tomi vállát*): Bocsánat... hogyan is hívják magát? Tominak? (*Csönd.*) Na...? Na...? (*Tomi dühösen hallgat.*) Na látja! Még ez is stimmel... S még azt akarja elhiteni velem, hogy rossz helyre jöttem! (*Kis szünet után.*) De valahogy tényleg pechem van magukkal. Mikor egy évvel ezelőtt itt jártam...

TOMI (*csattanva*): Itt ugyan soha! Ezt talán jó lesz, ha leszögezzük!

ABLAKMOSÓ: Jó, szögezzük le. De legalább nyugtasson meg, hogy nem tartom fel... Az ablakokkal egykettőre végzek.

TOMI: Remek! S mi mással foglalkozik még? Általános nagykarítás, vécétisztítás, magánlaksértés...

ABLAKMOSÓ (*nevet*): Csak hétköznap, az utóbbival csak hétköznap! Vasárnap oda megyek, ahol tudom, hogy szívesen fogadnak, megértéssel – még ha nem is vallják be.

TOMI: Meg kell hagyni, a technikája nem rossz. Ügynök?

Ablakmosó megrázza a fejét és tiltakozva hümmment.

TOMI: Pedig azt hittem. (*Körbejárja az Ablakmosót, s jó alaposan megnézi, mint valami kiállítási unikumot.*) Egyáltalán kinek dolgozik maga? Magánvállalatnak?

Ablakmosó keresztbefonja a karját s tiltakozva újra hümmment.

TOMI: Állami vállalatnak?

Újabb fejrázás és hümmmentés.

TOMI: Hallja... ha a végén belenyúl a zsebébe és előhúzza egy reklámcédulát, hogy használjak... mit tudom én... Rol-Rol ablakmosó vegyszert – én igazán nem tudom, mit csinállok!

ABLAKMOSÓ (*rázza a fejét és hümmment*): Nem húzok elő semmit.

TOMI (*elkeseredetten*): Majd bolond lesz előre megmondani! (*Csöndesebben*): Tudja, mi a szerencséje magának? Hogy erősebb nálam. Az egyetlen sport, amiben vittem valamire, a ping-pong, de a döntőben ott is megverték mindig. (*Fegyelmезetten, udvariasan folytatja.*) Különben kirúgnám, elhiheti, összegyűrném, mint egy papírla-

pot... (Odalép az Ablakmosóhoz, megfogja a bőzentrágerját, elbúzza, visszaengedi.)
Ismeri a *Ketten vagyunk egyedek* című könyvet?

Ablakmosó hümmment, hogy nem.

TOMI: Nem is magának való. Nem is értené. Szerelmes történet. Két fiatalról szól... nincs semmijük... még a vendéglőben is egy széken ülnek... van egy födeles gyermekkocsijuk, úgy találták valamelyik pályaudvaron és délutánonként ezzel a gyerekkocsival sétálnak az utcán... a kocsi üres, de azért mégis mindig átmennek a napos oldalra – érti? Erről szól a könyv, És akkor a negyvenedik oldalon jön egy reklámkép, egy benzinkút, azokkal az undok harmónikacsövekkel, amikre ha csak rá-nézek, hányingert kapok, mint a polipoktól – érti? – és alatta valami lelkes szöveg, hogy mit csináljak, ha boldog akarok lenni...

Hosszabb szünet. Nézik egymást. Ablakmosó, mellén keresztbefont karral, mozdulatlanul áll. Tomi lassan közeledik hozzá.

TOMI: Tudja, mit csináltam ezzel a negyvenedik oldallal? Kitéptem a könyvből és összegyűrtem – így! (Mutatja.) Semmi keresnivalója nem volt ott. Csak belerondított a történetbe. Tetszik érteni?

ABLAKMOSÓ (zsebredugja a kezét): Tökéletesen értem. De a mi esetünk más. Ha megengedi... (Járkálni kezd.) Önök valahogy a szívemhez nőttek... Nem érzélgősség ez, nem is tolakodás – legalábbis szeretném, ha nem annak venné. Legtöbben úgy képzelik, hogy az efféle munkát, mint az enyém, csak úgy mellékesen is el lehet végezni. Házilag. Mi szakértelem kell hozzá? – mondják. – Hiszen bárki meg tudja csinálni... (Megáll.) Ha akarja. De többnyire nem akarják. Érthetetlen, de így van. Nekünk magunknak kell munka után nézni, ha meg akarunk élni... Ne értsen félre, Önök kivételek. Még ha adnának, se fogadnék el más, mint amit kérek. Szimpatikusak nekem. (Újra járkálni kezd.) Valahányszor elmegyek az ablakuk alatt és felnézek, valahogy megforrósodik a szívem... Bizonyára ismeri ezt. Szakmai szenvedély. S alig várom a május tizenhetedikét, amikor önök a sorosak.

TOMI: Hogy érti ezt?

ABLAKMOSÓ: Mondom. Önök a sorosak. Egy éve pontosan ugyanezen a napon jártam itt.

TOMI: Önnek rögeszméi vannak!

ABLAKMOSÓ: Lehet. De a rögeszmém nélkül elpusztulnék. Én is csak test vagyok, amit táplálni kell. De ha hallgat rám, az összes ablakot kipucolom. És a tavalyit se számítom föl.

TOMI (felcsattan): Nincs semmi tavalyi! És idei sincs! Semmi sincs. Hát nem érti meg már végre?!

ABLAKMOSÓ (flegmával): Értem én. De mikor tavaly itt jártam, nem voltak itthon.

TOMI: Úgy! Szóval akkor is besurrant a lakásba, mint most!

ABLAKMOSÓ (szerényen): Akkor is kopogtattam előbb. És éppen ettől hatódtam meg. Hogy ilyen önként nyílik az ajtajuk előttem. Régi a zár? Rossz a zár? Ez csak olyan lárifári. Én intést éreztem ki belőle. Önöknek szükségük van rám. Úgy élnek, mint a galambok. Csöndben, magányban, egymásért... Azt hiszi, ez nem látszik kívülről? És itt is... minden szögleten látszik.

Ablakmosó a színpad közepe táján lebajol s a beverő felé néz, mintha ajtón lesne be.

ABLAKMOSÓ: Kedves neje a másik szobában?

TOMI (idegesen): Mit akar ott? Menjen onnan!

ABLAKMOSÓ: Odabent hány ablak van? Kettő?

TOMI: Semmi joga leskelődni!

ABLAKMOSÓ (*kis mosollyal*): Látom, redőny is van rajtuk. Annyira bíznak ezekben a redőnyökben?

Tomi az Ablakmosó elé áll széttárt karokkal, mintba az ajtórest takarná.

TOMI: Nézze, szeretném, ha békében búcsúznánk el, mért molesztáljuk egymást. Jó trükk volt, jó tréfa, elismerem... sőt, még azt is, hogy van valami ellenállhatatlan magában, a közvetlenségében, a frissességében. Fantáziája van... csak egyben szenved hiányt. Nincs érzéke a mások fantáziája iránt.

ABLAKMOSÓ: Nagyon jó! Ezt még senkitől se hallottam ilyen kereken. Úgy érti ezt...

TOMI (*közbevág*): Ahogy a legkevésbé kellemes önnek.

ABLAKMOSÓ: Örültnek néz?

TOMI: Nem szívesen döntök ilyen kérdésekben.

ABLAKMOSÓ (*megvonja a vállát*): Sajnálom, hogy ennyire nem ért meg. Ellen-séges és bizalmatlan... nem velem – önmagával szemben. Én csak jót akarok. (*Hirtelen.*) Nem fázik idebent? Nézze ezeket a szomorú ablakszemeket... Az embernek a szíve facsarodik. Pedig kicsoda tavasz van kint! Ne kényszerítsen rá, hogy elérzékenyedjem... (*Hatásos szünet és gesztus.*) Hát mindenképpen muszáj, hogy akaratum ellenére végezzem el a munkámat?

Szünet.

TOMI (*döbenten*): Akaratunk... ellenére?

ABLAKMOSÓ (*szerényen, de jelentősen bólint*): Mondtam. Önök a sorosak. (*Olyan mozdulatot tesz, ami kibangsúlyozza a jóindulatát.*) És mit gondol: nem jobb, ha én...? Jobb, ha velem. Vagy jöjjön holnap valaki más? Akiben még annyi fantázia sincs, mint bennem? Csak képzelje el. Egyszerűen bedöntik az ajtót, fölállítják a létrát és nekilátnak. S talán még szarvasbőrük sem lesz... (*Meglobogtatja a bőrt.*) Ez még valódi, hamisítatlan, nem műanyag. Itt bement a golyó... itt meg kijött... (*Vál-lára veti a bőrt.*)

TOMI (*végképp elbizonytalankodva*): De hát... ki küldte önt?

ABLAKMOSÓ (*körülnéz, majd cinkosan magáboz inti Tomit*): Jöjjön közelebb. No, ne féljen... megsgúgom.

Tomi kis tétova tárazkozás után odalép az Ablakmosóhoz, az a fülébe hajol – így állnak mozdulatlanul. Közben menetelő léptek dübörgése hallatszik fel, majd egy üresen pufogó, szájbarágósan taktusos induló: ellenszenves paródiája a vasfegyelmet szuggeráló indulóknak. Tomi artikulálatlanul felkiált, hátratántorodik és feltartja két karját, mint aki megadja magát.

Zene birtelen elballgat.

ABLAKMOSÓ (*kis mosollyal*): De aztán szót se senkinek! Hivatali titok! (*Kis szünet után.*) Bár ugyan – olyan édesmindegy. Nem maguk az egyetlenek... Vannak még kuncsaftjaim. Már inkább csak megszokásból mondom, hogy „hivatali titok”. (*Szuggerálva.*) Mindenesetre nem beszélünk róla – aztán pontum. Hát nem jobb így? Minek még el is kiabálni? (*Újra mosolyog.*)

TOMI (*továbbra is feltartott kézzel s dadogva*): De most...? Éppen most? Vasárnap...?

ABLAKMOSÓ (*fejét ingatva*): Csuda egy makacs ember maga! Vasárnap – hát mit csináljunk? Véletlenül így alakult. Vagy azt hiszi, hétköznap kényelmesebb lenne?

Tomi – még mindig feltartott kézzel – megrázza a fejét.

ABLAKMOSÓ: Na látja.

Ablakmosó fölemeli a földről az újságot és Tomi felé nyújtja.

ABLAKMOSÓ: Olvasta? Mert ez is hozzátartozik ám. Pár hetes ugyan, de ha hátulról visszafelé olvassa, még egészen friss.

Tomi az újság után nyúl, majd ismét föltartja a karját, kezében az újsággal. Ablakmosó a vállára teszi a kezét.

ABLAKMOSÓ: Valahonnét muszáj egy vödröt szereznem. Higgye el, a végén igazat ad nekem. És holnapra el is felejtí a felfordulást. Új életük lesz. A galambok kirepülnek a világba... (*hangjában pátosz, de nagyon felemásan hangzik.*) Először csak bizonytalanul emelik a szárnyukat, először vakít a fény... meg kell szokniok, hogy nincs biztos föld a lábuk alatt... de repülnek, repülnek a bizonytalan bizonyosság felé! – s úgy fognak visszaemlékezni a fészekre, mint valami szűk kalitkára. – No, fel a fejjel. Higgye el, nekem csak az önök jóindulata fontos –, hogy önök is akarják. Gyűlölöm az erőszakosságot. Ha minden szép rendben megy, megígérem, hogy egy évig nem jelentkezem. (*Indul, majd visszafordul.*) Létre a padláson? Tavaly még ott volt.

TOMI (*zavartan*): Nem... a pincében.

ABLAKMOSÓ (*indul, majd ismét visszafordul*): A nagy pincében?

TOMI (*hirtelen leereszti a karját, ordít*): Egy pince van csak! (*Karját újra fölemeli s megismétli balkan*): Csak egy pince van...

ABLAKMOSÓ (*kedélyesen*): Ordítson nyugodtan, megszoktam én már. Tudja, hogyan jártam egyszer? Gránátot vágtak hozzám. Szavamra. Még szerencse, hogy múlt világháborús volt... vagy csak a kapszlija dögölt be? Nem robbant. A vitrinben őrizgették. Ez is különös szokás, mi? (*Ismét indul s megint visszafordul.*) Vitrinjük nincs? Tisztítani, fényesíteni?...

TOMI (*megrázza a fejét*): Nincs. Gránát sincs. Nincs semmi egyebünk, csak amit itt lát. (*Mintegy magának.*) De mintha már ez se volna a miénk... (*Ablakmosó felé*): Tessék. Menjen. Hozza a létrát.

ABLAKMOSÓ (*együttérzéssel, balkan*): Hozom a létrát. Meg a vödröt. (*Széles mozdulattal*): Ön akarta.

Ablakmosó kimegy hátul a jüggönyrésen. Tomi mereven bámul utána. Kis idő múlva – még mindig föltartott kézzel – szédelegve járkalni kezd, a beverőhöz közelít, visszafordul, az ablakrámához megy s vonalakat búzgál a poros üvegre. Hirtelen föleszmél, hogy kezében van az újság. Lassan maga elé emeli, forgatja, hol keresztbe, hol hosszába, majd leereszkedik a földre és elmerülten föléje hajol, anélkül, hogy közben egyszer is fölemelné a fejét.

A paraván mögül ásitás hallatszik, mozgolódás. Önfeledten, kigombolkozva, fél lábán felcsúszott pizsamában, megjelenik Anni s nagyot nyújtózkodik a közönség felé. Törölgeti a szemét, kuncogva nevetni kezd.

ANNI: Hát ez csuda! Igazán muris! Azt álmodtam, hogy színházban vagyok. Pedig ritkán járunk színházba... (*Sóbajt.*) Tominak ötödik éve nincs szerződése. Nem is tudom, miből élünk azóta. Öt év nagy idő... Jaj, pedig hogy tud játszani az én Tomim! Csak látnák, hallanak egyszer! És tudják, mivel bocsájtották el a színházról? (*Kicsit elhallgat.*) Egy reggel behívták az irodára és azt mondja neki az igazgató: Sajnos, a mi darabjainkban nincs szerep az ön számára, azt túlságosan komolyan veszi önmagát. – (*Érzelmes felbátorodással.*) Istenem, hát már ez is bűn? Én igazán nem értek hozzá, nem akarok beleszólni, és nem is kérdez meg engem senki –, de azt az egyet tudom, hogy Tomi nem alkuszik. Ő aztán biztos, hogy nem!

Kis szünet. Anni a „másik szoba” felé pillant s szólítja Tomit, – de az meg se mozdul.

ANNI: Tomi!... Tomi!... *(Tűnődve, magának.)* Hol lehet ilyen soká? Jaj... tudom már! Biztos lement a boltba zsemléért. De most már jönnie kell... most már biztos itt lesz mindjárt. *(Körülnéz kis sóhajjal.)* És én még össze se raktam semmit!

A beverő körül matat, járkál -, mintba tárgyakat rakogatna, de persze csak a levegőben nyúlkaál. És közben beszél, félbe-félbeszakítva a „rakogatást”.

ANNI: Hiába, az ilyen kicsi lakással is van ám gond! Különösen ilyenkor, reggel... De én szeretem. Szeretem, ha gond van vele. Így valahogy jobban a miénk. *(Mosolyog.)* Tomiban is az a legkedvesebb, hogy olyan ügyetlen itthon. Mindent szanaszét hagy, leejt, meg összetör - aztán kétségbeesik. És legközelebb megint ugyanúgy csinálja. *(Megáll, összecsapja a kezét):* És hogy miket ki nem tud találni! Múltkor azt mondta egyszer reggel: Sose felejtse el szívem, hogy mi ketten vagyunk egy kicsi világegyetem. - Igen, ilyeneket mond. - És még azt is mondja: Mindig arra gondolj drágám, hogy ha ez a kicsi világegyetem felrobban, olyanok leszünk, mint csiga a háza nélkül és csak mászkálunk összevissza és minden hozzánk ragad, - piszok meg szemét, és a végén már nem is ismerünk egymásra... - Tomi nem költő, de nagyon szépen tudja mondani az ilyesmit. És megígérte, hogyha megszületik a kislányunk *(fejét félrefordítja, két tenyerét a hasára teszi s lassan felcsúsztatja a melléig)*... akkor a meséket is ő írja majd neki. Lesz kicsi házi színházunk is, csak meghívottak részére! *(Ellágyulva elnéz valahová.)* És minden darabban én leszek a főszereplő... A mi házunk a mi színházunk... Ki is mondta ezt? *(Tűnődve.)* Ki is?... *(Nevet.)* Biztos Tomi, csak ő mondhat ilyen kedveset.

Tomi nagy zajjal megfordítja az újságot a földön és újra föléje hajol elmerülten. Anni felfigyel a zajra s ujját feltartva a közönség felé fordul.

ANNI: Azt hiszem, jön már! Mintha ajtó csapódott volna...

A színpadközepre szalad, a képzeletbeli ajtóhoz s előrebajolva kiles rajta.

ANNI: Kukucs! Annika éhes!

Tomi nem mozdul. Anni lassan elindul feléje, megáll mögötte s kicsit lebahajol. Hangja most már bizonytalanabb.

ANNI: Annika éhes...

TOMI *(lassan, mereven fölemeli a fejét):* Annika még semmit sem tud.

ANNI *(riadtan):* Tomi... mi történt?

TOMI *(monoton hangon, maga elé bámulva, mintba ítéletet olvasna fel):* A fészekbe kakukk tojást tojtak. A fészeknek szűkek a perspektívái. A fészek olyan szűk, hogy meg kell fulladni benne. A kakukktojást a magunkával együtt kell kikölneni, ezt megköveteli a korszerű áldozatosság. Csaltuk eddig magunkat és most bűnbánatot kell gyakorolnunk. Azt hittük, legalább a föld biztos a lábunk alatt. De a szempontjaink porosak. Olyan porosak, mint Irma néni hagyatéka. *(Lassan Annira néz.)* Ismételd el te is.

ANNI *(rémülten):* Tomi... hogy beszélhetsz így? *(Kimutat a közönségre.)* Nézd... mennyi ember!

TOMI *(kinéz a közönségre s legyint, mintba csak utánozná az Ablakmosót):* Ez csak olyan körítés... nem kell komolyan venni. Ha itt vannak, hát itt vannak. Véletlenül így alakult. Nincs mit titkolnunk előttük.

ANNI *(kétségbeesetten):* De Tomi... Hiszen előbb még te is... alig egy órával ezelőtt... *(Szerelmes mozdulattal idézi, amire céloz.)*

TOMI (*közbevág*): Még hazug komédiát játszottunk. Bekötött szemmel fogócskáltunk. Mostantól kezdve nyitott szemmel célbalövünk és aki a porondon marad, azé a mennyek országa.

ANNI (*elbűzódik*): Megrémítesz... Nem ismerek rád.

TOMI (*birtelen fáradtsággal*): Én se magamra.

ANNI (*megrázza a még térdeplő Tomit*): Beszélj! Mi történt?

TOMI (*feláll, kimutat a közönségre*): Majd ők. Ha már idejöttek, legalább tanúskodjanak. Látták, hallották... és bizonyára elfogulatlanabbak, mint én. Ők még csak ezután kerülnek sorra.

Anni tétován a közönség felé fordul, mereven nézi a széksorokat, majd lassan – mint aki hosszú magyarázatot hallgatott végig – homlokához emeli a kezét.

ANNI (*balkan*): Nem értem. Egy szót sem értek az egészből.

TOMI: Úgyannyira értem én is. De jobb, ha belenyugszol, hogy mindez így van. Sőt – mély értelme van.

ANNI: Nézz rám. Ugye, tréfálsz?

TOMI: Azt hiszem, nem.

ANNI (*átöleli Tomit*): Tomi... én félek. Mondd, mitől félek?

TOMI: Eddig is féltünk, csak nem akartuk észrevenni.

ANNI (*sirósan*): Mért nem küldted el azt az embert? Te erős vagy... Emlékszel? Mikor megházasodtunk, félkarral hoztál fel az emeletre... így... kinyújtott karral... mintha egy cserép virágot tartanál...

TOMI: És látta valaki?

ANNI: Csak én.

TOMI: Na ugye.

ANNI: De hiszen épp az volt benne a szép! Hogy senki más...

TOMI: De csak próbáld elmesélni valakinek. Senki se hiszi el. Hogy éppen én? (*Felbuzza a pizsamakabátja ujját.*) Ezekkel a sovány karokkal? Ezekkel? Nem is lehetett igaz.

ANNI (*csókolja Tomit*): De igaz volt. Én tudom. Ez nem elég?

TOMI: Félek, hogy nem. (*Elbűzódik Annitól.*) Anni... mit látsz magad körül?

ANNI: Hogyhogy mit látok?

TOMI: Mit... látsz? Azt kérdezem.

ANNI: Hát... a lakásunkat... a bútorainkat... az állólámpát... a dédmama arcképet... meg azt a tóparti képet, amit te is úgy szeretsz... – De mit akarsz ezzel?

TOMI (*zavartan*): Nem... semmit.

ANNI: Mért titkolódszol? Nem vagy őszinte. (*Sirósan.*) Tomi...

TOMI: Eredj csak... gyűjtsd fel az állólámpát.

Anni az ablakráma mentén az egyik bátsó szögletbe lép s úgy tesz, mintha felgyújtaná az állólámpát.

ANNI: Tessék.

TOMI (*fölnevet*): Nagyszerű!

ANNI (*Tomihoz szalad*): Te gúnyolódsz... te nem hiszed többé!

TOMI: Csak próbálok, hogy milyen lesz.

ANNI: Mikor?

TOMI (*leborgasztott fejjel*): Holnaptól kezdve.

ANNI (*riadtan hátrál a beverő felé, a képletes falon át.*) Holnaptól?...

TOMI: Vagy mától. Nem mindegy? (*Anni után lép.*) Vigyázz, nekímész a falnak... (*Megáll.*) Vagy talán jobb is, ha gyakoroljuk előre... (*Karonfogja Annit.*) Nézz körül. Pusztaság. Egy átkozott bútoradarab sincs sehol. Csak a heverő, hogy több kedvünk legyen szaporodni. A dédmama arcképe csak agyrém. Én találtam ki. Beléd diktáltam, hogy elhiggyük, mi sem vagyunk olyan ágrólszakadtak, nekünk is voltak őseink. Aztán az ajtók meg a többi... Dajkamesék. Közönséges egyszobás kriptá...

igen... – nem érzed a kriptaszagot? Magunkat zártuk be ide – megóvni a személyiséget! Eh! Bagatell mániák. *(Zsebéből kirántja az újságot s meglobogtatja.)* Olvastad? Persze, hogy nem olvastad. Pedig ez is hozzátartozik. Minden hozzátartozik... Az is, hogy öregszel, drágám. Még sose mondtam ezt? Most mondom. *(Egymással szemben állnak.)* És öszülsz... , szarkalábak nyílnak a szemed alatt. *(Halkan.)* Tudom, hogy viszered van. Tudom, hogy szakállas gyermekket hordozol magadban... biceg, biceg a csöppség, nem érzed? Mintha szuronyok hegyén lépkedne... ahogy én is bicegek, ha nem figyelek oda. Tram-tram... tram-tram... veri a dobót a csöppség – nem hallod? – nem érzed?

Anni dermedten szoritja basára a kezét, arcán elfojtott kiáltás görcse, Tomi egész balkan folytatja.

TOMI: Vége a mesevilágnak... Ha nem mész magadtól, visznek... Ha nem látsz magadtól, az orrodig nyomják... *(Hirtelen ordítani kezd.)* De elég volt! Elég! Hazudtam, csaltam... mindent elismerek!

ANNI: Hallgass! Nem bírom...

Anni térdre rogy, átkarolja Tomi lábát s így marad nébány pillanatig. Aztán lassan felnéz.

ANNI: Mi lesz most velünk?

TOMI: Aminek lenni kell. Szerződést vállalok.

ANNI: Újra játsszani fogsz? *(Feláll.)*

TOMI: Igen.

ANNI: Milyen darabban?

TOMI: Mindegy.

ANNI: És milyen szerepet?

TOMI: Annál jobb, minél kevésbé hasonlít énrám. Annál jobb, minél kevésbé ismerünk egymásra.

Szünet.

ANNI *(balkan)*: Tomi... te meg tudnál engem csalni?

TOMI: Eddig az egész világot csaptuk be, mert hátat fordítottunk neki. Azt hiszed, az becsületes volt? Most azért kell fizetnünk. A saját boldogságunkkal kell fizetnünk.

ANNI *(hirtelen szenvedéllyel)*: Nem igaz! Nincs igazad... *(Elakad.)* Persze, én nem tudok érvelni. Csak azt tudom mondani, amit te szoktál... De ezt már én se tudom.

Kis szünet után hirtelen kimutat a nézőtérre, olyan mozdulattal, mintha mégis érvet talált volna.

ANNI: És ők... ez a sok ember? Akik talán éppen bennünk bíztak?... Óvelük se törődsz? Hogy mit hisznek, mit gondolnak majd...

Csend.

ANNI: Most egyszerre elfelejtetted, hogy mit ígértél? Mert én nem felejtettem el. *(Mintha idézne.)* „Csak olyan darabban lépek fel, amiben nincs hazugság..., amiben magunkra ismerhetünk.” Ezt mondtad. *(Két karját s vállát tehetetlenül előrejeji.)* S ezek a mai darabok... Istenem! Mindenki nyomorék, örült bennük... a szereplők úgy beszélnek egymással, hogy a felét se lehet érteni... *(Hirtelen.)* Vagy azt akarod, hogy ezután mi is?...

Tomi hallgat, Anni reménykedve várja a választ, majd kétségbeesetten a közönséghez fordul.

ANNI: De most mondják meg igazán, tegyék a szívükre a kezüket: nem így van? Hát nem arra vágyik az ember, hogy egy kis reményt lásson maga előtt, egy akármilyen kicsi rózsaszínű felhőt? És ehelyett mit kap? Iszonyat... iszonyat mindent. Örültek és nyomorékok... a színpadon, az utcán... – de ez nem igaz, nem lehet igaz! Ezért születünk volna... ezért rendeztük be a lakásunkat... ezért tervezgettünk annyit? Hogy egy kéz mindent szétnyomjon, mint valami bogarat?... (*Kezd síróásra válni a hangja.*) Hát mondják meg: szabad ezt?... Lehet ezt?... Csak egy kicsi rózsaszínű felhő, én igazán nem kívánok többet... Olyan nagyon sok ez? (*Tomiboz*) Tomi... nézz rám... Hát nem ezért a kicsi felhőért koplaltunk, nélkülöztünk? Most dobjunk oda mindent?... (*Tomi elfordul, Anni sir.*) Ha meg én nem számítok, legalább nekik mondd... (*Húzza s igyekszik a közönség felé fordítani Tomit.*) Nézz a szemükbe és mondd te is... Hiszen látod, hogy várják...

Tomi kényszeretten a közönség felé fordul, szórakozottan körülnéz s kis mozdulatot tesz.

TOMI: Mit várnak? Te csak ne féltsd őket. Máma itt ülnek – holnap meg ott. Nyugodj meg, legközelebb már ők is ott lesznek a színházban, ahol fellépek. Ott lesznek és tapsolni fognak. Ők se tehetnek mást.

Anni megsemmisülten áll.

Kintről hirtelen nagy dübörgés, dobogás, kiáltozás ballatszik be.

NŐI HANG: Hallatlan! Felháborító! Szemtelen, pimasz fráter!

FÉRFI HANG: Igenis, jelenteni fogom! Jelenteni fogom! Majd, kiderül, kérem! Én vagyok felelős a lakók nyugalmaért!

NŐI HANG: Lajos! Ne engedd! Állj a sarkadra!

Hátul a függöny mögött folyik a vitakozás. Látszik, ahogy a dulakodó testek a függönynek nekilódulnak. A függönyrezen hirtelen behátrál a Házmester s széttárt karokkal próbálja elállni a benyomuló Ablakmosó útját. A Házmester alacsony, komikusan törékeny emberke az Ablakmosó mellett. Szemüveges. Csíkos, kávészínű háziköpeny van rajta. Megingathatatlanul bízik hatásköre fontosságában.

Ablakmosó félretolja a kis emberkét és becsörtet a létrával, vödörrel.

Mögötte Nusi, a Házmester felesége, pongyolában. Nagydarab, negyvenötre járó telivér nő. Dübe, indulatossága hirtelen változik át erős testiséget sugárzó ellágyulássá. Anni és Tomi mozdulatlanul nézik a bizarr bevonulást.

ABLAKMOSÓ (*a házmester házaspárra mutat*): Íme, a házmester és a felesége. A kedves védnökök. A házioltár őrői. Végigordították az egész lépcsőházat, hogy megőrizték a kedves lakók nyugalmaát.

Ablakmosó nyugodtan az ablaknak támasztja a létrát és tesz-vesz.

HÁZMESTER: (*Anniboz és Tomiboz*): Hogyan? Maguknak egy szavuk sincs?

ANNI (*kis szünet után*): De igen. Nekem volna. (*Az Ablakmosó felé indul, megáll félúton, hangja halk, mint egy elítélté.*) Mit csinált az urammal?

ABLAKMOSÓ: Ó... kisnagyságos! Bocsánat. (*Zsebkendőjével törölgeti a kezét.*) Azt hiszem, nem kell bemutatkoznom...

HÁZMESTERNÉ (*ingerülten*): Nem igaz! Hazudik! Ismerem én az ilyen vasárnapi tolakodókat. Nincs pénze kocsmára, aztán csak beállít, mintha hívták volna...

ANNI (*nem mozdul, megismétli*): Mit csinált az urammal?

Mindannyian Tomira néznek. Tomi lehorgasztott fejjel áll. Ablakmosó Tomiboz lép, vállára teszi a kezét.

ABLAKMOSÓ (*ártatlanul*): Csakugyan... mi van magával?
HÁZMESTER (*fontoskodva*): Tessék csak őszintén megmondani. Nos, nos? Most majd mindjárt tisztán látunk...

HÁZMESTERNÉ: Csak nem történt valami tragédia?

HÁZMESTER: Nagyon kérem, szíveskedjék elmondani, amit tud. Valamennyiünk érdekében... Tudom, hogy nincs jogunk egymás életébe avatkozni, és én nem is akarok semmi ilyet, semmi írásos rendelet nem intézkedik arról, hogy firtassuk a lakók szeszélyeit, de ha megengedi, szeretnénk mégis tisztázni a tényállást. (*Nyomatékkal.*) Ez az ember egyszerűen berontott a lakásunkba!

ABLAKMOSÓ (*matat az ablak körül*): A pincébe.

HÁZMESTER (*Tomiboz*): És önre hivatkozott. Hogy ön küldte.

TOMI: Én küldtem.

ABLAKMOSÓ (*megvonja a vállát*): Na? Mit mondtam?

ANNI (*zavartan*): Persze... de az uram biztos nem úgy érti... biztos csak a békesség kedvéért...

HÁZMESTER (*közbevág*): Nem törődve a mi vasárnapi nyugalomunkkal, nyakunkra küld egy idegent! Ez a tényállás.

HÁZMESTERNÉ: És én még kombinéban voltam. Ezt csak úgy mellékesen jegyzem meg.

ABLAKMOSÓ (*bólint*): Ez igaz. Mármint a kombiné.

HÁZMESTER: Lenne szíves ezt megmagyarázni? Hogy miért éppen ma? Mikor jól tudja, hogy a pincébe csak az én lakásomon keresztül lehet lemenni! Zavartam én önöket valaha is padlás ügyben, ahová viszont csak ezen a lakáson keresztül lehet feljutni?

ANNI (*döbbsenten*): A pincébe... csak magukon keresztül?

HÁZMESTERNÉ (*döbbsenten*): A padlásra... csak itt?

ANNI: Tomi... ez igaz?

HÁZMESTERNÉ: Lajos... honnét veszed ezt?

HÁZMESTER: Ez az igazság!

ANNI (*merev makacssággal*): Az igazságot akarom tudni. Mit csinált az urammal?

HÁZMESTER (*Anniboz*): Nagyon kérem, ne tessék folyton közbeszólni... Így estig se tudunk a végére járni.

ABLAKMOSÓ (*ablaknál matat, háttal a többieknek*): Úgy is van. Tartsunk sortrendet. (*Gúnnyal.*) A szabál az szabál.

HÁZMESTER (*ingerülten az Ablakmosó felé*): Nemcsak sortrendet, kérem! Rendet! Ebben a házban mindig rend volt, és erről ezután sem óhajtunk lemondani.

ABLAKMOSÓ (*flegmával*): Jó, én benne vagyok. Legyen rend, ha mindenáron marakodni akarnak... (*Nevet.*)

HÁZMESTERNÉ (*Ablakmosó felé*): Pimasz fráter!

HÁZMESTER (*Nusiboz*): Ne izgasd magad szívem. Majd a kedves lakótársunk... ő majd megmagyaráz mindent. Ezt az ügyet magunk között kell elintéznünk. (*Tomiboz.*) Tudom, hogy nincs jogunk egymás életébe avatkozni, de a tényállás földerítése...

HÁZMESTERNÉ: Ugyan, hagyd már ezeket a rögeszméket. Szerintem egyszerűen arról van szó...

HÁZMESTER (*megadással*): Miről?

ANNI (*lassan az Ablakmosó felé lép, aki még mindig háttal áll nekik, az ablaknál*): Az igazságot akarom tudni.

Csend.

ABLAKMOSÓ (*megfordul, derülten*): De hát – hiszen én is.

ANNI: Mit csinált az urammal?

HÁZMESTER (*idegesen*): Könyörgök... tartsunk rendet!

HÁZMESTERNÉ (*félretolja az urát*): Szerintem arról van szó, hogy mért ezt a pimasz frátert küldte a nyakunkra, ha valamire szükségük van. Hiszen nem vagyunk ellenségek... (*Ellágyulva néz Tomira.*)

ABLAKMOSÓ (*félre*): Na, végre!

ANNI (*makacsul*): Az igazságot akarom tudni.

ABLAKMOSÓ (*előre lép*): Szabad egy szót?

HÁZMESTER: Nem! Várjon, míg ön következik!

ANNI (*mereven nézi az Ablakmosót*): Beszéljen.

ABLAKMOSÓ (*megbajol Anni felé*): Köszönöm. (*Szerényen összekulcsolja a kezét.*) Tudtam, hogy ön megért. Én csak egy egyszerű ablakmosó vagyok. Ma itt, holnap ott... Igazán nem mondhatják, hogy sokat kívánok. Hiszen mi kell nekem? Egy létra... egy vödör... egy darabka szarvasbőr... De az van, azt hoztam. Még régi, nem műanyag.

HÁZMESTER (*idegesen*): Ez csak olyan fecsegés!

ANNI (*Ablakmosóhoz*): Beszéljen.

HÁZMESTERNÉ (*Tomiboz, kedvesen*): És maga? Maga miért nem beszél?

ABLAKMOSÓ: Aztán lementem a pincébe. Oda küldtek. És tudják, mit találtam odalent? Augias istállóját. Sajnos, én már nem tanultam ilyen latin meg görög dolgokat, de erre emlékszem még. Valamikor így mondták az urak: Augias istállója.

HÁZMESTERNÉ (*felháborodva*): Az én pincém?

HÁZMESTER: Tiltakozom! Ehhez nincs joga!...

TOMI (*anélkül, hogy megmozdulna*): A mi közös pincénk.

Hosszú csend.

HÁZMESTERNÉ (*Tomira néz, balkan megismétli*): A mi... közös pincénk?

HÁZMESTER (*elképedve, Tomiboz*): Úgy! Szóval ön is egy véleményen van ezzel az úrral? Úgy értsük ezt, hogy a jövőben önök is bármikor rántórhethetnek. Ha úgy tetszik, vasárnap reggel is?...

HÁZMESTERNÉ (*csöndesen*): Ne idegeskedj, Lajos. Ezt meg kell gondolni. (*El-tűnődve.*) És ha csakugyan közös a pince?

ANNI (*védelmeszón Tomi elé lép, kiált*): Nem!

HÁZMESTERNÉ (*a közönség felé bámul*): És ha mégis?... Csak mi nem tudunk róla?

HÁZMESTER (*balkan, megrökönyödve*): Nusi!...

ANNI (*újra kiált*): Nem!

ABLAKMOSÓ: És a padlás? Hát még ott mi lehet? (*Anniboz.*) Az önök padlásán...

TOMI (*mereven*): A mi közös padlásunkon...

Csend. Házmesterné hirtelen megfordul, Tomira szegezi a pillantását.

ANNI: Tomi...

HÁZMESTER (*kétségbeesetten*): Nem értem... Mire jó ez? Mit akarnak ezzel?

ABLAKMOSÓ (*flegmával*): Talán rendet.

HÁZMESTERNÉ (*Tomiboz, balkan*): No... hát beszéljen már.

ANNI (*Ablakmosóhoz*): Mit csinált az urammal?

ABLAKMOSÓ (*derüsen*): Éppen hatodszor tetszik érdeklődni. Számoltam. De becsület szavamra, semmit. Isten bizony, csak az ablakok miatt kértem ezt meg azt – de hát tudhattam én, hogy ott tartják a létreajukat, ahová még belépni se mernek? (*Házmesterhez*): Most már csak arra volnék kíváncsi, hogy maguk mit tartanak a padlásán?

HÁZMESTER (*élesen*): Mi egymás nyugalmát tartjuk tiszteletben – nem úgy mint ön! (*Tomiboz*). És ön!

ABLAKMOSÓ: Értem. (*Anniboz.*) Szóval még nem is járt soha a pincében? (*Anni megrázza a fejét; Ablakmosó Nusiboz fordul*): És maga se a padlásán?

HÁZMESTERNÉ (*Tomira néz, majd balkan*): Még... nem.

HÁZMESTER (*indulatosan*): És nem is fog menni! Nincs semmi szükség rá! (*Nusiboz.*) Itt maradsz! Megértetted?

ABLAKMOSÓ: Na tessék! Még a házat se akarják ismerni, ahol laknak! Hiát nem különös? Egyáltalán: egymást ismerik?

HÁZMESTER (*dadog*): Ho-hogy? Micsoda kérdés ez?

ABLAKMOSÓ (*legyint*): Privát. Nem szakmai. Semmi köze az ablakokhoz.

Hosszú csend. Mindenki lesüti a szemét, csak Anni nézi mereven Tomit.

ABLAKMOSÓ: Nos? Még mindig úgy érzik, hogy ismerik egymást?

Újra hosszú csend. Lassan fölemelik a fejüket s kutatva méregetik egymást. Nusi – mind jobban fölbátorodva – kellemkedő mozdulatokkal fikszirozza Tomit; az zatartan viszonozza a kibívó pillantásokat.

HÁZMESTERNÉ: Hiszen... tudhatnánk többet is... egymásról.

HÁZMESTER (*szigorúan*): Nusi!

ANNI (*Nusi felé lép*): Mit akar az uramtól?

HÁZMESTERNÉ: Hát nem arról volt szó, hogy tisztázzuk?...

ANNI: Csak nem képzeli, hogy az én uram?... (*Tomiboz fordul.*) Tomi...

Tomí elfordítja a fejét. Ablakmosó kis kajánsággal csettint.

ABLAKMOSÓ: Na látják. Ha történetesen nincs szükségem a vödörre, létrára – mindez ki se derül.

HÁZMESTER: Tiltakozom! Ez szófacsarás! Ez bujtogatás! Egyszerű bujtogatás! A ház eddig is megvolt pince és padlás használata nélkül és ezután is meglesz. A rendelet különben se intézkedik a használat mikéntjéről. És különben se alkalmas az időpont, hogy új rendeleteket kezdeményezzünk. Ez jogtalan... ez ellen fellebbezni fogok.

Tomí határozott léptekkel középre megy.

HÁZMESTER (*elbizonytalanzkodva*): Igenis, fellebb...

Tomí egy mozdulattal elballgattatja.

TOMI: Már késő. Semmi értelme, hogy áltassuk magunkat. Mindez igaz volt tegnapig, de nevetséges mától kezdve. Nincsenek titkaim. Ahhoz nyúlnak hozzá, amihez akarnak. Szabad az út a padlásra, és a pincétől se tilthatnak el minket... (*Ny-sira néz.*)

HÁZMESTERNÉ: Hiszen nem is magát... magának bármikor, szívesen...

TOMI (*udvariasan*): Ez a legkevesebb, amit megtehetünk. Nem zárkozhatunk el egymás elől. (*Hosszan kezét csókol.*)

HÁZMESTERNÉ (*éreződik rajta, hogy megborzong*): Milyen kedves ember...

HÁZMESTER (*motyog*): Megőrült... megőrült...

ANNI (*sápadtan*): Tomi...

TOMI (*furcsa révülettel, mint aki egyre inkább beletalálja magát egy új, kényeszerű szerepbe*): Nyugodj meg, drágám... (*Megsimogatja Anni baját.*) Fizetnünk kell. Vagy értsd, ahogy akarod. Nekem már rémlik... El kell vesztiselek, hogy újra megtaláljuk egymást.

HÁZMESTERNÉ (*elragadtatottan*): Hogy újra megtaláljuk egymást... – Lajos, te soha nem mondtál nekem ilyeneket!

HÁZMESTER (*motyog*): Megőrült... megőrült...

TOMI (*tovább is Anninak*): Ha nem ma, akkor holnap... Jönnek és bedöntik az ajtót, felállítják a létrát... Most legalább a saját akaratunkból... egymásért!

HÁZMESTERNÉ (*suttogva*): Egymásért!...

HÁZMESTER (*birtelen gyűlölettel, Nusiboz*): Te ringyó!

HÁZMESTERNÉ (*örmesteri hangon*): Lajos!
TOMI (*tovább is Anninak*): Újra kell kezdenünk mindent, drágám...
HÁZMESTERNÉ (*az urához*): Hallod? Ezt figyeld inkább!
HÁZMESTER (*kapkod, topog*): Örültek! Mind megörültek!
TOMI (*tovább is Anninak*): Le kell szállnom a pincébe...
HÁZMESTERNÉ: Rajtunk keresztül...
HÁZMESTER (*ordít*): Megtiltom! Mit akar ott? Mondja meg, mit akar? Tiltakozom! Visszaélnék a szavakkal!
HÁZMESTERNÉ (*Tomiboz*): Ne hallgasson rá... Kicsit szenilis szegény.
ABLAKMOSÓ (*félre*): Ez igen!
HÁZMESTER (*dadog*): Sze... szenilis... azt mondta...
ABLAKMOSÓ (*félre*): Még sügni se kell, úgy fújják a leckét.
HÁZMESTERNÉ (*fokozódó kellemedéssel*): Igazán nem volt szép magától... Mért nem maga jött mindjárt? Mért ezt a csúnya embert küldte?
ANNI (*eddig a fejét fogva, szédelegve állt csak, most egyszerre nekiugrik Nusinak*): Takarodjék! Takarodjék innét!
HÁZMESTER (*rángatja Annit*): Kikérem magamnak! Ezzel engem sért meg! Hogy beszél a feleségemmel? (*Aztán a feleségét rángatja*): Te ringyó! Te ringyó!

A két nő dulakodik, a Házmester inkább csak topog, botladozik körülöttük.

ANNI: Menjen! Takarodjék!

HÁZMESTERNÉ: Ki akarta tudni az igazságot? Én vagy maga?

Ablakmosó a révülten maga elé meredő Tomiboz lép s cinkosan oldalba böki.

ABLAKMOSÓ: No, mit szól? Ugye, hogy igazam volt? Kell egy kis felfordulás, hogy közelebb kerüljünk egymáshoz. Az a nagy békeesség se tesz jót...

ANNI (*kiált*): Tomi... Tomi...! Segíts! Védj meg!

TOMI (*fölrriadva*): Igen... Segítek.

Tomí odalép a dulakodókhoz s egy határozott mozdulattal kiszabadítja Nusit, odébb húzza és ő is melléje áll. Anni és Házmester döbbenet nézik a félreérthetetlen fordulatot.

ABLAKMOSÓ (*rendezői, derűs mozdulattal*): Bocsánat, de azt hiszem, itt most nincs szükség ránk. Új jelenet következik...

Mind Tomit és Nusit nézik: úgy állnak egymás mellett, mint két bűnbeesett.

ABLAKMOSÓ (*Tomiék felé*): Elmehetünk?

Tomí jobbfelé hajtja a fejét, Nusí balfelé.

TOMI
NUSI (*egyszerre*): Igen.

ABLAKMOSÓ (*Anniéknak*): Hallották. Nem én mondtam. – Hát akkor gyérünk. Gyérünk...

Fölbállatszik a dzsessz.

Anni és Házmester bábú-merevséggel bátrálnak ki, szemüket Tomira és Nusira szegezve. Amelyikük megtorpan, azt az Ablakmosó tovább tessékeli. Balra el.

(Befejező rész következik)

J E L

Két szív s egy pajkos ábra,
alatta ceruzával
beírva az útszéli
fatörzsbe: „itt járt P. I.”

Nocsak: nevem betűi!
szemem újra betűzi,
s a szívem messze nyargal:
hatéves önmagammal

szaladok össze, s kölykös-
bölc s kádencia röpdős
számból:
„szamarak neve bárhol

föllelbetől” De mégsem
igaz ez, érzem,
s tudom is, visszaérve
a férfi ösvényére,

hogy lényeg-vallató, és
pontos a diagnózis:
tudott, vagy öntudatlan
vágy van e mozdulatban:

valami jelet bagyni,
valahogy megmaradni;
akármí áron
kifogni a halálom!

Mindenben tettenérlek,
örök Kísérlet!
baltától úrbajóig
te vagy a fő rugó itt!

A veréb porba írja,
egekre a pacsirta;
az ember fába, kőbe
vési a jövődőbe;

a lényeg
mindig az örök élet:
egy suta jellel P. I.
a szorongást legyőzi,

s a halhatatlan-
szép pillanatban
istenné válhat
az ember-állat!

P. I. – Ahogy kimondom,
kigyúl a monogrammom
s vallat: milyen jelet bagysz,
ha majd jelet nem adhatsz?

M E N E K Ü L Ő

Alázatodból kimaradt egészen
a bölcsesség, hogy még félre se értsem
a mondatlan sokkal beszédesebb
s megdöbbentőbb közeledésedet – –
de gondold meg, ha meg nem gondolom,
hogy alamizsnám csaló irgalom
s méltatlan is: nem lenne többé nálad
nagyobb vesztes, végképp kifosztanálak.

NOTESZ

*A levitézlett biedermeier szekrény
modern íróasztalt akar fiadzani .
Lehet hogy csak hiánycikkről van szó*

*A gesztenyés néni szerint
kiszívetésű egyszerű emberré avanszált a proli
Majd utánanézek a lexikonban*

Tücsökberelés volt az értekezlet

*A hajdani forradalmárt
komolyan fenyegeti a szellemi elbájosodás
A bárpultot összetéveszti a barikáddal*

*A kóbor eb l'art pour l'art ugat
Az értelmes jubászkutya hivatalával együttjár a csobázás*

*A harmadik deci után valami új arisztokráciát emlegetett
A címzett ismeretlen*

*Rostockban is olyannak láttam a Kaszáscsillagot
mint a Tükör utcában
A Királybágo felett se ragyoghat másképp*

*Meg-megrúgdossa a rothadó kapitalizmust
Így hamarabb szájába repül a kommunizmus sültgalambja*

*Hibátlanul az Isten se csinálta
Az Ember könnyen elronthatja az egészet*

*Anarchistának látszol
pedig csak rendet akarsz
Legelőszőr is önmagadban*

FONÁK

1.

*„Vidéki író” (és az is marad)
s tán nem olyan kicsi,
mint milyennek Pestby C. Jakab
„magyar író” hiszi!*

2.

*Azt mondtad, van a versében erő,
s amit hoz: egészséges levegő.
De ha – egy szentidőben – Pestre jő,
átnézel rajta, mint a levegőn.*

András Endre

KÉT ÓRA

*Két órát elvettél az életemből,
s te nem vagy gazdagabb.*

*Két órával nyújtottad meg a szürke nappalt,
a szürke heteket,
a szürke éveket.*

Két órát elvettél a reményből.

*Két óra kiszakadt az életemből –
talán szemed se rebbent.
Két óra tenger-tág idő
s nem dajkálhatott meleg térdein...*

*Tudod, két teljes óra mennyi?
A bányásznak három csille szén,
felmentő sereg a bekerített hadnak.
Két óra a műtőasztalon,
s takarodót fújbat a kaszás.
Két óra a jószagú pékségben
s kocsiderék kenyér a polcokon.
Két óra a bányakódó hajósnak,
hogy bárkája a kikötőbe érjen.
Két óra a dermedt siralombházban,
Két boldog óra a nászággyban.
Két óra kellett a marathoni hősnek,
hogy jó hírrel térhessen meg Athénbe.
Két óra s földet ért az első úrbajós.*

*Két óra tenger-tág idő –
immár pótolhatatlan.*

*Két órát elvettél az életemből.
és van, aki csak két óráig élt.*

Vámosi Pál

VÉNÜLŐ NYÁR

*Csak emlékek őrzik a szívet
el ne kerülje szenvedély,
fehér apácák térdepelnek
vörös hajukba hull az éj.
Illatos évszak: csupa gyötrellem,
vérzünk fullánkos árnyaival.
Minek jöttünk e hosszú útra,
ha elmos minket a zivatar?
Fehér apácák bóbiskolva
vörös fejük lebajtják nesztelen.
Beért a nyár. Elfáradt ölelések
gyűrűznek szét a földeken.*

DOKTOR H.

A házban azt mondják róla, ha szoba kerül: – Doktor H. Az tudja, miért él! – S cinkosan kacsintanak hozzá. Ha Korfuss, a részeges első emeleti volt maszek bádogos mondja ezt, üvegeket lát, melyek ott lapulnak doktor H. szépívű, drága bársek-rényében. Egyszer valami ügyben járt nála, akkor látta. Czender, a harmadikon lakó százhusz kilós volt bankigazgató, arra a kis vörös nőre gondolva emlegeti így, akit egy alkalommal a kocsijából látott kiszállni. Daráné, az alagsor-kettő lakója pedig úgy mondja ezt, hogy végignéz az egy szobába állított ágyakon, a mama fekhelyén, a saját rekamiéjában és a két gyerek kis ágyain.

A ház a Dunára néz: lakói többnyire tisztviselők, egy fotós, néhány mérnök, két festőművész fent a manzardón. Nagy ház: a házmester soha nem alszik éjjel, minden öt percben megszólal a kapucsengő, valaki érkezik. Egy forint a kapunyitás, másik a lift: még Sasvári, a másodikon lakó smucig, sovány főkönyvelő sem megy gyalog, ha éjjel jön. Szégyellené. A házmester takaréka rakja a pénzt, Sasvári ritka két forintjait éppen úgy, mint a harmadikra igyekvő betegek liftpénzét: tavaly megvette doktor H. használt, palackzöld Skodáját, két év múlva – „ha minden jól megy, de hát reméljük, reményünk még van, egyebünk sincs” – összegyűlik annyi, hogy elcserélhesse a lakást egy másikra, nem szolgálatira. Két szobát szeretne: Klári, a lánya k'elenc éves, két szoba hallban megférnek akkor is, ha majd férjhezmegy. A házmesternek mindig ez volt a vágya: lelencgyerek lévén családot akart maga körül, gyereket, unokát, zsvajgást, bajt – háromkor hazajön a munkából, felváltja a feleségét a liftnél, szombaton egész éjjel ő nyit kaput.

Mint az ilyen tisztviselő-értelmiségi házakban általában, a lakók úgy fél héttől nyolcig indulnak munkába. Mikor kilépnek a kapun, sokuk szeme megakad doktor H. tábláján: s ahhoz mérten, hogyan pihenték ki magukat, kis keserűséggel vagy nagy dühvel arra gondolnak, ennek jó, ez most fordul a másik oldalára. Ebben nincs igazuk: mert tény, hogy doktor H. még alszik, de nem forog. Régen rászoktatta magát a merev, egyenes testhelyzetű fekvésre, ez sokkal jobban pihenteti. Csupán fél kilenckor ébred: amikor bejön Manyika, „Doktor úr... kész a fürdő”. „Köszönöm” – mondja ilyenkor doktor H.: nem kérdezi meg „mennyi az idő, minek kérdezné, tudja, ha Manyika bejön, éppen nyolc-harmincat mutat az óra a hallban. Megvárja, amíg a házvezetőnő kimegy, felpattan az ágyból, bemegegy a fürdőszobába; pontosan kilenccelőtt-tízzel a nappali szoba asztalánál ül. Manyika hozza a tejszínes kávé, külön egy duplát is, doktor H. hirtelen átnézi a jegyzeteit. „Kérem, hívja fel nekem Winkelmann doktort”. Mire lenyeli a mindig egyformán félbarna kifli utolsó darabkáját is, Manyika áthozza a telefont az ágy mellől. „Winkelmann doktor.” „Halló, itt doktor H. Kérlek szépen, átküldenék hozzád ma valamit, ha volnál szíves megnézni...” Winkelmann vesespecialista, kitűnő szakember, érdemes vele konzultálni. Ilyenkor kell felhívni mindig, mert később már elérhetetlen: kórház, magánprakszis, és minden időben az a furcsa bogara. Winkelmann doktor metszeteket gyűjt, de nem vásárolja őket, mint bárki tenné a helyében. Ha megtetszik neki egy kép, mindent elkövet, hogy ajándékként jusson hozzá: beférkőzik a tulajdonos bizalmába, eteti-itatja, ajándékokat vásárol az asszonynak, a gyerekeknek, leviszi az egész családot kocsin a Balatonra. Egy-egy kép értékének tíz-hússzorosát is „befekteti” az ügybe és rengeteg időt, mire eléri a célját. Vannak „ügyei” Debrecenben éppen úgy, mint Soltvadkerten: azóta csinálja ezt, mióta a felesége meghalt.

Pontosan kilenc-tízkor doktor H. kilép a kapun. Öt percet sétál a garázsig: ez az öt perc az övé. Még egyszer végiggondolja napi programját: tízkor nagyvizit, fél kettőkor értekezlet, háromra konzultálni megy, fél négykor előadás az egyetemen, fél hatról a rendelése – ezek szerint tizenkettőtől fél kettőig kell néhány dolgot elintéznie. Ezeket végiggondolni már nincsen idő, kilenc-tizenöt, megérkezik a garázshoz: a bejárat elé most gördül a halványszürke Ford-Taunus. Feri, a fiatal szerelő-mindenes

bújik ki belőle, vigyorog. „Halló, doktor! Teletömtem a tragacsot, ne feledjen el új benzinjegyeket hozni!” A hivatalos béren kívül havi száz forintot ad azért doktor H., hogy Feri gondoskodjon benzinnél, megymásról. Összesen három-négy ilyen mellékes százasa van a fiúnak, meg valamennyi borraivaló esetenként; de azért ez nem kevés, telik arra, hogy mindennap moziban üljön, meg a Paradisóba járjon: és a „haláli kassa” új ruhaszörnyszülöttekre, térből bővülő nadrágokra vagy páncéling-kinézésű pullóverekre is jut belőle, amelyben úgy páváskodik, hogy doktor H. alig tudja olykor viszafojtani a nevetését.

A Taunus felbőg, megugrik: ettől a perctől kezdve doktor H. a vezetésre koncentrál. A híd előtt várnia kell, de aztán észreveszi őt a forgalmi rendőr. Feléje tiszteleg, fél pillanatra csendet parancsol a hidra áramló kocsik áradatának és int: rajta, főorvos úr. Két éve kezelte ezt a törzsörvest, már majdnem a halálán volt, amikor odakerült hozzá, bélértfordulás, enyhe szepszis, csoda, hogy vissza lehetett rángatni az életnek – az életnek, meg a kilenc gyerekének. Azóta egészen biztos megjött a tizedik is. Száz forintot vett elő a felesége, doktor H. majdnem kiabált vele, évek óta nem jött ki így a sodrából. „Mit gondol, én ezért... és éppen magától? Inkább vigyáznának, maga is idekerül, ha így folytatják...” Az asszony nem haragudott, hát persze, a férje életét mentette meg: keresztül kulcsolta lógó, petyhüdt hasán a kezét és mosolygott, olyan túlvilági mosollyal, hogy doktor H. alig bírta nézni. „Ó, főorvos úr... isten áldás a gyerek.” Isten és áldás; gondolja fanyarul most is doktor H. Egyikben sem hisz: kocsit vezet, megérkezik a kórházba, meghallgatja az alorvosokat, indul a vizitre. Ha akarna, sem hihetne: nincs ideje rá.

A viziten ma részt vesz az Öreg is: doktor H. indulás előtt még egyszer végignézi a bonyolultabb eseteket. Nem azért, mintha drukkolna – pontosan tudja a dolgot, a tanár úr is régóta idősebb kolléga inkább, mint a valamikor rettegett, felhőmagason álló kistest – hanem, mert jó lenne egy-két kérdést részletesebben megbeszélünk. „A nyolcas. Ezt már említettem tegnapelőtt, talán emlékszel rá, kérek... carcíoma...” „Igen. Hát tudod, édes fiam...” Rögtön továbbmennek, a beteg ne halljon, ne lásson semmit, esetleg megérti: de azért doktor H.-ba mintha belevágna valaki. Tudta, hogy az Öreg sem tud mást mondani, mégis... Dühítő ez a tehetetlenség. És az is, ahogy továbbmennek azonnal, ha tehetetlenek. De – talán azért is, mert nem találja az összefüggést önmaga és a gondolat között: s mert új betegek következnek, könnyebb esetek, szerencsésebbek – ez csak egy villanás. „A tizenegyes... azt hiszem, holnap kiengedhetjük.”

Vizit után az új betegek kórlapjait kell átnézni, a régiakat elbocsájtani. „Tanársegéd úr kérem... nagyon-nagyon hálás vagyok...” „Főorvos úr, köszönöm.” A betegek egy része kötelezőnek érzi, hogy az alorvost főorvosnak, a főorvost tanársegédnek szólítsa. Vannak, akik diszkrétan kis borítékot helyeznek az asztalra. Doktor H. szeretné megmondani nekik, hogy semmi szükség erre az ál-diszkrécióra: minden eseténél jóval többet dolgozik, töpreng, mint az orvosi rendtartás előírja, csak ott hátrál meg, ahol már valóban semmi remény. Jogosnak érzi, hogy megfizetik a többletmunkáját, mindazoktól jogosnak, akik nagy nehézség nélkül áldozhatnak. Többnyire ezek éppen azok, akik tudják, hogy az ilyesmit diszkrétan kell csinálni.

Egy kávé, néhány szó Karolával, a főápolónővel. Aztán: „Központ? Legyen szíves adja be sorba ezeket a számokat.” Először a volt felesége. „Szervusz, igen, megkaptam az üzenetet... Nyaralni méz: igen, értem. Nincs szükség pénzre? Most tudnék adni.” Inkább előre felajánlja, mint hogy kérést kelljen teljesítenie. Márta negyven éves: de állandóan huszonötnek akar látszani, ez sokba kerül neki. Az estéi boldogok: olyankor néha valóban nem látszik többnek harmincnál. Ő azt hiszi magáról, hogy sokszor ilyen: ezért él. „Kovács lakás? Hogy van a beteg? Fél óra múlva ott vagyok.” „Horváth lakás? Egy óra múlva...” Ez két nehéz eset. És: „Halló, Ilona! Este érted mennék...” Doktor H. megtanulta, hogy jobb az ilyesmit előre bejelenteni.

A borítékokat bedobja a zakója zsebébe, meg se nézi. Már nincs idő. Majdnem fut a kocsijá. A lépcsőn szembetalálkozik Valival: az mosolyogva elébeáll, de ő int, hogy nem ér rá. Sohasem ér rá. Másfél éve, mióta megtörtént köztük az a dolog,

Vali szívósan mosolyog rá – nyilván el akarja vetetni magát. Kinyomozta a születésnapját is; ő volt az egyetlen gratuláló. Akkor egészen ellágyult doktor H. De azért tudja, hogy nem lett volna szabad ebbe a dologba belekezdeni; még egy ilyen születésnap rózsacsokor... Doktor H. is ember, nem mindig ura magának teljesen, noha igyekszik azzá válni.

Fél kettő, háromnegyed három: konzultáció az Amerikai-úton. Negyed négy, az egyetem: negyed hat, a ház előtt megállítja a kocsit. A házmester már várja, tudja, hogy most kell jönnie, már nyitja is a liftajtót. „Eddig nyolcan jöttek, főorvos úr.” Fél hat: Manyika már nyitná a rendelő várószoba nyíló ajtáját, de doktor H. megállítja. „Egy kávét kérek előbb... és valami harapnivalót.” Ma megint elfelejtett ebédelni. Aztán: „Tessék levetkőzni kérem.” És: „Legyen szíves felkeresni szerdán tizenegykor a kórházban... igen, lehet, hogy befektetem.” Fél nyolc. „A sötétszürke ruhámat kérem.” „Főorvos úr, elszámoljak a múlt havi...” „Nem, hagyja Manyika. Fáradt vagyok. Majd...” Minek elszámolni? Manyika lop, mint a szarka. Egy lánya él Pest-erzsébeten: még cselédlánya korában szülte, apa nélkül. Manyika minden héten kétszer kiutazik hozzá, ruhaanyagot visz, cipőt, mindig valami különlegességet: a lánya csak nagyon nehezen bocsájtotta meg neki az apátlanságot, még most is így kell megvácarolnia a szeretetét. Miről lehet elszámolni? Egy kiló kávéval többet írtam be: kaptam egy puszt az unokámtól? Majd...

Ilona. Tulajdonképpen Ili, Ica, kislány még, huszonnégy éves. „Jó estét kívánok” – jön ki a csengetésre az anyja. „Nem győzte kívárni a lányom, átment a szemközi presszóba.” Virágot kellene venni, gondolja doktor H. gépiesen, mint mindig. De ez olyan furcsa lenne: egy csokor virággal beállítani a presszóba. Mindenki odanéz olyankor. Doktor H. elképzeli a szemekben a röhejt: na, ez a vén muki, jól belesett a kis tyúkba. S a leggonoszabb az ebben, hogy ez igaz is mindenféleképpen. Doktor H. tudja, hogy már nem fiatal, s valóban szereti Ilonát, ha nem is mondta neki soha. Ez is olyan furcsa dolog lenne. „Szeretsz?” Mit felelhetne az „igen”-en kívül ezután egy aránylag tisztességes lány, akit az opera után elvitt egy bárba, hogy kóstolja meg azt a keveréket, melynek receptjét egyik ismerőse most hozta Kubából?

Vacsorázni mennek: Óbudán nyílt egy új étterem, próbáljuk ki. Ez Ilona javaslata: doktor H. tudja, hogy neki akar kedveskedni ezzel, új színek, új hangulat. Nem is ellenkezik, pedig legszívesebben az első kocsmá előtt állna meg, egy kispörköltet enni, két fröccsöt rá. De hát italról szó sem lehet, a kocsi a vendéglő előtt áll, köszönöm, nekem ne töltsön, én nem szeretem. Ilona tudja már, előre rázza a fejét: legalább néha, az én kedvemért ihatnál egy kortyot, úgy zavar engem, hogy érzed rajtam a szeszt. Ezt kedvesen mondja, látszik, hogy igazat beszél: doktor H. egészen ellágyul egy pillanatra, mintha kifújtak volna belőle mindent, megfogja Ilona kezét, nem mondja, csak a szemével sürgeti, mondjon még valami nagyon-nagyon kedveset, szépet. Ilona játszik doktor H. ujaival, ide-oda rakosgatja, ez jó, nagyon jó: aztán halkán megszólal. „Én annyi jót, meg szépet kapok tőled...” Ezalatt nem ajándékokat ért, ajándékokat sem fogad el: a beszélgetéseikre gondol, a meghitt együttlétekre, a hangversenyekre, ahová doktor H. az utolsó pillanatban érkezik és a fátadságtól mindig csak az első tételekre képes koncentrálni. „Te olyan nagyon jó vagy hozzám...” Doktor H.-nak mintha a szívét fagyasztaná: egyetlen szót várt, a hosszú és igaz mondatok helyett csupán egyetlen őszinte szócskát. Szerencsére, a pincér hozza a vacsorát, Ilona szed doktor H. tányérjára. Finoman és halkán csörrennek az evőeszközök, fényképezni lehetne étkezésüket, de doktor H.-nak talán az egésznapos koplalás miatt nincs étvágya.

Hazamennek. A kocsit leteszik a garázsba: a házmester köszön, Manyika köszön, visszamegy a szobájába. Doktor H. bemegy a rendelőbe, eszébe jutott valami, kihoz bizonyos röntgenfelvételeket, a világosság felé fordítja, nézi, körmével jelölget rajtuk: éppen a zakóját teszi le, amikor megszólal a telefon. „Főorvos úr, az istenért...” „Megyek.” Átöltözik: kényelmesebb ruhát vesz, azt, amiben egész nap volt. „Mindjárt... itt van a közelben.”

Mire visszajön, Ilona alszik. Doktor H. fáradt, nagyon fáradt: annyira fáradt, hogy lefeküdni sincs ereje. Megint felveszi a röntgenképeket, nézi, de nem látja. Ki-

rakja zsebéből az összegyűrt százásokat, bedobálja a fiókba, aztán nagynehezen elkészül az alváásra. Mikor eloltja a villanyt, Ilona felébred. „Kitettem a Mendelssohn-szonátát, hogy azzal fogadjalak, de elaludtam” mondja büntudatosan. „Nem baj, majd...” „Máskor” mondja doktor H. „Majd máskor”.

Mielőtt elalszik, kinyújtózik egyenesre: így szokta meg. Ha álmodna, talán egy hegyen látná magát, vagy görcsövek között, logikus következtetések rendszerében égve, s nem csupán a pillanatnyi ötletek igájában fel-fellángolva: esetleg pillangókergető kisfiú lenne, vagy öregember, akit a bélyeggyűjteménye tart lázban. De nem álmodik és nem álmodozik, mert az nyugtalanná tenné pihenését; alszik, mert reggel megint frissen kell ébrednie.

Tilles Béla rajza

RÉGI TÁRSAKRA EMLÉKEZŐ

Jóegynéhány éve elmúlt, tavasz idején,
bogy jól össze pajtásodott négy csóré legény,
a megáradt Tisza mentén négy csóré legény:
Vér Bertalan, Fiam András, Boza Pál, meg én.

Mikor én a partra értem, már napszállta volt,
vén füzeknek az árnyéka rézsüt elhajolt,
a csárdából, mint a koldus, halk muzsika szólt.
némi boros mulatságot koldulóban volt.

Hárman ültek csak odabe, három víg legény,
betoppantam negyediknek, bámultak felém,
megbúzódtam szerényen a szoba szögletén,
rám mosolygott a csárdásné, fröccsöt tett elé.

Nem vagyok én kuka, ha is oly szótlan vagyok,
bogy a csillag hozzám képest hangosan ragyog;
jósomszédok egymással a csárdaasztalok:
bát közjük telepedtem igen hamar ott.

Vér Bertalan tanító volt akkor egy tanyán,
haza akart kerülni még azon éjszakán,
által kellett volna jutni néki a Tiszán,
– pobár fröccs állt előtte a csárda asztalán.

Fiam András konda mögött sétált bajdanán,
legényfővel tanult akkor egy új iskolán,
által kellett volna jutni néki a Tiszán,
– pobár fröccs állt előtte a csárda asztalán.

Boza Pali, közöttünk a legvigabb talán,
akkor tért meg, csúnya sebhely kékllett a nyakán,
által kellett volna jutni néki a Tiszán,
– pobár fröccs állt előtte a csárda asztalán.

Mikor már az asztalunkra betedszer került
és a bétszer négy pobár mind sorba kiürült:
Fiam András a középre oda penderült,
Boza Pali, Vér Bertalan mellé penderült.

Sétálgató, feszes nóta szólt a hegedűn,
nem is jártuk akkor még, csak nagyon egyszerűn,
mind egymással ismerkedve olyan egyszerűn,
bogy igazán nótaboz se, kedvünkhez se bűn.

Hanem aztán amikor a mennykő belevág,
s tüzes ritmus úgy csapkodja az istennyilát,
hogy se földön, hogy se fent már nem nyugbat a láb:
majd szétrúgtuk akkor már a csárda oldalát.

Énrólam ott igen hamar lekerült az ing,
s látom ám, hogy vetik sorba egymásután mind,
félmeztelen úgy folytatják egymásután mind,
hogy a falon kormos lámpa lépteinkre ring.

Elmaradt már mögöttünk a két korcs hegedű,
úgy mászott a nagybögő is, mint egy vén tetű,
megugrott még a cimbalom néha – s nagy-bevű
nótáinktól elfeküdt csak, mint szélben a fű.

Egy órája, két órája, három is talán . . .
Nem hiányzott egyőnknek se, nem biz* ott a lány;
ha véletlen közénk kerül, nem is jó talán –
a mi táncunk férfi-tánc volt akkor igazán!

Nem kérdeztük: melyikőnk mért, kinek mi oka,
hogy magát úgy kitáncolja, kinek mi oka?!
Ott ragadtunk, jó bort ittunk, négy új cibbora,
ha is többé nem láthatjuk egymást már soba.

Ha is többé nem láthatjuk . . . Jó Vér Bertalan,
azóta se táncoltam ki többé úgy magam!
Boza Pali, Fiam András vajon merre van?
Szólhatna most a hegedű, szólna hasztalan.

Mikor hoz még bennünket úgy össze a folyó,
a tarajos hullámokkal zölden csobogó,
mintha lenne az Alföldnek vére, elfolyó?! . . .
s hiába is hozna minket össze a folyó!

Közülünk még melyik olyan csóré, vig legény,
hogy úgy szóltan megegyezve mindjárt táncba mén,
örömeiben, vagy bújában, csárda közepén?! . . .
S hiába is volna olyan csóré, vig legény!

Négyőnk közül kinek nem ül vállán az idő,
a férfias, szép gondokra bölcsen nevelő?! . . .
Ifjúságunk falai közt már a fű kinő
– és másfajta táncra tanít közben az idő!

Nem kérdeném: okot táncra, hogy kinek mi ad –
csak még egyszer táncolhatnám úgy ki magamat!
Átölelném kétoldalt a régi társakat,
s szilaj kedvvel szétrúgnánk a vén csárda-falat.

L o v á s z P á l

N É N É M

Gólyaháton kék magasból jöttem,
sirtam, emlőt kaptam; paplanod
aznap éjjel lent maradt a földön,
kéz, szem, száj engem dédelgetett.

Bölcsóm fölött bű napocska lettél,
fény hancúrozott lágy hajadon,
lépni, járni, baglyot, tündért látni
vitt rám font anyáskodó karod.

Elkanyargó útról integettél,
tündöklő város világa várt,
ápolgattad ott is sorsomat.

Hol vagy most? Göröngy forog fölötted,
szívekről emléket gombolyít,
s a színes szál ketté nem szakad

S í k M i h á l y

V E T É S U T Á N

Pibeg a barna takaró alatt
a napraforgó, szója, répa, zab,
hibridkukorica; az elvetett
mag langyos esőt vár; a földeket

munkáló tárcsák, kultivátorok
fémkarikája céltalan forog;
a munkagépek zaja elpiben;
az örök nyüzsgés most már odalenn,

a talajban folytatódik, amíg
a nyirkos mag csírákat nem álmodik,
s a föld fölé kidugva szárfejét

kíváncsian körülnéz; mint a lány,
ki az első szerelmes éj után
bámulja a hajnal opál vizét.

VALLOMÁS

Szobrász vagyok, elemeimet sokféle dologból szedegettem össze, aztán egy napon mind elhagytak. Életfáradtságot éreztem. Mohón fogtam az agyagot, de elkészülni nem tudtam és befejezetlen dolgaim egyre kedvetlenebbé tettek. A félbenhagyott munka a fél gondolathoz hasonlít; hiába erőszakolunk nyugalmat, annál nyugtalanabbak leszünk. Mialatt összekuszáló elemek szaladgáltak bennem, türelmetlenül elfordultam, rám várakozó márványtömbömtől. Tudtam, hol a baj: eltévesztettem mértékemet, többet kívántam magamtól, mint a képességem, becsaptam magamat, úgy akartam kigyógyulni, hogy otthagytam a félig készet és újba kezdtem. Az akaratomat vizsgáztattam. Pedig tanítványaimnak még mindig mondogattam, hogy művészi alkotásoknál akadály, ha a belső fegyelmet külsőségeket szolgáló akarat pótolja. Volt nagyobb baj is: Annát kívántam. 1956 novemberében szökött ki: „Könnyen, mintha egyik szobából a másikba sétáltam volna” – írta Bécsből, aztán hamarosan egy német-alföldi városba került és megírta, hogy szobrászból átalakult jól kereső keramikussá. Politikai dolgokban nem vett részt, szökésével tőlem menekült. Tréfás hangon írta: „Most mi magyarok divatba jöttünk és aki ügyes, megél a divatból.” Bosszantott; tudom, ha asszony a szerelmet, vagy a művész a foglalkozását tréfára silányítja, ütődését álcázza. Elmenekült, mert sokat veszekedtünk. Hiába mondogattuk egymásnak, a féltékenységek nem egyéb, mint erőszakos uralomvágy a másik felett, az okosság nem segít, gyűlölködő veszekedésekkel gyöttrődünk, és okoskodásokkal feszítettük a dolgunkat ostobasággá. Csak Anna eltűnte után jöttem rá, hogy az okoskodás a szenvedélyben mindig ostobaság, de arra is rájöttem, hogy mindez kellett, mert semminek sincs oly sekély tartalma, mint a test örömeinek és ezt csak ellentmondások és ellentétes izgalmak tölthetik meg újból gyújtó erővel. – Neked csak a testem kell, aztán olyan szabad leszel, hogy megjedek tőled – vádolt Anna, mert kínozza nyugalmam, mely a vágy tűnte után felszabadultan átvitt saját világomba. Nekem is megvolt a bogaram; testének nyers bája, bátor mozgása, szabálytalan szépsége gyanakodóvá, leskelődővé tett. Húsz évvel idősebb voltam, s amint a vágy felizzott, lappangó gyűlölködésem előbbre jött és azt mondogattam: megcsal és ha nem most, a jövőben.

– A testedért régen elhagytalak volna, mással kötsz magadhoz – vallottam meg egyszer és nevetve felelt: – Csakhogy tudom, ezután még többet veszekedünk! – Már a főiskolán ellenkedtünk. Tanára voltam, tehetségesnek tartottam, de bosszantott, hogy szobrai ellentétben vannak egyéniségével. Nem is vágy, hanem türelmetlen vitakozás indította el idegeink lüktetését. Ha ilyenkor egymáshoz értünk, lesütött szemekkel, szegyenkezve elfordultunk, aztán érintését úgy vittem, hogy a talpam is tudta. Anna mondta később: – Tudod, talán mégis azok a kicsi érintések voltak a legtöbbször, amikor csak a bőrünk felszíne kezdett egymással ismerkedni; emlékszel, amikor még csak a tenyereink ölelkeztek? – Szokatlan kedvvel, villámló képzelettel dolgoztam akkoriban. Jól megláttam a formákban rejlő tartalmat és áthatott a legfontosabb, az időtlenség szépsége. – Az élvezet semmi – gondoltam – fontos, hogy utána elszakadok és bezuhanok saját világomba. – Nős ember vagyok, gyermekek apja, Annáig kalandom nem volt. – Különös dolog – töprengtem – Anna nem is szép, de arc-csontjaival, komoly tekintetével, megfeythetetlen mosolyával a Sixtusi-kápolna fiatal Szibillájára emlékeztet. – Anna mosolya lágy volt és mégis mély, s annyira sajátja, mintha erőteljes ecset festette volna rá, veszekedéseink közben sem vesztette el. Sokszor bosszantott, el akartam űzni és megváltoztatni, de hiába csúfolódtam, rövid riadtság után mosolya visszatért. A feleségem tudott nevetni, de a mosolya vagy gúnyolt, vagy kicsinyelt, és megtörtént, hogy keserőségeit árulta el vele. Feleségem mosolyait akkor kezdtem bírálni, mikor Anna mosolyán tűnődtem, ekkor fedeztem fel az idegek eltévedt játékait: önzést, erőszakot, takarékoságot. Vádoltam: nem enge-

met szeret, csak a pénzt, amivel mutatóssá rendezi az életét és terveket kovácsolhat. Gyerekeket is azért adott, hogy a pénzt keményebb bilincsekkel kapcsolhassa magához. Lehet, hogy igazságtalan voltam, ha az ember mentséget keres, nem veszi számba saját felületességét. – Nincsenek érzelmei, csak értelme – gondoltam és ráfogtam, azért mosolyog gúnyosan, mert az életet lenézi. Akkor állapítottam meg, hogy művészek között a sarlatánok arcán jelenik meg hasonló életlekiicsinylő mosolygás. Hamarosan tudott Annáról: leskelődött, célozgatott, hallgatott, végül úgy látszott, belenyugszik. Egyik barátom mondta: Ha a szerető nem került pénzbe, a feleség könnyen megbojcsájt, mert a nagy féltékenységi drámákból rendszerint kiderült, nem a férfit, a pénzt féltették. A feleségemnél mégis jelentkeztek változások: kedvesebb lett, jóságosabb, úgy bánt velem, mint gyermekkel és azzal gyötört, hogy mint beteg körül, csendesebben mozgott. Aztán fukar lett, a pénzt kapzsín számolgatta, ezzel űzött végképp Anna műtermi pamlagára. Itt békét találtam. Nem gondolkodtam, hogy szeretem-e, az analízist nemcsak ostobaságnak tartottam, de az önmagunkat hazugságokkal ámitók piszkának is. Ha felnyújtóztam pamlagjáról, megnyugodva éreztem, hogy kellett, de fontosabb, hogy most elszakadok tőle és saját világomban magányos leszek. Mikor elszökött, nem hagyott különösebb űrt. A dolgot megkönnyítette, hogy feleségemen kívül viszonyunkról nem tudott más, pedig, ha az emberek között álarccal járunk és nem hallgatjuk felesleges kérdéseiket, a fontosnak látszó dolog gyorsan elmellékeseedik. Így voltam Annával. Ha nem kaptam hírt, hetekig eszembe se jutott. Három évig nem láttam. Egy télvégi nap hozta a bajt. Kertünkben a megrepedezett hóréteg alól erősen éreztem a föld illatát, betöltötte idegeimet és műtermemben szobraim, rajzaim egyszerre élettelen lommá változtak. Ha akkor egyetlen órára Annára borulhatok, összezúztam volna érte mindenemet. Hiába mondogattam: ostobaság, megtudtam, hogy a szenvedély akkor kezdődik el igazában, és lázképeit akkor szórja, ha elszakítottan kénytelenek vagyunk helyzetünkbe beletörődni. Később lecsillapodtam. Ekkor még nehezebb lett. Már nem a teste hányzott, hanem a béke, mely lényéből áradt; képzeletben kínjai felfedezték, hogy a testünkből fakadt öröm megsemmisülhet, de amit a béke ajándékozott, ravasz kísérőnk. Megtudtam, hogy az asszonyi lélek harmóniája sarkallja alkotó lázunkat, de hiánya megsemmisíthet. Pár hónapi gyötrődés után repülőgépre ültem és egy koraőszi estén a levegőben megpillantottam a kivilágított idegen város tündéri lebegését. Anna várt. Finom volt és szép, de első pillantásra láttam, hogy régi mosolyát elvesztette. Ha meg is jelent, nem áradt felém, olyan lett, mint a szellő, melyet érzek, de megérinteni nem tudok. Úgy voltam felröppenő és tovatűnő mosolyával, mintha vízbehullt gyűrűmet keresném, melyet a hullámok játékai között látok, mégse indulok keresésére, mert tudom, mielőtt felhoznám, az örvény elnyelne. A kocsiban mellém helyezte kezét, engedelmesen ráfektettem tenyeremet, de hamarosan otthagytam. Így voltam később mindennel: elkezdtem és nem fejeztem be. Megöleltem, aztán hirtelen kilöktem a karjaimból, ettem a vacsoráját és felét tányéromon felejtettem; sétálni mentem vele és hirtelen fáradt lettem. Azt gondoltam: – Még nem mondott semmit és máris sokat hazudott. – Ha összenéztünk, zavarba jöttünk, és a vélt hazugság testünket mellékessé tette. Átengedte szobáját, ő magának a konyhában készített helyet egy keskeny priccsen. Míg a szobát lefekvésre rendezte, nagyobb léptekkel sétáltam körülötte, mint szokásom volt és jóval nagyobb, mint amekkorát a szoba mérete engedett. Hirtelen megálltam előtte:

- Anna, szeretőd van?
- Nincs, nem is volt.
- Pedig megváltoztál.
- Dehogyan változtam, csak úgy látszik, elfelejtettél!

Úgy feküdtünk le, hogy meg se gyókoltuk egymást. Ifjúságomtól kezdve bünt éreztem az erőszakkal történő dolgokban, kerültem őket, viszont a természetből fakadt dolog bárhonnan jött, tisztaságot hagyott. Anna most nem kellett. – Fél tőlem – gondoltam –, ha szembe fogom, finom elfordulással semlegessé válik. – Mielőtt lefeküdtünk, pár mondatot váltottunk.

- Megszoktad az idegen nyelvet?
- Igen, de gondolkodni még most is nehéz.
- Magyarul már nem is gondolkodsz?
- Dehogynem, csak már nem egészen természetes.

Nyugtalanul keveset aludtam. Alig virradt, legurottam fekhelyemről, benyitottam a konyhába:

- Nem tudtam aludni, Anna!
- Én se!
- Temiattad!
- Én is.

Széttárt karokkal ölelt magához. Később mégis közönyösen hagyott ott, ahogy dolga végeztével kutya szalad el párjától. Mielőtt pongyolába bújít, rövid hálóingre látnom engedte gömbölyű térdeit és telt combjainak kezdődő vonalát. Mint lemezre vett dallamot, úgy őriztem meg a képet és márvány tömbömrre gondoltam. – Legokosabb lenne, azonnal hazamenni – gondoltam, mialatt szórakozottan ettem reggeliét. Hirtelen harag fogott el, fölugrottam:

- Történt veled valami, Anna; állat lett belőled!

Csodálkozva kérdezte:

- Állat?
- Igen! Úgy mentél el tőlem, ahogy kutya fut el a gyepről!

Elfordulva mosolygott. Fájt a mosolya, minden gyötört – a hangja különösen. Tréfás fölénnyel mondta: – Most meg fogom neked mutatni a világ legszebb városát!

- Már tudom, mi a baj, Anna. Megtanítottak alkalmazkodni, messze vagy magadtól, személytelen lettél.

- Talán igaz, az idegenbe került ember kap egy kis vereséget, de hagyjuk ezeket a dolgokat, mi nem szoktunk bölcsekedni.

Többet nem szóltam, hallgatva mentem mellette. Enyhe szeptemberi nap volt. A város rőt színeivel, ezüst csatornáival úgy hatott, mintha régi dicsőségét ünnepelné. Szeretek ódon utcákon kószálni, ezek a múlt századok szellemét őrzik, és elrejtik a világ bánatfoltjait, álarcot vonnak a jelen sebhelyeire. Ideig-óráig eltávolodtam magamtól, aztán hamarosan úgy csodáltam mindent, mintha ellenségem lenne, ha felgyújtott, Annára néztem és a tűz elaludt. – Mi lett a bátor, eredeti lányból? – kérdeztem és keserűen feleltem magamnak – alkalmazkodó idegenvezető. – Gyötrelmes kíváncsi szomjúságom eredménye az lett, hogy megtudtam: ami nincs, azt hiába keresem, ostobaság erőszakoskodni, mert vágyakból szőtt képzeletem hamis képeket nyújt.

Öt napig bolyongtunk. Csalódásom előbbre hozta érzelmeimet, de nyugalmat nem adtak, mert ha Anna állati közönyét láttam, képtelen voltam átlendülni magányos világomba. Mohóbb lettem, de keserűbb, és idegesen kérdeztem: hát ez lenne a szerelem? De nem mondtam ki semmit és Anna sem mondott; mind a ketten tudtuk, hogy hangunk, mozdulatunk, gondolatunk csupa tüzes pattanás. Ebből furcsa zavar lett: a jóság és gonoszság üldözte egymást, de lerögződni egyik sem tudott. A változó gyűlölet és szeretet élményeimet összekuszálta, képzeletemet gondolatok gyötörték. Tudtuk mind a ketten, hogy szégyellt bűnösségbe keveredtünk, mert csalódásunkat érzelmeink fölfokozásával kívánjuk elhazudni. Nem sikerült. Hiába láttam idegen csodákat, benső reflexeim nem mozdultak, pedig enélkül a remekművek csak érdekes halottak a szellem koporsójában. Elrejtett féltékenység pusztított bennünk. Az ilyen féltékenység betegséghez hasonlít, melyről csak magunk tudunk, mások előtt titkoljuk és állandóan szimatoljuk, hogy sejtik-e már? Így voltam Annával; gyanakodva lestem, nem mulat-e ostoba féltékenységgem. Talán jobban szerettem, mint régen, de gyűlöletem is tüzesebb lett, mert a féltékenység amennyire érzelmeink alkatrésze, úgy lesz fokozója gyűlöletünknek.

Ötödik esténken kirobbantam: – Hamisak vagyunk egymással mind a ketten!

- Igen - felelte halkán.

Végre heves veszekedést csaptunk:

- Azért jöttél ide, hogy gyötörj, pedig ezért szöktem el Pestről!

- Azért szöktél el, hogy megtanulj alakoskodni!

- Miért jöttél ide, ha olyan maradtál, mint régen!

- Kiabálsz, mert nem szeretsz!

- Hazudsz! Odadnám most is az életemet érted!

Hirtelen a lábaihoz borultam, szenvedéllyel öleltem a térdeit, és csókoltam a homlokáig. Végre megjelent arcán és ott is maradt a régi mosolygás.

Napok óta kértem, mutassa meg a műtermét, de mindig kitért, most reggel azt mondta: - Hát gyere, legalább föl foglak jól bosszantani!

Ha tehetséges ember ügyeskedését látom, nyugtalan leszek, mintha erkölcsösnek vélt valakiben a bűn gyakorlásait látnám. Meglöktem az állványt, legurult egy szépen mázolt huszár, utána egy mezőkövesdi baba cserepei kopogtak a földön. A vállait rázva ordítottam: - Mi lett belőled!

Egyszerű szomorúsággal állt előttem. Megsajnáltam. Jól világított műtermét függöny választotta ketté. Most odaléptem, széthúztam. Egy asztalon kisebb plasztikákat, s pár jól égetett terrakottát láttam. Az egyik bronz figurát fölemeltem, jobbra-balra forgatva nézegettem és becsípett szemmel hunyorítottam. Riadtan kérdezte: - Jó?

- Haza fogsz jönni! - feleltem. - Azután egy ülő nő mosolygó szobrát nézegettem:

- A te régi mosolyod!

- Ne ezt mondd: jó?

- Ezek szobrok, Anna!

- Többet!

- Közel kerültél magadhoz; hogy történt?

- Tudod, néha az anyanyelvemen gondolkodok.

- És a sok giccs?

- A szenvedés ront, de közben nevel.

Kint jártunk az utcán karonfogva, hangos gondolkodással, rengeteget vitatkoztunk és beszélünk. Az egészről két mondatot jegyeztem meg:

- Álmodok nélkül nem ér az élet semmit.

- Ez igaz, de mit ér, ha csak álom?

Később mellettem feküdt, és nem hagyott ott, hanem mint régen, fejét karomra fektette, és én egyszerre úgy lettem, mint Pesten, szívesen leráztam volna, hogy a saját világomba zuhanjak, de fölkönyökölt és beszélni kezdett:

- Elmondok neked valamit a jóságról. A jóságot gyakorló embereknek legtöbbször van valami benső ügyük, ezt szégyenlik és azt gondolják, egy kis jósággal megszabadulnak tőle. Csak gyorsan megunják. Először azért unják meg, mert ezzel a jósággal nem nyertek semmit, a titkolt szégyen előbb-utóbb fölbukkan. Másodszor azért, mert ez a jóság természetüktől idegen és béke helyett ingerültséget fokoz. Ilyen jóságnak köszönhettem, hogy egyszer hibámon kívül hajléktalanul az utcára kerültem. Másféle jóság is van. Ezek a lelkesedők; gyorsan cselekszenek, még gyorsabban kimerülnek, és ha beáll a közöny, kíméletlenek. Mert az emberek, ami nincs bennük, csak játsszák, gyorsan megunják, hiszen tudod, mindenféle pótlékot hamarosan meg lehet unni. Aztán van még titka: patetikus hálát vár, hízelgést; erre képtelen voltam. Így történt, hogy jótevőm alattomos csipkelődések után kilökött az átengedett szobából. Csak azért mondtam el, hogy a kerámiákat igazoljam, mert tudod, az alkalmazkodás nemcsak hazudozás, de boldogulásra serkent. Boldogultam. Aztán jöttek napok, amikor olyan bánat fogott el, hogy nemcsak magamért, de sírtam mindenkiért, aki elszakadt hazulról. Ilyenkor gyúrtam a terakottákat.

- Ezek szépek, majd segíték a csomagolásuknál - dicsértem és hozzátettem: - Ott lesznek a tavaszi tárlaton!

Végre nyugodt lettem. De a nyugalomnak is van titka: összeköt és mégis elszakít; feszültségeinket másfelé irányítja. Világosan tudtam, azért kellett az izzás, hogy

e'szakadjak és hideg fegyelemmel márványtömbömrre gondoltam, és Annából csak az első reggel megpillantott térdek és combjainak finom vonalai kísértettek. Füttyörészve ugrottam le a pamlagról. Utánam szaladt:

– Legalább mondd, szeretsz?

Hallgattam. Hogy mondhattam volna meg, hogy azért kellett megtalálnom, hogy el tudjak szakadni.

– Elementális dolgokról ne beszéljünk – mondtam végre, s míg néztem homlokán a ráncokat, tekintetében a tűnődést, arra gondoltam, gyötrelmem híján elapad a vágy, hogy kitáruljunk a világ felé és most majd Rembrandt képei előtt végre megtalálom, amiért egyedül érdemes lett volna ide repülni. De tudtam azt is, ideiglenes hűtlenségekkel csak azokkal az érzésekkel játszunk, melyek gyökereikkel belénk nőttek, hogy visszatérjünk hozzájuk.

G y ö r i D. B a l á z s

EMBERKÖZELBEN

*A temetők emberközelpben vallanak
arról, amit megélték,
almamellű nők, szikkadtarcú férfiak
felémfordulnak és beszélnek:*

*Sárszagú humusz bússá kötődik,
izmok tapadnak csonthoz,
szívig, tudóig nyújtózó ér
újra bizsegő vért hoz.
Fog mozdul, bajusz és hajszál
hersegeve szálba ered,
hajlik a kéz, fordul a láb:
az embert megismered. –*

*Amit csak lehellet-csókkal szóltak,
amiről elfáradt tenyerük tudott,
összeölelik a szépséget a gonddal,
tegnapot és holnapot:*

*Megindul sorban a temető,
elől bölcsmosolyú vénék,
almamellű nők, szikkadtarcú férfiak,
lányok, legények,
érkezik orgyilkos, kolera, pestis,
gyerekek, alig-élt kedvvel,
akiket láz ölt meg, anyák,
és babona, kórság. Karddal és késekkel
jönnek sebek és háborúk,
apák, megnyomorodott arcok,
körülölel a temető,
némák, de szavukat hallod:*

*A hallgatás emberközelpben bátor
vallomás a halott világról.*

*Szavukkal, titkukkal telten
megyek át a temetőkerten,
morzsolgatom, izlelem: – élek! –
Jaj, emberek, ha ti is hallanátok,
ha hallanátok
és megértenétek!*

Pál József

A HOCHALPENSTRASSÉN

A 16,- schillinget lefizettem,
A busz utasai valamennyien lefizették.
A TÁRSASÁG jövedelmét nem ismerem.
De mi 352.- schillinget fizettünk összesen.
Busz busz mögött, kocsi kocsi mögött várt.
Személyenként valamennyien 16,- schillinget fizettek.
Személyenként 16,- schillingért folytathattuk útunkat.
16,- schillingért négy óra hosszat szívbattam hegyülevegő.
Máskálbattam a sziklák között.
Heverbettem a fűvön.
Levetbettem az ingemet.
16,- schillingért barníthatta bőrömet a havasi nap.
1,- schillingért belenézhettem a távcsőbe.
Két percig nézhettem a csúcsot 1,- schillingért.
Azután átadtam a következőnek.
Mögöttem sorban álltak az emberek.
A csúcsot akarták látni 1,- schillingért.
A sziklák közül a gleccsert néztem hosszan.
Otromba teknőjét gyalulta szemek észrevétlen.
Meghiggadt mozgással a helyét készítette.
Bölcs előrelátó.
Tavat mélyített inas kitartással.
Patakja onnan rohan le habos csodának.
A sziklák közül az utat néztem hosszan.
Láncként tekergett a hegy medve-nyakán.
S a hegy ős-nyugalommal türte.
Hava szikrázott.
Csúcsát az égbe fúrta.
Hochalpenstrasse, 1962.

KÉT ANGOLKÓROS FENYŐT NEVELGET

Egy merész kiugró szikla van itt
Hátán két angolkóros fenyőt nevelget
Számptalan mobát és igénytelen fűvet
Gyalogút kopott bele a búsába
Hiszen gyakorta járnak ide szerelmesek
Leülnek átfogják egymást és csókolóznak
Mert két útjuk van vagy vissza vagy tovább
A kik kézenfogva visszatérnek
Megesküsznek és rövidesen gyerekük születik
A kik kézenfogva mennek tovább
Nyomukat egy percig sem őrzi meg a folyó
Márványhideg testüket kibalásszák a falu alatt
És harmadnap együtt temetik

Millstatt, 1962.

Polgár István

K Ö T Á B L A

I

*titkok nélkül akarok élni zavarok nélkül
háborítatlanul
nyíltarcú évek kényszeritének
valljak szabadon*

II

*a templomi harangok már elbaltak bennem
az emberiség harangjai
erőteljes hangon zengenek
ezeket figyelem
imára ezek intenek
ezek hívnak olyan szertartásra
melyben semmi vak misztérium
legyek részese*

III

*titkok nélkül akarok élni zavarok nélkül
háborítatlanul
szendergésekre is juthasson időm
de ne érjen el soha a tetszhalál közöny
mely a nőkön is már átsiklatja szemem*

IV

*a harapós harag mely annyira sajátom
a harapós harag maradjon velem
borítsa be testem mint a viszketés
támadjon minden porcikám külön
veszett vérebként arra ami rossz*

V

*engem is az egyetlen egység
sorakoztasson zászlaja alá*

VI

*tegnap mintha haldokoltam volna
de még ma is életben vagyok
éjszaka volt elszorult a szívem
levegőt jaj levegőt napot
két gyerek csak mit az utókorra
két gyerek csak mit itt hagyhatok
ezer évig kacattá nem váló
gondolatot hagyjak rád világ*

VII

*titkok nélkül akarok élni zavarok nélkül
háborítatlanul
bullámozson csendesen szavam
olyan krózus szava kinek semmi
veszitenivalója nem adatott
életemhez sem ragaszkodom
csak abhoz hogy aki atlaszlelkű
megértsen mert én is atlaszlelkűeket követek*

VIII

*reflektorfények vájnak a sötétbe
s már magam se tudom vajon az vagyok
akinek én hiszem magamat
vagy az kinek más lát
az vagyok
akinek más képzelete tart
keressem meg a jeleletet*

IX

*titkok nélkül akarok élni zavarok nélkül
háborítatlanul
kompromisszumot kötve végzetemmel
mely vágyaimnak mind nyakát szegi
csak egyféleképpen lehetek férfi
tudom jól s hogy azonképp legyek
kétségbeesetten ezért küszködöm
torzulásaim innen valók*

X

*titkok nélkül akarok élni zavarok nélkül
háborítatlanul
bátorrá téve magam s minden embert
a költészet senki által el nem
tiltott kábitószereivel*

HUNYADY JÓZSEF
A ZEPPELINORRÚ*

Svarc úr kocsmájában, a jeleshírtévű „Nyalka Tetű”-ben tán negyedszázados fennállása óta nem volt még ekkora forgalom, mint ezen a szép szombat estelen. Talpalatnyi helye nem volt szabadon, s olyan sűrű volt a levegő, akár az olvasztott zsír. A kocsmá előtt az utcán le s feldefellírozottak a puskás-kardos konstáblerek, de még a „Nyalka Tetű” udvarára is jutott belőlük, ám ez a tény nem zavart senkit sem a világon. Sőt. A hirtelen támadt bizsergető veszély még azokat is odacsábította a szélteben-hosszában terjesztett gyűlésre, akiknek különben eszük-ágában sem jutott volna eljönni. Mayer Franzl meg Vidákovics Miso csapatostól, nációjuk széles gyűrűjében trónolt az asztalfőn s iszogatva várta a nagy pillanatot: eljön-e hát Klein úr, a kis kesehajú pécsi nyomdász, vagy pedig igaz lenne a kósza hír, hogy még pénteken este lefűlelte a pécsi rendőrség. Farkas Lukács is ott terpeszkedett egyik sarokban s olyan dölyfösen viselkedett, akár egy dúsgazdag indiai nábob és Henriknek állandóan rajta kellett tartania egyik szemét, mert ha nem pattant azonnal, hogy a kedvére tegyen, már repült is a kármentő fele a súlyos szódásüveg.

Czakó András meg Richter Vili az átellenben levő fal mellett sörözött. Aj, az a sör nagyon-békés ital, hogyha nem bolondítják meg rummal, vagy pálinkával. Reggelig is el lehet ücsörögni mellette, szépen, békésen. Józanon, nagyon oda akartak figyelni Klein úr beszédére s ezért iszogatták a jósűrű, kellemesen-kesernyés, négyujnyi habkalapu sert s nem más bikavadító italt.

Svarc úr le s felténfergett a temérdek hársogva zsinatoló bányász között, mint a firtató tekintettel zombikról-zsombikra lépegető gólya. Mindig is roppant élvezte a sístergő nyüzsgést, az ezerszálú lármát. Mindenkit ismert a pécsbányatelepi kolóniában, öreget-fiatalt, nem került el senki sem a „Nyalka Tetű”-t, de most mégis csodálkozott, mennyien szoronganak a kocsmájában.

Czakó András féltestvére, Raymár is ott üldögélt az egyik hosszú asztal mellett. Előtte állott egy pisztoly pálinka, kétszer is meghúzta, de külön-külön ravaszkodással mindig a padlóra bukta a szápadlását tüzesvasként égető italt. Minden porcikájával utálta, ha csak ránézett is a brándvájra, már émelygett a gyomra. Irgalmatlanul megnőtt orra nyugtalanul fordult ide-oda, akár egy bűvárhajó periszkópja, amely az ellenség hajóit kémleli. Bennsőjét komisz izgalom gyötörte, mert irtózott a bányásztársaságtól, de ma mégis el kellett közéjük jönnie, Herr Obersteiger Stroini igen szigorúan ráparancsolt. Egyre a főaknászné, Annelise rózsaszínű, forró, gömbölyű teste járt az eszében. Annelise szinte észrevétlen főbólintással biztatta csütörtökön este, csak vállalja, szép haszna lehet még belőle. Semmi mást nem kell csinálni, csak együtt vívatozni, tapsolni, verni az asztalt, dobogni a pallón a többi bányással. És nyitva tartania a szemét, ki jártatja legjobban a száját és mit ugat. „Jé, mondták a népek, igazán nagy dolognak kell itt történnie, ha eljött még a Zeppelin-orru is!” Raymár szótlanul üldögélt, néha zavartan jobbra meg balra vigyorgott s közben elmondhatatlanul szenvedett. Úgy érezte, szétesik a gyomra, úgy csavargatta a roppant izgalom. Csütörtök este óta érzi, nagy veszedelem tárogatja feje fölött fekete szárnyát. S ma este is, mielőtt ide indult volna, majdnem elorral, úgy botlott át a küszöbön... Inkább sejtette, mint tudta, hogy a veszedelem fekete madara annak az átkozott, bűdös pécsi Klein úrnak a mai beszédében rejtezik. Hiszen mást sem hallott Herr Stroini szájából, el ne feledje, drága gyermekem, mindenkinek azt kell bemagyaráznia, mekkora veszedelem származik annak a fejére, aki el merészel jönni a „Nyalka Tetű”-be, Klein úr beszédét meghallgatni! Vajjon, mi a fekete-fenéat akar pofázni itt az a nyomorult sakál? Úgy koválygott a gyomra, hogy kiverte a testét a hideg veríték. Úgy mocorgott le-fel a gyomra, akár a bányalift. Úgy érezte, egyszer az orrán fordul ki, majd meg hirtelen lezuhant a köldökéig. A kutyaúrstenit ennek a bitang Herr Stroininak! Miért kényszerített ide

* Részlet a szerző „A Nyalka Tetű vendégei” c. regényéből.

éngem az a gyámoltalan kappan? Félti talán tölem a szép, guszthusos feleségét? Vén barom! Annelisét ugyan féltheti! Ha kedve szottyán a főaknásznénak a Zepelin-orrúra, mosolyodott el Raymár félszeg büszkeséggel, akkor téged egyszerűen kikerget a házból!

Nem zavarsz te otthon valami sok vizet! Annelise csak a nevedet viseli, de tulajdonképpen az én feleségem, az én kedvemet lesi... Ó, igen! Ez az egyetlen ok, amiért nem ugrik föl és nem rohan ki a kocsmából! Annelise ölére kell gondolnia az embernek s akkor még gyomrának veszett háborgása is elcsitul kicsit.

A zenekart is magával ragadta a forrongó, lármás tömeg feszült zsibongása, olyan szépen, lendületesen játszott a polkákat, valcereket, mint talán még soha. A bányászok pedig egyre inkább felöntöttek a garatra bosszúságukban, csalódottságukban, szomjúságukban, mivel tíz óra elmúlt és a kis kesehajú pécsi nyomdász, a Klein úr csak nem jött. Raymár szíve robbanásig megtelt félelemmel. Mégis csak igaz lehet a hír: lecsukták Klein urat! Klein úr veszedelmes lázító! És ha ez így van, akkor igaz a suttogás másik fele is: nagy baj háramlik annak a fejére, aki elmerészkedett ide, hogy Klein úr beszédét meghallgathassa. Raymár nagyon rosszul érezte magát. Ha még negyedóraig itt kell maradnia, lefordul a pad végéről, szívszélhűdés. A Herr Polizei-Feldwebe! Selmeczi biztosan ott topog az utcai ajtó előtt, most szíjja teli böhöm tüdejét levegővel, berúgja az ajtót, hogy a szemközti falig repül... Kirántott kardjának pengéje megvilan a lámpák gyatra fényében... suhogva lecsap lapjával a kegyetlen vasdarab... Nem, nem! Kereket oldani semmiképp sem lehet: Selmeczi úr bizonyára elállatta a legényeivel még az ablakokat is...! Csukd csak le a szemed te csapdába sétált barom! Amire felnyitod, már kötözik is a békót a kezedre... Pécsbányateleptől a pécsi rendőrlaktanyáig rúgdosnak: nem is tiltakozhatsz, még csak az kellene, hogy eláruld Herr Stroinit, hogy te ide az ő megbízásából jöttél, hogy a társaid megtudják! Órizzen meg ettől az isten: úgy szerteszagatnak, mint a kutya a rongyot... No, Raymár? Mit csinálsz? Ha hallgatsz, dagadtra vernek téged is, mint a többieket! Ha pedig megmondod, téged úgy állítottak ide, mint a katonát a posztjára, a bányászok vernek agyon, hazafele menet...! Édes jó istenem! Miért is nem tud láthatatlanná válni az ember, amikor az élete függ tőle!... Vagy legalább miért is nem tud olyan picire összezsugorodni, ha nagy bajba kerül, mint egy gombostű feje.

Éjfél fele aztán már nem győzte tovább türelemmel a bányászság a várakozást. Elkezdtek felcihelődni s szokás szerint a cehhüket feliratva, hazamentek. Útközben felváltva szidalmazták a pécsi rendőrséget, amiért letartóztatta Klein urat és Klein urat, amiért ilyen csúfosan felültette őket. Itt tölteni potyára egy fél éjszakát! Nem arról van szó, számtalan esetben töltöttek el már napokat is egyvégtében a „Nyalka Tetű”-ben! De ma éjjel ez más volt. Vártak valakit, aki – nem jött el, pedig hogy ígérte! Úgy érezték az emberek, csúfosan felültették őket! Akadt közöttük olyan okos is, aki tudott volna megoldást találni erre az esetre is! Ha egyszer Klein úr személyesen nem jöhet el, nem ő az egyetlen agigátor Pécsen, igazán küldhetett volna másvalakit maga helyett. Vagy talán olyan fene-okos embernek képzeli magát, hogy olyan rettentő titkot tud, amit csak ő tud egyedül? Noiszen! Hát talán azt hiszi Klein úr, más nem is tudja rekedtre ordítózni magát, hogy kapitalizmus, burzsuj, meg proletár és hogy extraprofit?!... Hallottak ők már ilyet, nem egyszer, de most nagyon szerették volna megint hallani ezeket a büvöserejű, különös szavakat, amelyekről titkon mindig azt remélték, életük befagyott folyóján varázsütésre megindul tőlük a jég.

Raymár volt az első, aki elszelelt. Nem bírta tovább idegekkel. A pálinkásüvege is feldőlt, olyan hirtelen ugrott fel az asztaltól. Még utána is néztek jőnehányan, de sürgős ennek a marhának, így felugrándozni, hát nem kidőlt egy cseppig a drága, finom pájinka...?! Szaladt a sötét utcán, mint akit kergetnek, pedig a kutya sem törődött vele. Csak a rossz lelkiismerete üldözte.

Otthon szinte ajtóستól esett be a házba. A felesége felriadt, jajistenemezett és hányta magára a keresztet. „Te vagy az, Raymár?” kiáltotta esetten. „Miért? Kit várta?” hörkent rá az ura mérges-idegesen és úgy, ahogyan volt, ruhástól ugrott a takaró alá, éppen csak a bakancsát rúgta le a lábáról. Úgy vacogott a foga, mintha a hideg rázna.

Manci, a felesége sehogysem értette. Raymár sohasem szokott így kimaradni, csak igen-igen ritkán és ha kimaradozott, akkor pedig virágosjókedvvel, trágár nóákat ordítva tért haza. Hanem Manci soha még csak pisszenni sem mert, mivel Raymár olyan féktelen kényúr volt, hogy a feleségének és egyszem, ványadt kölyküknek még lélekezni is csak akkor volt szabad, ha ő megengedte.

Nagyon félt Raymár, mert úgy látszott, az utolsó pillanatban menekült meg, hogy rajta nem vesztett a kocsmázáson. Amint kitette a lábát, a háta mögött feltűnt Selmeczi őrmester behemót alakja és sarkig kivágódott az ajtó és betűre úgy zajlott le minden, ahogy elképzelte. Valaki odamondhatott valamit a Herr Feldwebelnek, mert elbődült, mit mondtál, gazember és utána irtóztató csattanás hallatszott, az őrmester képen törölhetett egy randalírozó bányászt és a következő pillanatban, mintha csak egy nehégranát robbant volna fel a parázsló, örült éjszakában: a „Nyalka Tetű”-ben kitört a verekedés!

Raymár remegett a takaró alatt. Istenem, örök hála néked, amiért az utolsó pillanatban onnan a pokolból kiségitettél! Raymárnak rezgett a térde az izgalomtól, ha valahol, játékból, öltre mentek a társai. Nem szenvedhette a vért, felkavarodott a gyomra, görcs szorította össze a torkát és vékony, kisgyerek-hangon visított, hagyjátok abba, ti örültek és ő szaladt el mindig a rendőrökért, hogy a vérontásnak mielőbb vége legyen. Nem szenvedhette a testi fájdalmakat, már gyermekkorukban is, ha András akart valamit tőle, hogy megcsinálja helyette, csak egy pici pofont kellett lekevernie néki és Raymár már loholt is és megcsinálta, amit Andrásnak kellett volna. Raymár képzeletét Dörner plébános úr egyedül a pokolbéli gyötrelmek élethű ecsetelésével tudta ideig-óráig megragadni. És mégis összefeküdt Stroininével. Ezt csak azért tette, mert a bujálkodást még a lelkiüdvösségénél is jobban szerette. Csak a nőténymacsák maradtak tőled szűzen, ugratták társai, de azok is csak azért, mert fel tudtak előled kapaszkodni a gesztenyefákra, vagy a háztetőkre. Különbén ez az egyetlen közös pont volt az életükben, amely csalhatatlanul elárulta, hogy féltéstvérevel, Andrással, egytőről eredtek.

Éjfél után kettő lehetett az idő, amikor berúgták Raymárék konyhájának ajtaját. Éppen akkorra ájult feneketlen-mély álomba Raymár és csak hosszas ráncigálásra ocsudott fel kábaságából. Rémülten ordított fel, amikor meglátta, a felesége egyszál ingben áll a szoba közepén s kezében remeg a nagylángra csavart petróleumlámpa és az orra mellett kétoldalt vastag pataokban csorognak a könnyek. A konyha, a szoba telidesteli vad, mogorva, idegen rendőrökkel. Nem sokat teketóriáznak, két ember egyszerűen kifordítja a nyavalygó Raymárt az ágyból, egy másik pedig szemközt loccsantja egy veder hidegvízzel. No, attól felriad, akár a nyúl a barázdán, ha meghallja a vizslák csaholását.

– Magát Czakónak hívják? – kérdi egy otrombavonású, csupa-borosta arcú konstábler.

– I... igen – lehgei Raymár ájult félelemmel.

– Velünk gyön! – morran ellentmondást nem tűró hangon a sosem látott policáj és már lökik is ki a konyhából, a cipőjébe sem engedik belébújni, úgy szalad vele utána a Manci. Az asszony majd meghal az aggodalomtól, mert az a bolondos jószág imádja a férjét s még a bakancsát is úgy adja át néki, mintha illatos, gyönyörű virágcsokor lenne. Goromba kézzel eltaszítódik a felsivalkadó asszony a rendőrsorfallal mellől. Úgy viszik Raymárt, mint aki megölte egy kongóért az apját-anyját. És Raymár annyira fél, hogy meg sem is mer pisszenni. Néha óvatosan körülmélel s titkon azért fohászkodik, ó, bárcsak egyetlenegy ismerős rendőr lenne köztük! Ezekkel beszélni sem tud, mert horvátul gagyorásznak egymás közt. Kajánul nagyokat nevetnek és Raymár ilyenkor megérzi, ő róla beszélnek. Amikor fölcsap a gúnyos röhögés, akkorákat lódtanak rajta, hogy majd az orrán kalimpál a „Nyalka Tetű”-ig.

Olyan különös most a „Nyalka Tetű” nagyterme!

A kármentővel szembenálló fal mellé vannak összetolva s egymás hegyére-hátára állgatva a padok és asztalok. Csupán egy áll szabadon. Amögött, hátát a falnak vetve, aranygombos köpönyegét kigombolva egy monoklis, nyegle fiatal rendőrtisztviselőcske ül, akit rendre Herr Komisszárnak szólógnak a rendőrei. Előtte kancsó bor, ezüst

tálcán két pohár. Mellette feszengett székén Marilin nagysága. A Herr Komisszár egyremásra odakoccintgatta a megrémült hölgyéhez a poharát. Amikor a Mádám meglátta Czakó Raymárt, rémülten felsikoltott és kiszaladt a teremből. A fiatal komisszár már tisztességgel eltöltekezett borral, így csak felszegte az égnek ordenáré taglóállát, hogy ne lássák zavarát: nem érti a történeteket? Miért kellett kirohannia annak a csinos maskurának a teremből, amikor ez a nagy barom belépett. Nemsoká vívódott, megvonta a vállát, majd telitöltötte mindakét poharát:

– Iszol, fickó?

Raymár már nem volt se holt-se eleven. Ha bajba keveredett, mindig elhagyta az ereje s azonnal ájuldozni kezdett, akár egy szemérmes, gyenge hajadon. Még a komisszár is csodálkozva méregette ezt a horihorgas alakot, azzal a multságosan-nagy zepelin-orrával. Ilyen pocskéul még egyik előállított személy sem viselkedett. Bármit is kérdezett tőle, Raymár csak alélodozva bólintani tudott. Iszol? Rábólintott. Pedig az italt is utálta. Dehát... ameddig iszik, addig legalább nem nyúlnak hozzá! Addig is nyer legalább egy-két pillanatot. S közben talán visszatér az ereje is. Mert... mert eltökéllette, most... most legyüri félszét! Most majd megmutatja Andrásnak és mindenki hitetlentamásnak: nem olyan gyámoltalan, nyámnyila legény, ahogy róla hiszik! Hiába fognak véle csinálni akármit, nem szednek ki belőle semmit! Kantavár nevét s a holnapdélutáni titkos-gyűlés dolgát pedig éppenséggel nem! Hogyha agyonütetnél is, sunyított a komisszárra, akkor sem szólok egy árva mukkot sem! És pukkadj meg, tudd meg, azzal kezdem, már a borod sem iszom meg!

A rendőrtisztviselő csak a szemével csípett oda, no, mi lesz, az anyád, és Raymár fogadkozását feledve sebesen felkapta poharát, úgy remegett a keze, a fele kilöttyent, és undorító arckifejezéssel hörbölni kezdte a gyükisi fehéret. Kóválygott a feje, hol jobbra, hol balra forgott körülötte a világ, de hősiiesen nyelte a rizlinget. Hirtelen játékkal lepte meg képzelete: ricinust, vagy patkánymérget, vagy más szerszámot tettek a borába s azzal is gyötörni akarják majd, de az is meglehet, hogy így akarják eltenni láb alól, gyakorta hallhat az ember efféle retteneteket! S borzadozva nyelte, bár csak bor volt a pohárban, még csak meg sem sózták-paprikázták, ahogy a bányászok szokták tréfából egymás italát. A felénél tarthatott, amikor felfordult a gyomra és kihányta, amit megivott. A rondaság végigcsorgott az állán, a mellén s oly bűdösséget árasztott, hogy az ajtó mellett kivont karddal strázsáló két mahomet horvát konstábler is ökredezett.

S nem volt elegendő ok a rettezésre, hogy nyakalnia kellett, egyszerre belényilalott a szívébe a rémület.

Koppanást hallott. Nem is egyet. Megvadult riadt képzelete azonnal azt súgta, bitófát ácsolnak, amire tüstént fölmagasztalnak, meglátod, ha hallgatsz, Raymár, ne hülyéskedj! Nincs semmi értelme, ki néked ez a Czakó András? Féltestvéred, aki emberszámba sem vesz, gyűlöl, megvet, utál, kezét sem fog véled. Hála légyen a jóistennek, hogy az életben egyszer így eljár a szája és kikottyantotta tegnap előtted azt a barlang-ügyet! Hála az istennek! Legalább érdemeket szerezhetsz! Egyszerre nagy ember leszel a DGT szemében! Képzeld, hogy örvendezik majd ez a kis aranygalléros nikhájsz, amikor a várt, remélt apróhalacsák helyett egyszeriben óriásvíza koppan a hálójának! Hiszen hülyék ezek! A Klein úr gyűlésére vágyakozó kisnyulakat hajkurászszák, te pedig – éspedig egyesegyedül csakis te!... – rávezetheted őket az Igazi Nagyvad nyomára! „Wilhelm Richter, a ruhrvidéki kommunista alak titkos nagygyűlést tart a Kantavári-barlangban! Oda tessék kimenni. Herr Komisszár”.

Nem szabad, Raymár! Fogod be a pofádat? Hát ez volt az a nagy fogadkozás, szidta, rágta magát, hiszen még egy újjal sem nyúltak hozzá! És arra nem gondolsz, mit csinálnak veled a bányászok, ha megtudják, te voltál...

Megint a súlyos, éles koppanások. Vasszerszámokat csörrentenek a padlóra a belépő rendőrök. Raymár odapillant, vibrálni kezd a szemhéjja s hangtalanul eldől a koszos deszkákon.

A policájkomisszár csodálkozó fitymálással húzta el a száját. Ez lenne hát az a félelmetes fickó, akire Herr Stroini külön is felhívta a figyelmüket, hogy ezt aztán alaposan intézzék el, egyszer s mindenkorra elvegyék a kedvét a lázadozástól...

Gyenge legény, annyi szent. Hozzá sem kellett érni. Persze, van ilyen furcsa pofa, tudta a komisszár. Ameddig nem forog veszélyben, addig hőköng, kárál, mint a tojnikészülő tyúk s amikor bajba kerül, vége. Ez a szerencséje a nyomozóhatóságoknak. Az effélék mindig nagyon megkönnyítik a dolgukat. Elegendő rábukkanni mindjárt az elején az ilyen gyöngedegetű alakra s utána már gyerekjáték az egész ügyet felgombolyítani.

– Locsolják föl! – mondta szinte vidáman a tisztviselő és egyhajtóra itta ki a borát. Még az is jobban ízlett neki. Loccsant a vödör víz és Raymár üvegesedő szemebogarába ismét visszatért az élet fénye.

– Trinkst Du noch?

– Jawohl, Herr... – susogta Raymár s amikor irtózásával birkózva ismét nyelni kezdte a bort, hirtelen rádörrent a komisszár:

– Te vagy az a bizonyos Czako nevezetű hájer?

– Jawohl!... – bólintott azonnal, de a következő minutumban már megint majdnem elájult. Nagyisten! Ezek az átkozottak bizonyosan Andrást keresik! Andrást adhatta fel valaki nekik és... ezek a barmok... összetévesztenek a bátyáddal... A kinzószerszámok – Szólj már, te ökör... Azt akarod, feldaraboljanak Andreas helyett?! Ej, mindegy, nem szabad meghátrálnod, Raymár! Légy férfi, mutasd meg, vagy te is olyan legény, mint akármelyik szoci! Jaj, te örült! Hát megérdemli bárki is a földön, hogy helyette szenvedjél?

– Beszélj hát magadtól, vagy pedig...

Raymár ajkát összeharapva fölszegte az állát, de közben rezgett a térde és ért-hetetlen okból, de azt várta, tán megnyílik a mennybolt, éneklő szeráfok ereszkednek alá, körüllebegik, felséges illatot árasztó füstölőiket lengetik és...

A komisszár pisszentett és az ajtó mellől az egyik rendőr előlépett és úgy pofonvágtá Raymárt, hogy majd elpattant a nyakcsigája s úgy érezte, kilótytyent a fulén az agyveleje. De nem volt tűnődni ideje, szemvillanás múlva kapott egy ugyanolyan nagyot, de most visszakézzel.

Raymár tülök orrából megeredt a vér. Az eleven zepelin bámulatos gyorsasággal megkékült, majd kiveresedett és öklömyíre megduzzadt. Raymár lelke mélyéig megrendülve tapasztalta, minden hősiesség egyszerre elillant belőle, ahogy a felszúrt léggömbből sívít ki a gáz s a következő minutumban elmondhatatlan fényesség támadt az agyában s látta, világosan, félreérthetetlenül, mit kell cselekednie?!

Magasba emelte jobbát és szinte vidáman rikkantotta:

– Beszélni akarok!

Az idegen rendőr harmadik pofonra lendülő karja a levegőben maradt. Nem, nem, hadarta Raymár elvakultan, most már a pusztá életéről van szó, szentlélekúristen ellen való bűn lenne tovább is hallgatnom:

– Önök, Herr Komisszár, összetévesztenek engem a bátyámmal! Éppen ezért szabadjon felhívni becses figyelmüket, hogyha őt keresik, holnap délután találkozhatnak a bátyámékkal a –

Itt megint görcs állt a nyelvébe. Hiszen nem ezt akarták megtudni tőled, meglehet. De te elébük szaladtál. Józsefért legalább kaptak a testvérei egy zacskó ezüstöt. Te pedig csak két oltári pofont kaptál. És most már meg sem is hátrálhatsz. Magad tetted a hurokba a nyakad.

– No, mi az, tán megbántad, hogy pofáztál?... Alfréd!... – nézett fel úntottan poharából a rendőrtisztviselő és a készségesen figyelő rendőr tenyere újra süvítve szelte át a levegőt, ám Raymár meghökkenő-függén lebukott a pofon elől, a semmibe-ütő rendőr keresztülesett rajta. A zepelin-orrú feltápázkodott a rendőr alatt, négykézláb sebesen az asztalig kepickélt, s az asztallap szélében megkapaszkodva hevesen susogta szibbasztó félelmében:

– Elnézését kérem, Herr Komisszár, de nem akarattal történt a nyelvicsaklás... velem gyakran megtörténik, hogy görcs áll a nyelvembe és olyankor csak tátogatni tudok, akár egy kuka hal – Jaj, jaj, jaj, Alfréd úr, az isten szerelmére ne bántson. – A Kantavári-barlangban fogják megtartani a bátyámék a gyűlést...!

MAI FINN KÖLTŐK

P. Mustapää a mai finn költészet egyik legfrissebb, legerőteljesebb művelője. 1899-ben született, polgári neve Martti Haavio, a költői nevét (amelynek szószerinti jelentése: fekete fej) állítólag a finneknél szokatlan, sötét haja miatt ragasztották rá katonatársai. A huszas években lépett fel a „Fáklyavivők” tagjai között, azóta egy sereg verseskötete jelent meg. Korai költészetét oldott formák, szélesen hömpölygő, gazdag sorok jellemezték, később viszont átért a kötött versformákhoz, de legutóbbi kötete ismét az ifjúkori versekkel mutat rokonságot. Kötetei: *Laulu ihanista silmistä* (Dal a gyönyörű szemekről, 1925), *Laulu vaakalinusta* (Dal a griffmadárról, 1927), *Jäähyväiset Arkadialle* (Búcsú Arkadiától, 1945), *Koiruohoruusunkukka* (Üröm, rózsavirág, 1947), *Ei rantaa ole, oi Thetis* (Nincs part, ó Thetis, 1948) és *Linnustaja* (Madarász, 1952).

Jóval fiatalabb nála a második világháború utáni nemzedék két tehetséges reprezentánsa: Meriluoto és Kaasalainen.

Aila Meriluoto (szül. 1924) írta az utóbbi húsz év legsikeresebb finn verseskötetét: az *Üvegfestményt*. Második kötete már hanyatlást mutat. A „Beteg lány tánca (Sairas tyttö tanssii, 1952)” erős Rilke hatásról tanúskodik, úgyszintén újabb kötetei: *Rossz álmok* (Pahat unet, 1958) és *Kapuk* (Portaat, 1961).

Ugyancsak a harmincévesek nemzedékébe tartozik az örökké mosolygó, örökké jókedvű *Harri Kaasalainen*. A tamperei költőcsoport tagja. Ez a csoport főleg új, modern irányával verekedte ki előkelő helyét a mai finn irodalmi életben. Három kötete jelent meg eddig: *Tuulastulet* (Szigonytüzek), *Ahjojäätä* (Zajló jég, 1957) és a *Simultaani* (Szimultán, 1960). Mindkét vers legutóbbi kötetéből való. Kétszer járt Budapesten, legutóbb Väinö Linna társágában ez év tavaszán.

J. B.

P. Mustapää

MESSZE VAGYOK MÉG

*Messze vagyok még.
Holnap megérkezem.
Hej, hátizsákom: vállamon te rossz lom,
hej, kóborlásom görcsös vándorbotja:
holnap megérkezünk.
Nagyon korán.
A kántor szélesre tárja éppen a templom ablakait.
Szaunák, szombati szaunák.
Játékok dala zeng
a faluban.*

*Messze vagyok még.
Homály kíséri utam,
s a varázsbatalmú homály
árnyékokba, barázdákba kapaszkodik.*

*Kövek a lábam alatt,
szűrősszemű rönkök az útkanyarodónál,
köszöntelek,
köszöntelek mindannyiutokat, mert völegény lettem:
a boldogság jegyese. És nagyon szerelmes vagyok.*

MAGYARÁZAT

*A mélyben járj, a lényeket keresd,
beszélj a lélek száz bajáról,
s a filozófiáról
mondj versben bölcseseket.*

*Nem tettem ezt.
Mi hálójába von:
virág egy gyenge ágon,
játék, szerelem, álom.
Puck. Oberon.*

Aila Meriluoto

HALÁL

*Már három éjjel lent nyugodott békén.
Mint rongy borult a három éjjel rája
és nyomta. De a harmadiknak végén
hajnal lett lassan s mikor ragyogása
meglágyította körben mind a fákat:
felkelt, fehéren, akár a kísértet.
Egyetlen szót dadogtak mind a fáradt,
egymásba ömlő, puffadt véredények:
táncolj! hallod? Az álom big vízébe
idegen, súlyos evezők hajoltak,
s a test, mely lassan felmerült a létbe,
egyetlen fémes üvöltést hallott csak:*

*Menj! Táncolj! És ő el is kezdte lassan,
roskadó lábon ropva. Az eszmélet
kibunyt.*

*Homályt lehelő, kék magasban
feljött a nap. A város feketéllett.
És fény terült a fáradt láthatárra,
megnyugtatva az összegörbедt földet.
Felkelt a nap. A fény kiült a fákra,
s ő birtelen iszonyú táncba görnyedt,
akár a nap úgy lángolt, csak a lábak
nem dobbantak a földön dörgön, már a
hang nem volt, nem röppentek fel a fáradt
zörejek foszforeszkáló agyába,
a tagjaival gondolt, látott, érzett,
és azt gondolta: nyugat, kelet, észak,
és azt gondolta: tűnődő fenyérek
és tánc és tánc és iszonyú esés csak,
ő volt a táj, amely köréje térdelt,
ő volt a sír, mit önmagába ástott,
ott fent a nap tartott szikrázó vértet,
lenn villogtak a mályvaszín virágok.*

A nap legyőzte lassan lent a tájat,
mindent: virágot, hallgatag erdőket,
a fények fent a bázetőkön háltak,
tetőkön, mik az álmaiba nőttek,
s a kerteken, amik öröktől zárva
és némán álltak, összezárt ajakkal.
Szédült a föld és szakadékok sárga
méhébe ásva ásitott a hajnal,
nem volt mocsár sem már, amelynek mélyén
rothadt, sikongó fagyökerek lesnek.
Csak táncolt, táncolt, rémülten, majd békén,
magában táncolt,

míg a vérereknek
folyása, mely mint csermely, eddig éppen
körülölelte álmos testét lágyan,
mozdulva lassan s egyre sebesebben
duzzadt, tolult, majd freccsenő sugárban
szökött, dagadt, kavargott mint az örvény,
akár az ár és örült fröcskölése
befedett parkot, bázat. Sötétedvén
egyetlen szó hullt bénuló szemére:
folyam, folyam, folyam! ó vérnek árjal
ezt érezték a lábak és a tépett
karok s a folyam ölelte, táplálta,
konok hullámai melléig értek.

Aztán meg csend lett, ür és semmiség lett.
A kín marta a koponyafalat,
míg ő, mint sötét, vitorlás kísértet,
lassan átbukott a folyam alatt.

H a r r i K a a s a l a i n e n

Ü T L E V É L K É P

Sok örömöm nincsen az életemből,
nem vagyok boldog,
elvágyakozom.

Várom, hogy a sorompók felcsapódjanak,
bámulom fényképemet:

akár a sinyom mélyednek egymásba a vonalak,
arcomon az idő szántja vetéseit.

Sok örömöm nincsen az életemből.
A dalok habarcsa kitöredezett,
kitágulok.

Olyan soká kell önmagamra várni.
Csak lesz valabogy.

JÁVORSZKY BÉLA fordításai

GYENIS JÓZSEF

HOBOL, 1963

Vannak események, amelyek megtörténnek és tudomásul vesszük őket anélkül, hogy mögéjük néznénk. Mindennapi életünk megszokott jelenségei közé tartozik, hogy a falun végbemenő átalakulásról hírt hallunk a rádióból, olvasunk az újságokban. S ha már írtak róla tízszer, vagy hússzor, vajon érdemes-e nekiülni huszonegyedszer is? Azt hiszem: igen. Mert ahány falu, annyi probléma, és mindegyik hordoz magában valami tanulságot a többi számára is.

Ezért szántam rá magamat, hogy a történet krónikásává szegődjem.

Hobol kicsi falu Szigetvár tőszomszédságában. Nincs termálvizes gyógyfürdője, idegenforgalmi nevezetessége, mostanában mégis gyakran emlegetik a járás területén. Ez az emlegetés idestova három esztendeje tart, de ezerkilencszázhatvanban még nem híre volt a falunak, hanem hirhedt volt rossz munkájáról. Ugyanazok az emberek éltek ott akkor is, akik ma, ugyanaz volt a feladatuk is, csak az eredmények voltak mások.

Az ezerkilencszázhatvanas zárszámadásnál a régi vezetők már nem szerepeltek, jobban mondva – leszerepeltek. Az új elnöknek jutott az a népszerűtlen feladat, hogy a tagokkal közölje, miért nem sikerült ez az év. Mázsányi kövek súlyával koppantak a szavak, mikor elhangzott, hogy egész évi munkájuk eredményeként természetben és készpénzben számított összes keresetük munkaegységként mindössze nyolc forint.

Bábeli zűrzavar, szidalmak özöne, kétségbeesett sóhajtások, a rendszert hibáztató kitérések, családjukért és jövőjükért aggódó emberek kiutat kereső dühe sűrűsödött a terem dohányfüstös levegőjében.

– Lehet ebből megélni?

A semmivel lett volna egyenlő az olyan próbálkozás, amelyik azt akarta volna bizonygatni, hogy jobb lesz jövőre. A jövőből megélni nem lehet, legfeljebb reménykedni benne, ha jók a kilátások. Nekik pedig még ez is hiányzott.

Félmillió forint mérleghiányt cipelnek magukkal hatvanegyre, amit ki kell iz-zadni, nyögni, ha tudják. Elég nagy a gondja annak, aki mély vízbe kerül és gyengén tud úszni. Hát még, ha követ is kötnek a lábára! A félmillió az ő szemükben egész hegyet jelentett.

Kell valami elpusztíthatatlan ősi optimizmus ahhoz, hogy a bajok ellenére is neki-gyűrőközzenek a lehetetlennek. És nekigyűrőköztek. Méhész József, az új elnök és Szarka László, az új könyvelő kemény kézel tartja a gyeplőt. Érvényt szereznek a tör-vény betűinek, szűnik a herdálás, nő a fegyelem, és kicsit-kicsit a munkakedv is, de igen lassan. Sokkal inkább dagad, gyarapszik a vezetők iránti gyűlölet. Egy-egy intéz-kedés nyomán, ami a köz, a tagok érdekében történik, feltör a megbántódás gejzirje. Ha valakit bírálát ér, az haragszomrádot játszik és félreáll.

– Csinálják maguk, ha jobban tudják!

És mindig akadnak, akik csinálják és egyre jobban csinálják, és mire elérkezik a hatvanegyes zárszámadás, az előző évi nyolc forint helyett tizenhárom nyolcvanot fizetnek. Ledolgoztak háromszázetret a mérleghiányból is, ami időközben nyolcszáz-ezerre növekedett, mert a régi vezetők a hiány egy részét könyvelési manipulációkkal eldugták a mérleg készítésénél.

A számok tükrében javulás van, de a valóságban vajmi kevés. Méhész József újra ott áll a falu népe előtt és maga sincs megelégedve. Ha lehet, még nagyobb az elégedetlenség hangorkánja, mint tavaly. Sokan az elnök lemondását követelik. Nem látják be, hogy a tagok legalább annyira hibásak, mint a vezető. A józanabbja más hangon beszél.

– Ne bántsuk az elnököt! Arra is kevés ez az egy év, hogy az embereket megismerje. A kocsni már elindult, most csak jó irányba kell tolni és gyorsabban, egyre gyorsabban!

Akad, aki azzal vádolja az elnököt, hogy goromba, mert érzékenykedni és jogokat követelni mindannyian tudnak, hanem a kötelességgel már ugyancsak baj van sokaknál. Éppen azoknál, akik olyan nagyon hangoskodnak.

Méhész elvtárs nem ér rá érzékenykedni. Nem azok után ítéli meg a falut, akik távozását követelik, látja, tudja, hogy van itt jó erő is. Ha legalább a felét tenné mindenki annak, amit egyéni korában dolgozott, jól mehetnének a dolgok. Akadnak, akik a tizedrészét sem teszik. A közgyűlés után nincs baráti beszélgetés, poharazás, csak morgás és gyűlölködés. A jövő most is kevés jóval biztat, a félmillió tovább nyomasztja őket. A fiatalok szöknek a faluból, ki erre, ki arra. S kezdődik a hatvanettes év.

Megalapozottabb tervezés, gépek, kertészet, beruházások, műtrágyázás és sok-sok küszködés, mérgeledés azokkal, akik fogják ugyan a szekeret, de hátrafelé húzzák.

A falu mindkét szélén ott áll a tábla: HOBOL. Látszólag már nincs Kis- és Nagy-Hobol. A valóságban azonban annál inkább létezik. A hajdani két falut közigazgatásilag már régen egyesítették. Az egykori nagyhoboliak az őslakók, a kishoboliak pedig még a felszabadulás előtt települtek át Zalából. Negyvenöt után báró Biedermann birtokából kaptak földet, ami most az őslakosokéval együtt alkotja a háromezer holdas Zrínyi Termelőszövetkezetet.

Hiába van együtt a föld szép nagy táblákban, hiába egy a falu neve, a kettészakítotttság oly nagy, hogy akár ötszáz kilométerre is lakhatnának egymástól. Egy kaszszából kapják a jövedelmet, egy magtárból a kenyeret, egy iskolába járnak gyermekeik, a vezetőknek mégis számolni kell azzal, hogy a tagok egymás határába nem mennek át dolgozni.

Ezért csodálnivaló a hatvanettes eredmény. Azoknak lett igazuk, akik azt állították, hogy a szekér elindult, azok nyerték meg a csatát, akik nem adták fel a reményt.

Ezt a csatanyerést jó szagok terjengése bizonyítja. Ha semmi mást nem mondánánk, csak annyit, hogy ezerkilencszázhatvanhárom februárjában úgy készülődnek a zárszámadási közgyűlésre, hogy tíz szakácsnő serénykedik a levágott három kövér hízó húsából pecsenyét sütni, hogy zenekar és hatszáz liter turbéki bor várja a tagokat, máris sok mindenre feleletet kaptunk.

A falu népe már nem aggódik, csak én. Három hét óta vitázok az emberekkel a téli politikai tanfolyamon. Ott ültem az előző két rosszemlékű zárszámadásnál is közöttük. Ismerem körülményeiket, ellentéteiket. Az én aggodásom is olyan jóféle aggodás, ami abból fakad, hogy legalább háromszáz ember várható a vacsorára. Szép, nagy a kultúrház (jócskán van benne társadalmi munka is), ennyi embernek mégsem elég. Mi lesz itt estére? Hogyan férnek meg ezek az emberek, test a testhez szorulva, ha eddig a háromezerholdas határ is szűknek bizonyult számukra? Kelemen elvtárs, a párttitkár bizakodik és vigasztal:

– Ne aggódj, barátom. Megleszünk békességgel.

Neki lett igaza. A közgyűlési beszámoló elhangzása után még füstölögnek az indulatok, és akadnak bajkeverők, amolyan hátulról-mellbe formán, mert nem az mondja a szavakat, aki a gondolatot kitalálta.

Lehet-e hibázatni az eredmények után valakit? Abszolút számokkal mérve akad a járásban egy-két jobban fizető szövetkezet, de a múlt évi fejlődést figyelve, Hobol a legjobb. Harminc forint a munkaegység értéke, de ha mellé számítják a premizált munkákat, harmincnégyre alakult volna, no meg a letörlesztett félmillió újabb tíz forint emelkedést jelentene. Hósi tett volt a múlt év, akárhogy nézzük.

Mikor az elnök leül, azt várná az ember, hogy szavait dübörgő taps fogadja. Alig néhány tenyér verődik össze.

Jobbról, a terem dereka táján, feláll egy idős bácsi, Bohus István:

– Arról beszéljen az elnök elvtárs, hogy az irodán dolgozók miért nem tagjai a szövetkezetnek? Aki a térszben dolgozik, legyen tag, és egyformán kapjon munkaegységet.

Erre kitör a vihar. Nem az elnök, a tagok tiltakoznak az egyenlődsi ellen.

– Talán az a menyecske is annyit érdemelne, aki a boltban azzal dicsekedett, hogy neki két hónap alatt másfél munkaegysége van, mint aki hússzor annyit dolgozott?!

Bohus bácsi zavartan leül, átadja a szót a mellette levő idős Vas Istvánnak, Varga Jánosnak, Kelemen Gyulának, akikből csak úgy záporoznak a kérdések.

– Ki a felelős a harminc mázsa fagyos burgonyáért, a vontató elveszett pótkerekéért, az eltörött zetorkatrészért? Ki a felelős, hogy a hízók állatorvosi engedéllyel kerülnek átadásra, mert nem érik el az előírt súlyt?

Bárki azt hihetné, hogy ezek a derék emberek nagyon szívükön viselik a közös vagyon megóvását. Csupa féltés, csupa aggodás minden szavuk! Az igazság az, hogy ezek a „ki a felelős?” kérdések: sündisznótüskék, szűrásra készen, a vezetőség, az elnök ellen, hogy minden bajt az elnök nyakába sózzanak. Azt is, hogy az anyakocák egy disznót megöltek az egyik éjszaka, mert az éjjeliőr aludt strázsálás helyett.

Méhész elvtárs állja a támadásokat. Teheti, szép eredmény van a vezetőség munkája mögött.

– Megfelelek én mindenre, elvtársak – és már sorjázza is a válaszát. – Azért is én felelek, hogy az éjjeliőr dunyhát visz magával, mikor kiáll és belebujik örködés helyett? Így aztán nem csoda, ha nem hallja, mikor sír a disznó! Amikor kérdőre vontam, azt válaszolta: – Ja, ha felelni is kell, akkor ki se megyek. – Más meg nem vállalja az örködést. Hanem jó lenne, ha Varga bácsi arról is beszélne, hogyan is volt azzal az árpa-búza cserével? – folytatja az elnök.

Varga bácsi, mint akit skorpió csípett meg, felugrik és magyarázkodni kezd:

– Hát az úgy volt, kéremszépen, hogy nagyon kellett az árpa. Szóval a búzát még nem vittem be a magtárba, és mégis azt mondtam, hogy bevittem. Szóval ki mondom magyarul, hazudtam, mert nagy bajban voltam.

Ez is eredmény: egy ember, kétszáz másik előtt bevallja, hogy hazudott. Az már más kérdés, hogy ki és mikor hisz neki ezentúl.

Akik az elnököt támadják, azoknak nem Méhész Józseffel van bajuk, hanem magával a téesszel. De ez már csak kevesek szava, s egyre erőtlenebb.

A vacsoránál ember-ember hátán. Ki ahol helyet talál, oda telepszik. Nincs már Kis- és Nagy-Hobol, mint ahogy a határban sem szabadna lenni.

Talán megtört a jég ezen az estén, és az eddigi szembenállás eltűnik, hogy he-lyet adjon valami jobb, egészségesebb egygyekovácsolódásnak.

Sok még a tennivaló, de a falu már ébredszik. Az iskolaigazgató örömmel újsá-golja, hogy harminc felnőtt végzi a VII–VIII. általánost. Pedig három éven keresztül nem sikerült megszervezni.

Ötvennégy tagot számlál a KISZ-szervezet, Tóth Miklós agrónómus gondjaira bízva. Hiba, hogy többségük a falun kívül dolgozik, és a táncon kívül más nemigen érdekli a fiatalokat. A kulturális tevékenységet nehezíti a pedagógushíány. Két tanítót kell helyettesíteni, ami a többieknek heti hatvan plusz órát jelent. Nincs idejük a KISZ-esekkel foglalkozni.

A felnőttekben sok még a helytelen nézet. Egyesek arra törekszenek, hogy a nőket kirekesszék a vezetésből. A tévesz vezetőségének három nő tagja van, a férfiak azt is sokallják. A most választandó tanácsstagjelöltek között is csak négy nő akad, pedig a téesz-tagság aránya hatvan–negyven, a nők javára. A zárszámadási beszámoló egyetlen hiányossága is az volt, hogy elmulasztotta megdicsérni a női brigádok jó munkáját. Igaz, a fogatok körül a férfiak vannak, de az egyéb munkák többségét az asszonyok végzik.

Hajnali háromkor még alig tudjuk egymást kerülni a teremben. A házigazdával együtt vígadnak a járás vezetői és a meghívott vendégek. Szakadatlanul szól a zene, a párok ropják a csárdást.

Ez a zárszámadás nem picurka kilométerkő a fejlődés útján, hanem emlékmű.

Ez a zárszámadás nem egy rossz korszak végét, hanem az ezután következő sokkal jobb kezdetét jelenti.

Bencze László rajza

A korszerű művészet kérdéseiről

FOGALOMTISZTÁZÁS

Tüskés Tibor „A korszerű művészet felé” című tanulmánya a művészettel kapcsolatos „néhány alapfogalom, elvi megállapítás felelevenítése” céljából készült. Valóban, a cikk végére érve az a gondolatunk támad, miért is volt szükség megírni mindent? Hiszen már annyiszor hallottunk, olvastunk, vitatkoztunk róla. Elvi megállapításainak többsége látszólag magától értetődőek, és ez szinte megfoghatatlanná teszi számunkra, hogyan lehet ezekben a dolgokban bizonyítani. – Ha azonban a mindennapi gyakorlatban keressük a művészet helyét és szerepét, szomorú kép tárul elénk. Művészeti kérdések úton-útfélen előkerülnek ugyan, megoldásuk vagy megértésük viszont sokszor éppen az alapfogalmaknál elakad. S vannak olyan problémák is, melyek – az alapfogalmak tisztázottságának látszatával – szinte mindennapi beszélgetéseink rendszeres alkotóelemeli, valójában azonban mégsem egyértelműek.

Tüskés Tibor cikke szintén hagy maga után néhány olyan vitás kérdést, mellyel kapcsolatban általában foglalt csak állást, feltételezve, hogy minden olvasó azt érti alatta, amit ő.

Véleményem szerint ezen a ponton kell megállni, és tisztázni azt, hogy valóban egyértelműen használja-e a köztudat az általában érintett alapfogalmakat, vagy nem. Eddigi beszélgetések és viták arról győztek meg, hogy sajnos sokan a *gyakorlatban* tanácstalanul állnak velük szemben, vagy vulgárisan és dogmatikusan értelmezik.

A következőkben megkísérellek néhány kérdést, elsősorban a festő szemével, a képzőművészet oldaláról érinteni.

A valóságról

A művészetet mindig a valósághoz való kapcsolatában vizsgáljuk, azaz a valósághoz, mint mércéhez viszonyítjuk. Ezért úgy gondolom, a lehetőséghez képest körvonalazni kell ezt a fogalmat és a művészetnek hozzá való viszonyát, mert evvel a szóval és evvel a viszonyal nagyon sokan érvelnek a művészet „ellen”, anélkül, hogy tisztáznák, mit értenek alatta.

A köztudat, ha képzőművészetről van szó, a valóságot a leggyakrabban csak a látható világra korlátozza, és azt is az évszakok, napszakok és az időjárás változásán kívül – állandónak tekinti. Így az alkotástól – az általa a természetben, sőt más képeken látott és megszokott – tárgyak, jelenségek és helyzetek reprodukálását várja.

Ez a felfogás a valóság-fogalomnak hamis és leszűkített formája. A marxista filozófia szerint a valóság a természet, a társadalom és az emberi gondolkodás dialektikus egysége. A művész tehát nem emelheti ki a három tényező közül egyiket sem külön-külön, mert azok viszonyát kell vizsgálnia, azaz a három tényező a képzőművészet számára éppen egymáshoz való kapcsolatában jelenti a forrást. Ezért maga a valóság és a belőle kiinduló művészet is – külön-külön egyik tényezőre sem hasonlíthat, nem beszélve arról, hogy a társadalmi valóság, de különösen az emberi gondolkodás nem is

a világ látható és közvetlenül észlelhető szférájában játszódik le, mégis ihletője még a képzőművészetnek is.

Eszerint tehát a valóság a *képzőművész számára sem* szűkíthető le csak a látható világra, mert ebben az esetben az egészből kiszakított résznek metafizikus szemléletéről lenne szó.

A valóság-fogalom ezenkívül történelmi kategória, ami azt jelenti, hogy nem tekinthető álló helyzetűnek. Folytonos változásában kell megfigyelni! S nem érthetünk egyet azokkal, akik ennek vizsgálatát kiszakítják a folyamatból, és valóságként akarják elfogadtatni az ötszáz, esetleg ötven évvel ezelőttil, aszerint, hogy nekik melyik tetszik jobban.

Néhány gondolat a visszatükrözésről

A művészet és így a képzőművészet is a valóságtól különböző mértékben elvont, aszerint, hogy a visszatükrözés folyamatában a különös skáláján az egyeshez vagy az általánoshoz áll-e közelebb. A valóságtól való elvonatkoztatás azonban nem azt jelenti, hogy nincs kapcsolatban vele. Sőt éppen ellenkezőleg, a valóság absztrahálása a jelenségeknek és az általuk nyújtott és velük együtt ható összélménynek a lényegre való sűrítését jelenti. A sűrítés folyamatában természetesen kihull egy sor olyan kevésbé fontos mozzanat, mely nem tartozik a lényeghez és szerepet kapnak, vagy kaphatnak új motívumok is, melyek a jelenségben nem vettek részt, de az élmény kifejezéséhez, sűrítéséhez szükségesek.

A sűrítés tehát nem mechanikusan egyszerűsítő tevékenység. A képzőművészetben az absztrahálás nemcsak azt jelenti, hogy a jelenséget lebontjuk a csontvázig, hanem azt is, hogy az élmény kifejezéséhez szükséges eszközöket keressük meg, és csak azokat használjuk fel. A két folyamat megegyezik abban, hogy eltávolodik, elvonatkoztat a jelenségtől, – de nem a valóságtól! Ennyiben „absztrakt” mindkét folyamat – a jelenséghez viszonyítva. – Tevékenységük iránya viszont ellentétes, mert amíg az első elhagy és lebont, tehát a kivonás megfellelőjét végzi, addig a második esetben inkább az összeadás képzőművészeti azonosáról van szó.

Ne tévesszük össze a tudományos visszatükrözést a művészivel! Amíg a tudomány a visszatükrözés folyamán a jelenségből kiindulva, de attól elszakadva fogalmazza meg a törvényt, addig a művészet a jelenségen keresztül, annak felhasználásával fejezi ki mondanivalóját. Tehát a művészi visszatükrözés – azáltal, hogy a jelenséget felhasználja – közvetlen, életszerű hatású kelt a tudományos absztrakcióval szemben.

A kérdés az, hogy a képzőművészet szempontjából mit értünk jelenség alatt: a puszta látványt-e, tehát csak a szemmel láthatót (a látvány jelenségét), kiragadva azt összefüggéseiből, vagy pedig az összélményt (az élmény jelenségét), melyben helyet kap az összes érzékszervre ható ingeren kívül a művész egész emberi mivolta is? – Nyilvánvalóan ez utóbbit.

Meggyőződésem, hogy a fentiekben vázolt tükrözési folyamat eredményének – a műalkotásnak – felismerése nagyon nehéz feladat, sokoldalú műveltséget, szakismertet és befogadó érzékenységet igényel. Ezért a kérdéshez felelőtlenül hozzányúlni, meg gondolatlan kijelentésekkel félrevezetni az egyébként igen nagy érdeklődést és érzékenységet mutató közönséget – bűn. Nem más, mint tudománytalan „igazságokat” hangoztatni, becsapni az embereket, akik pedig a „valódi igazságra” kíváncsiak.

A fejlődés kerekét lassítani lehet ugyan, de megállítani, vagy visszafelé forgatni nem. A művésznek az a feladata, sőt kötelessége, hogy megismerje az életet, a valóságot és a maga eszközeivel feltárja abban a lényegeset és az előremutatót. A kritikusoknak, esztétáknak, ideológusoknak szintén ezt kell tenni. Megismerve az élet és a művészet összefüggéseinek szabályait, ismerjék fel abban a haladót, és azt támogassák. A valóság és a művészet viszonyában ne maradjanak szemléletükben jelenség-szinten, azaz ne a felületi hasonlatosságokat keressék, hanem a lényegbelleket, és tartsák szem előtt a művészet objektív törvényszerűségeit, ne akarják szubjektív véleményük alapján megváltoztatni azt.

Ha a képzőművészet történetét végiglapozzuk, mindenütt bizonyító példáját látjuk a valóság és a művészet helyes viszonyának, de sehol sem tapasztaljuk azt, hogy a műalkotás olyan, mint a valóság. Mindenütt arról győződhetünk meg, hogy a műalkotás új valóság, mely „valóságosabb” a valóságnál, mert annak emberi vonatkozásait emeli ki, a valóságnak mindig az oldalait vizsgálja, melyek az illető kor szempontjából is jelentősek.

Felvetődik ebben a viszonyban a szubjektivitás kérdése. A kor szubjektivitása és az egyéné, illetőleg a művészé. Hol húzzuk meg a határt az objektív világ szubjektív visszatükröződések? Mennyire lehet a visszatükröződés szubjektív, hol az a pont, ahol a szubjektum elszakad az objektumtól?

Talán a művészet esetében furcsán hangzik, ha azt mondjuk, hogy itt is, mint mindenütt máshol, a gyakorlat az a kritérium, mely megszabja az objektív és a szubjektív viszony helyességét.

De a művészet szempontjából mit jelent a gyakorlat? Milyen gyakorlati haszna van egy képnek, egy zeneműnek? Olyan kérdés ez, melynek kifejtése komoly tanulmányt igényelne. A válaszadás tehát nem könnyű feladat, nem szabad elhamarkodni és semmiesetre sem szabad, hogy az esztétikai nézetek szubjektivitása elszakadjon a műalkotás objektivitásától, mert az legalább akkora hiba, mint mikor a műalkotás elszakad az objektív valóságtól.

A kísérletezésről

A művészi kísérletezésről sok szó esik napjainkban. Ma már hangoztatjuk, hogy a kísérletezés nemcsak joga, de kötelessége is a művésznek.

Mégis valahogy úgy alakult, hogy a szó tartalma kissé megfakult, elvesztette izgalmát, sőt hitelét is. Az az érzésem, hogy valamiféle opportunizmus rejtőzik mögötte. Ki nem mondott opportunizmus azok részéről is, akik lehetőséget adnak rá, mert ezzel a „realisták” mellett helyet kaphatnak a „kísérletezők” is, azaz a nem realisták, – és a művészek részéről is, akik elfogadják ezt a jelzót, mert ennek leple alatt sokkal „szabadabban” és gátlástalanabban, mondhatnánk, felelőtlenebbül lehet csapongani.

Kialakult tehát egy önkényes kategorizálás mindkét fél hallgatolagos bekegyezésével: éinek napjainkban kísérletező művészek és realista művészek. Így mondják: „A realista művészek azok, akik a régi, kipróbált, hagyományos úton járva igyekeznek a tömegekhez közérthetően szólni. Az ő munkásságukkal semmi probléma. Ők képezik az egészséges gerincet. A kísérletezők viszont merész kalandokra vállalkoznak, vállalják a kockázatot, a megnemértést, a kudarcot és a tévedést. Ők helyezkednek el a periférián, ők azok, akiket még meg kell győzni és zabolázní.”

Igaz, hogy a művész életében vannak olyan periódusok vagy egyes művek, amelyek elsősorban kísérleti alapon foglalkoznak a felvetett kérdésekkel. Az is igaz, hogy a temperamentum és a gondolkozásmód a művészeknél különböző munkamódszereket eredményez. Ezen belül valóban vannak olyanok, akik inkább csendes szemlélődők, vagy a megelőző eredmények szintézisére törekcszenek, és vannak olyanok is, akik „kurator” jellegű munkájukkal inkább problémákat kereső műveket hoznak létre. Bármelyiket akarjuk azonban – magas szinten – művelni, nagy erőfeszítést igényel és a mondanivalót kifejező forma keresését. Formakeresést a meglévő tartalomhoz. Ha úgy tetszik, kísérletezését annak a formának, amelyre a kifejezésre váró mondanivalónak szüksége van. De ez nemcsak a „kísérletezőkre” vonatkozik. A maiság problémáját nemcsak ők vetik fel.

A maiság, ha úgy tetszik: a modernség, egyébként sem a modern forma kérdése. A forma „modernsége” mindig a mondanivaló modernségétől függ. Tévednek azok, akik minden áron modernnek akarnak lenni.

A meggyőző erő, az emberi problémákkal történő érzékeny együtthangzás – emberi és művészi megértése mindannak, amihez köze van a mai embernek és egyúttal

az Embernek. Ez az alapja – a mesterség ismerete mellett – annak a művészi alkotó tevékenységnek, mely a jelenhez és a jövőhöz egyaránt szól.

Az elmondottak alapján tehát minden művész, ha úgy tetszik, kísérletező, ha úgy tetszik, realista kategóriába tartozik. Ebből viszont az következik, hogy mindegyik „besorolás” helytelen és túlságosan szubjektív. Nincs tehát realista és kísérletező művészet külön-külön. Művészet van és az természeténél fogva realista – mégha nem is a XIX. századi realista stílusjegyet hordozza magán. Az a tevékenység pedig, amely *csak* hagyománytisztelethől, vagy *csak* kísérletezésből áll, legjobb esetben mesterség a szó szűkebb értelmében, tehát elsősorban manuális tevékenység. Amennyiben viszont mindkettő önmagáért jön létre, már formalizmusról van szó, hiszen ez nem más, mint hagyománytisztelet a jólneveltségért, vagy kísérlet a vagánykodásért.

A formalizmusról

A formalizmus napjaink művészetének varázsigéje. Ezzel a szóval sújtják azokat a törekvéseket, melyek nem közérthetőek a kifejezésnek a közudatban lévő leszűkített értelmezése alapján. Így természetesen a legtöbb olyan mű, melynek megközeletése, megértése szellemi erőfeszítést követel, ebbe a kategóriába tartozik.

A formalizmus kifejezésnek ilyen értelmű használata felmérhetetlen károkat okozott és okoz még ma is vizuális kulturáltságunk területén. A valóságban arról van szó, hogy a formalizmusnak fentebbi értelmezése a legközönségesebb formalizmus, mert a művészi mondanivalót egyszer s mindenkorra érvényes formához köti, azaz nem a tartalomhoz ragaszkodik, hanem az általa közérthetőnek vélt formához. (Ez pedig szinte mindenkinél más és más, általános műveltségétől, szakmai ismeretétől, egyéni beállítottságától függően.) Többek között ennek az eredménye az, hogy még ma is sokan a műélvezés *gyakorlatában* rendszeresen összekeverik a realista stílust a realista alkotói módszerrel.

Szükséges tehát a formalizmusról beszélni. Egyrészt azért, hogy körülhatároljuk a fogalmat, másrészt pedig azért, hogy elhatároljuk magunkat tőle.

Formalista az a mű, melyben a mondanivalót nem követi a forma, azaz a forma önmagáért jött létre. Ebből a szempontból nézzünk néhány példát.

Itt kap helyet elsősorban – és ez ma már köztudomású – a naturalizmus, mely szözszerinti értelmezésben nem is tartozik a művészet körébe, mégis a legnagyobb tömegbázisnak örvend. A naturalizmus a világ jelenségeinek szemponttalan, jelenség-szintjén ábrázol, válogatás, kiemelés nélkül leltározza a látható világot, az objektív-rés látszatában tetszeleg, holott valójában a legfelületesebb szemlélet eredménye, és abban hibáz, hogy objektívnek hiszi azt, ami felszín.

Természetesen nem arra gondolok, hogy a természet tárgyainak naturális ábrázolását a művész nem használhatja fel. A naturális *gondolkozásmód* ellen harcolunk, tehát nem a forma, hanem a szemlélet ellen!

A naturalizmuson kívül a formalizmushoz sorolhatók mindazok a törekvések, melyek nem a kor valóságából indulnak ki. Ezekre a művekre főleg az jellemző, hogy különböző festészeti stílusok nyomába szegődnek és – függetlenül a változó társadalmi problémáktól – „következetesen” és „elvhűen” kitartanak jól begyakorolt stílusuk mellett. Ezek az „alkotók” a korszerűséget abban vélik felfedezni, hogy tematikailag kapcsolódnak az aktuális problémákhoz, de megelégednek arról, hogy a téma nem azonos a tartalommal, s hogy a műalkotás a tartalom és a forma dialektikus egységét képezi. Ők tehát gyakorlatilag elszakadnak a valóságtól, és éppen „következetességükben” – amire a legbüszkébbek – követik el a legnagyobb hibát, mert a stílus, a forma kedvéért következetesen elfordulnak a valóságtól, vagy legalábbis nem vesznek tudomást róla.

Ezek a törekvések a legváltozatosabb stílusban jelentkeznek, kezdve a realizmustól, az impresszionizmuson keresztül a posztimpresszionizmusig, egészen a kubista, expresszionista és konstruktivista törekvésekig, melyek pedig már a II. világháború után általában nem találnak társadalmi talajra. – Ezek között is a legelterjedtebb a

posztimpreszionista stílus, melynek nagy és örökértékű alapítói és egyszersmind betetőzői voltak Cézanne, Van Gogh, Gauguin, Lautrec, Matisse, Rippl-Rónai stb., a századfordulón és a XX. század első évtizedeiben.

Ma sokan ultramodernnek tartják azt a művészt, aki kubista vagy konstruktivista képeket fest, pedig ezek a törekvések már évtizedekkel ezelőtt elvégezték a rájuk bízott feladatot. Ezeknek a törekvéseknek az utánzóiban abban tévednek, hogy korszerűnek vélik azt, ami néhány évtizeddel ezelőtt volt szükségszerű, és nem veszik tudomásul, hogy egy analízáló korszak és széteső társadalom valósága nem azonos a szintetizálás útjára lépő jelennel.

Egyre nagyobb számmal találkozunk aztán „kísérletekkel”, melyek – burkoltan vagy nyíltan – szégyenlik konzervatív, legtöbbször a naturalizmuson vagy a posztimpreszionizmuson alapuló szemléletüket, és műveiket a modern öltözetek egyikébe bújtatják. Úgy gondolom, hogy ez a legveszélyesebb, mert úgy látszik, mintha korszerű lenne, s ezáltal „tetszetős, modern” formában terjeszti a régi szemléletet. Ők a legmegtévesztöttebbek, mert a legnehezebben leplezhetőek le.

De úton-útfélen találkozunk a formalizmus egészen közönséges válfajával is. A „közérthetőség a közérthetőségért” elv ugyanúgy ide tartozik, mint a „valóságábrázolás a valóságábrázolásért”. Ezek a „művészek” – akik örökké a közönségre apellálnak – tulajdonképpen tehetségtelenségüket akarják palástolni a közönségre vagy a valóságra való hivatkozással. És elfelejtik, hogy a művészet célja nem a közérthetőség, vagy a valóság *maga*, hanem ezek eszközök csak, melyek segítségével tolmácsolni tudja a művész a maga sajátos nyelvén az életből szerzett tapasztalatait, gondolatait, érzéseit és ezekről meg is tudja győzni a szemlélőt – ha nein is az első percekben.

Napjainkban tehát bőven találkozunk a formalizmus különböző megnyilvánulásával. Szükségesnek tartom, hogy ezektől a törekvésektől – melyek mögött leggyakrabban karrizmus, üzleti szándék, feltűnési vágy rejtőzik – elkülönítsük magunkat, és tudomásul véve a képzőművészet eddigi eredményeit – anélkül, hogy eklektikus szándékkal nyúlnánk a kérdéshez – valóságként jelen korunk természeti, társadalmi és szellemi valóságának együttesét tekintjük, de ennek kifejezéséhez felhasználjuk mindazt, amit a művészettörténet – mint objektíve létező valóság – számunkra nyújt. Nem szabad idegenkednünk sem a régmúlt idők, sem a közvetlen előzményt képező izmusok segítségét hívni, ha ez kapcsolódik a ma alapvető kérdéséhez. Hangsúlyozni kívánom azonban, hogy felhasználásra, beépítésre, az új mondanivalóval egyévaló átvételre gondolok, és el kell vetni minden olyan utánzást, mely a külső formára vonatkozik. A műalkotás is a valóság része, az ember, „a legmagasabban szervezett valóság” alkotása. Ezért az a véleményem, hogy az elmúlt képzőművészeti eredmények formái, felületi másolatgátása ugyanolyan naturalista szemléletből fakad, mint a természet másolása.

A szocialista realizmusról

Meggyőződésem az előbb mondottakból kiindulva, hogy nincs szükség arra, hogy a szocialista realista irányzat mellett más irányzatok is képviselhesék magukat. A szocialista realizmus nem úgy jön létre, hogy téziseket, esztétikai normákat, meghatározott formákat másol, de úgy sem, hogy különböző szubjektív kívánságoknak igyekszik eleget tenni. Létrejöttének feltétele, hogy a valóság igazságainak, a funkcióinak és rendeltetésének megfelelő és vele egyenrangú formában hirdesse korunk jellemző kérdéseit. Aki erre törekszik, az helyes szemlélettel alkot, következőképpen munkájának eredménye az objektív igazság erejével hat. Ez a munka természetesen *nem eredményezhet egysíkú művészetet*. A valóság végtelen változatossága követeli meg, hogy a vele szoros kapcsolatban levő művészet is ilyen változatos legyen. Meggyőződésem tehát, hogy mindazok a törekvések, melyek ezzel a tendenciával jönnek létre, nem a szocialista realizmus mellett haladnak, hanem *ők maguk képezik azt*. A nagy épületnek téglái, melyek nélkül az épületet nem lehet felépíteni.

Az ilyen művészet – és csak az ilyen művészet – képes arra, hogy a kommunizmus eszméinek megfelelően formálja az emberek tudatát. A művészet feladata nem a szórakoztatás, nem az a feladata, hogy elfelejtesse a munkában elfáradt emberekkel gondjaikat, bajaikat és ezáltal rózsaszínű ködbe burkolja a társadalmi igazságokat, azt a harcot, amelyet társadalmunk vív minden visszahúzó, régi, használhatatlan maradvány ellen, hanem éppen az, hogy felhívja erre a figyelmet, illetve kitűzze azokat az eszményeket és célokat a saját eszközeivel, melyek a tudat továbbfejlődését segítik elő.

A jó műalkotás lassan hat, de állandóan. Hatása nem mérhető konkrétan. Folyamatos sugárzásával betölti a teret, atmoszférát teremt és ennek az atmoszférának tudatformái ereje van. Olyan, mint a jó kollektíva, mely észrevétlenül befolyásolja az egyént. És ez egyúttal *a művészet haszna* is!

LANTOS FERENC

TUDOMÁNY ÉS MŰVÉSZET

Tüskés Tibor jól átgondolt tanulmánya a lényeges pontokra irányítja a figyelmet, ezért új helyzetet alakíthat ki a szóbanforgó eltúlozhatatlan fontosságú problémákról különböző fórumokon folyó vitában. Jól látja az érintkezési pontokat a korszerű tudománnyal, és feltűnően tájékozott a művészi gyakorlat kérdéseiben. Az általa felállított trambolinról készségesen ugrunk mi is a problémák mélyvízébe.

Tudomány és művészet a külső és belső valóság megismerésének történetileg kialakult reprezentatív formái. Az ismeretelmélet, a tudomány- és művészetelmélet kötelessége, hogy megállapítsa e megismerésformák közös és megkülönböztető vonásait.

Tetszés szerinti számú közös vonást egyáltalán nem nehéz felsorolni. Megismerési funkciójuk folyamányaként mindkettőben közös jelenség és lényeg, konkrét és elvont, szubjektív és objektív dialektikája. Se a külső, se a belső valóságban nem tudunk fölmutatni olyasmit, mely a tudományos vagy művészi vizsgálat előtt tabu lehetne. Itt is, ott is a tartalom elsődleges. Még a recepciónak és a műbírálatnak is tartalmi ellenőrzésen kell alapulnia. Akinek az isten tartalmat ad, annak formát is ad; megfordítva egyáltalán nincs így. Ha rákellenes gyógyszert fedeznének fel, az erről szóló *közlés* formája lényegtelen lenne. Informatív jelleg nélkül szövegfunkcióját sem teljesítené a nyelv, nemhogy tudományos vagy szépirodalmi szövegfunkciót teljesíthetne. A forma, ez a sokösszetevős komplexum tudományban és művészetben egyaránt valami olyan, mint a híradástechnika formái: a kommunikáció szolgálatában áll, gazdaságos és zörejmentes információátvitelt szolgál.

A megismerés két területén hasonlóságra bukkanunk ott is, ahol még tájékozatlanok vagyunk: pl. az ihlet lélektanát ugyanolyan homály fűdi, mint az invenciopszichológiát. Nemcsak művészek életrajzaiból lehet martyrológiát összeállítani, hanem a tudomány úttörői is nem kevesebbszer vannak hasonló kedvezőtlen helyzetben (Galilei, Bolyai, Semmelweis; Meyer dr.-nak az energiamegmaradás elvét feltáró úttörő munkáját dilettáns fércmüként adták vissza).

További közös vonások tárhatók fel a határterületen (antik műveknél sokszor nehéz a döntés: a Tao Te-king pl. természetfilozófia-e vagy műalkotás?). Vannak szellemóriások, akik fél lábbal az egyik, fél lábbal a másik területen állnak (Lucretius, Khajjam, Leonardo, Pascal, Goethe), és enciklopédikus igényű eposzok (Gilgames, Homérosz, Dante). Kultúrpolitikailag, pedagógiailag is érdekesek kiváló tudósok népszerűsítő munkái (Tyimirjzjev: Zsizny rasztyenyija, A növény élete) vagy alkalmi nyilatkozatai (Einstein: a fizikai produkció lelkiállapota lírai állapot).

A két terület együttműködésére számos példa van. A róneszansz művészet tudományos diszciplínákat anticipált. Galilei, Descartes, Lomonoszov a nemzeti nyelv kifejlesztéséhez járultak hozzá. Kétségtelenül természettudományos fogantatással Flaubert úr. impassibilité-je, melynek Tüskés joggal tulajdonít nagy jelentőséget a korszerű pró-

zában. Korunkban a műszaki fejlődés új művészetek lehetőségét teremtette meg (film, rádió, tv). A nyelvtudomány fejlődése pedig egzakt módszerek behatolásával olyan rohamos, hogy századunk nemcsak az atomenergia, űrhajózás, kibernetika, hanem a nyelvtudomány forradalmi százada is. Meghökkenítő, hogy irodalmi folyóirataink nem tájékoztatják olvasóikat a korszerű nyelvtudomány eredményeiről. A múlt reprezentatív folyóiratai közt ilyesmire féldát nem találhatunk.

Közös vonások földerítése tehát nem űtközik nehézségbe. Napjaink világszerte leggyakrabban előforduló terminus technikusai: struktúra, információ, szituáció, funkció, stb. egyformán jól érvényesülnek mindkét területen. Közlebbi vizsgálatnál oly vonások is közöseknek bizonyulnak, melyek első pillantásra nem azok. Sőt általános korreláció és szimmetria áll fenn a két terület közt, a legtöbb megállapításnak könnyű megtalálni a másik oldalra érvényes pendantját (nem is mindig mutatis mutandis, hanem sokszor non mutatis non mutandis). Ide tartozik hagyomány és novum fontos problematikája. Dante nem törli Homéroszt, de Bolyai sem Euklideszt, Semmelweis sem Hippokrateszt. „Nem helyes az a feltevés, hogy örökség és tradíciók szerepét illetően elvi különbség van művészet és tudomány közt” – írja Borev „Alapvető esztétikai kategóriák” c. könyvében (1960, Moszkva, 438. o.) Lukáccsal polemizálva. Tüskés tanulmányának egyetlen vitatható pontja, hogy Lukáccsal együtt itt különbséget érez.

A kardinális problematika akkor jelentkezik, ha elválasztó vonásokat keresünk. Aki először közeledik ehhez a problémához, azt hiszi, könnyű dolga lesz, mert tudomány és művészet genézisben, funkcióban, tartalomban, formában, módszerben stb. . . . különbözik. Aki azonban erélyesebben behatol ebbe a problematikába, hovatovább még azzal a kísértéssel szemben sem lesz immunis, vajon egyáltalán lehetséges-e ilyen *elvi* elválasztás.

Az alábbiakban néhány reprezentatív elválasztási kísérletet kívánunk ismertetni. Világos: ha van megoldás, csak ilyen szisztematikus kutatással érhető el. Olyan megállapítások, hogy a tudomány a logikummal, az igazsággal foglalkozik, a művészetet reszortja viszont az esztétikum, a szépség, vagy hogy tudomány és művészet az existencia tudományos és művészi megalapozása (ráadásul a semmiből), csak más szavakba transzformálják a problémát. A fantázia szerepe sem oldhatja meg az elválasztást, hiszen „a differenciálszámítás felfedezése is lehetetlen lett volna fantázia nélkül” (Lenin). A tudományos fantázia (űrhajózás, emberszabású automaták) vitathatatlanul meg is haladta a művészi fantáziát, és éppen a művészetben vezetett válságos következményekhez a „fantáziátlan” fantázia. Picasso intellektuális csalásról beszél, pedig ebben a csalásban egyáltalán nem volt semmi intellektuális.

Perspektivikus elválasztási kísérletek:

1. Amikor kétszázegynéhány évvel ezelőtt az esztétika külön tudomány lett, a művészet képes gondolkozását a fogalmi gondolkozást anticipáló lépcsőnek kezdték tekinteni (gnoseológia inferior és superior). Ez az elválasztás a transzcendentális influenztát lezáró Hegelig tart. Ha a képes és fogalmi gondolkozást egyenrangúsítjuk, és belátjuk, hogy a képes gondolkozásnak is fogalmi váza van, másfelől a fogalmi gondolkozás is egyszerűsített képekkel operál, akkor ez az elválasztási törekvés ma sem veszítette e' létjogosultságát.

Eszerint a felfogás szerint tudomány és művészet a megismerés mozgásfolyamataiban ritmikusan váltják egymást: a tudomány által meghódított területről a művészetnek vissza kell vonulnia, és terjeszkedéssel (az irracionális racionalizálása) vagy elmélyüléssel (a racionális irracionálizálása) új területeket kell megszállnia.

2. Tudomány és művészet elválasztását aszerint is megkísérelték, hogy az egyes és általános dialektikus kapcsolatában melyik pólusra irányítjuk a figyelmet (Goethe). Mivel az egyes és általános dialektikus metszéspontja a különösben van, ide tartozik Lukács György úttörő műve: A különőség, mint esztétikai kategória. Lukács vállalkozása egyúttal azt is mutatja, hogy a goethei elválasztási kísérlet továbbfejlesztésével érdemes foglalkozni.

3. Pavlov a két terület elválasztását az első és második jelzőrendszer fejlettségével hozza kapcsolatba. Ennek a kísérletnek roppant előnye, hogy fiziológiai szubszt-

ráttra utal, és folytonos átmeneteket is megenged. Mivel a Pavlovra épülő dialektikus materialista pszichológiában és pszichiátriában ösztön és értelem, tudatalatti és tudatos nem néz egymással ellenségesen farkasszemet, ezen a területen is figyelemreméltó minden haladás.

4. Fontos elválasztási kísérlet az is, mely szerint a tudomány törvényei függetlenek az embertől, a művészet viszont antropocentrikus. Ez az elválasztási mód természetkutatóknál is népszerű. Azt a nehézséget, hogy vannak olyan tudományok (pl. orvostudomány), melyek tárgya az ember, és hogy másfelől a művészetnek nem kizárólagos tárgya az ember, még el lehetne háritani, de végig kell gondolni azt is, hogy alapvető fizikai fogalmak (erő, energia, stb.) izomérzetünkből absztrahálódtak, geometriai fogalmaink pedig főleg a vizualitásból (pl. mivel az út két széle távolban összefolyni látszik, az egyenlőközű vonalak és a végtelenben egymást metsző egyenesek összezavarása Euklidesztől Bolyaiig tart). Nem tudhatjuk, mennyi antropomorf vonás rejtőzik még tudományos kategóriákban, mennyiben szükséges és lehetséges ezeket a vonásokat kiküszöbölni.

A kardinális probléma tehát az, tudunk-e találni specifikus, megkülönböztető vonásokat tudomány és művészet elválasztására. E probléma sokkal nehezebb, izgalmasabb és fontosabb, mint első pillanatra talán látszik. Mi magunk a kérdéssel való húsz évi foglalkozás után megoldásra még nem jutottunk. Bizonyos azonban: az az esztéta, irodalmár, kritikus, stb., aki előtt ez a probléma fel sem merült, áltathatja önmagát azzal, hogy ért foglalkozásához, de ez a szubjektív illúziója a dolgok jelenlegi állásánál már nem integrálódhat kollektív illúzióvá.

A megismerés különböző területei közötti hidverés mindig kölcsönös fellendülést eredményez. A szóbanforgó vizsgálatoknak a megismerés e két legnagyobb egysége, tudomány és művészet között kell hidat vernie. Nem lehet pontosan tudni, mennyi időt és fáradságot kíván ez a vizsgálat, de a gondolkozás területén ez döntő erőpróba a marxizmus és ellenfelei közt. Senki se higgye, hogy az emberiségnek tudományos esszékre vagy teszetre van szüksége: „a biztosan ismert terület határainak tágulása” (Born) a fontos. Így kell érteni, hogy tudomány és művészet a megismerés formái.

Továbbjutáshoz kísérletek szükségesek. A kísérletek játékterének határait Tüskés biztos kézzel vonja meg. Fontos észrevétele nyelvi érthetőség és traducibilitás kapcsolata. A tudományos és művészi kísérletezés hasonlóságát tudománytörténeti példával illusztrálhatjuk. Kekulé a benzol szerkezetét álmában fedezte fel. Erről később (1890) így nyilatkozott: „Tanuljunk meg álmodni, uraim! Akkor talán megtaláljuk az igazságot. De óvakodjunk attól, uraim, hogy publikáljuk álmainkat, mielőtt azokat a valóságon kontrolláltuk volna.”

Nincs kétféle világbé, egyetlen nyitott világbé van. A monolittal szembeni averzió nem bizonyulhat erősebbnek a szintézis óhajánál. Tudomány és művészet egyenrangú, egymásra utalt formák. Az elmélyült kutatás csak ezt teheti egyre világosabbá. Tudomány és művészet görög kollaborációja magasabb szintézisben újra aktualizálódhat. Ez a felismerés kétoldalú eredményt ígér. Egyfelől a fantázia csapongásából kiküszöbölődik a véletlenség, mert hiszen „az ész álma szörnyeket szül” – írta Goya, akit emlékezetes autorenziójában Picasso talán ezért is az irigyelt nagyközött említ. Másfelől, ami a művészet hatását a tudományra illeti: ha esztétikai módszereket asszimilál a tudományos kutatás, egyre ritkábban fog előfordulni, hogy ezeket ismereteket az unalom árán kelljen megvásárolnunk.

Elérkezett az ideje, hogy azok az intézetek és tanszékek, melyeknek „A korszerű művészet felé” c. tanulmányban felvetett problémákkal hivatalból foglalkozniuk kell, tájékoztassák a közvéleményt: hol tartanak kutatásaikban, illetve az idevágó külföldi eredmények recepciójában.

IMRE FARKAS

LEVÉL WEÖRES SÁNDORHOZ

Kedves Sándor,

(majdnem Sanyi futott a tollamra; hiszen Sanyi voltál mindig s ez is maradtál barátaidnak. S különös módon: ahogy az irodalomban egyre nőttél, soha nem véltük méltatlannak Hozzád ezt a becéző névalakot: inkább megkomolyodott, s feltöltődött a tiszteletnek és a szeretetnek rejtélyes feszültségével. Dehát egy nyílt levelet mégsem volna helyes olyasmivel terhelni, amit a kívülállók legfeljebb csak megérthetnek, de nem érezhetnek.)

Tehát, kedves Sándor, megbocsáss, hogy köszöntő levelem néhány hónapot késik. Úgy emlékszem, áprilisban töltötted be 50. évvedet s most már szeptember van. Ám az idő... Egyik fiatalkori versedben ezt írtad:

már ezer éve élek én,
már ezer éve itt vagyok,
bálvány a szekrény tetején.

Egy fabáburól beszélsz, de tudom, hogy Rólad van szó. S aki így áll az időben, mi annak néhány hónap? És mi annak egyáltalában 50 év?

Nem is annyira születésnapod a legfontosabb e levél indítékai között. Ez csak ürügy és alkalom egy s más elmondására, amit már régóta magamban hordozok, de a közelség és a férfi-szemérem nem engedte megfogalmaznom. Lám, a lírikus, aki verseiben folyton magát teregeti ki, néha tartózkodóvá, szégyenlőssé válik. Vagy talán gátlátossá a szavak felelőssége miatt, ha címzettjük olyasvalaki, mint Te, aki előtt pucérra vetkőznek igazságukkal vagy hamisságukkal.

Most azonban a gátlásokkal birkózó szeretetnek társául szegődött az alkalom, s vállalom esetleges fejcsoválásaidat is.

Több mint húsz esztendeje tart barátságunk s idestova harminc éve ismerlek. Először csak verseidből s közös barátaink híradásaiból. Még ma is bennem bizserog az a ritka lelkendezés, melyet a *Hideg van* és *A kő és az ember* kavart bennem. Te akkoriban a pécsi egyetem bölcsész karán tanultál, én meg – életem egyik, de nem egyetlen ballépése folytán – a másik épületszárnyban jogászkoztam. Verseket régóta írtam már, de egyedül, tapasztaltabb barátok segítő szeme és keze nélkül, a keresés hinárjába belegabalyodva küszködtem.

Költészeted kinyilatkoztatásként hatott rám, a mögötte lévő ember fizikai közelsége sajátos akusztikát adott neki. Gyönyörködtem, fáradhatatlanul gyönyörködtem verseidben, melyeket 1938-ban újabb gyűjteményed, *A teremtés dicsérete* gyarapított. Hatalmába kerített világod, művészeted. Korai verseidnek majd mindegyikéből ma is tudok sorokat, strófákat. Lankadatlanul kérdezősködtem utánad, minden apró adat érdekelt. A személyes megismerés kezdeményezésétől azonban valami beteges félszesség visszatartott. 1939 táján végre találkoztunk. Úgy emlékszem Sch. É. költőné lakásán történt. Annak a lakásán, akiről *A vers születésében* írsz.

Aztán hamarosan a pécsi városi könyvtár vezetője lettél, s ettől kezdve szinte napoként együtt voltunk: elméltünk, vitatkoztunk mindenről, de főként a költészetről. Még nem érted el a 30-at, és most, hogy felidézem egy-egy akkori véleményedet

(számomra felszabadító tanítást), csodálkozva látom, hogy már akkor mennyi mindent tudtál és milyen tisztasággal fogalmaztál.

Második verseskötetem, *A bíd panasza* talán meg sem született volna Nélküled. Még őrzöm a régi kéziratokat „iskolai osztályzataiddal”: 1-1/2-2-3 stb. – az akkori minősítés szerint. S megvan az a papírlap is, melyre kötetem tördelési sorrendjét felírtad.

Egybekapcsolt minket a *Sorsunk* szerkesztése is. Én ugyan a folyóiraton név szerint nem szerepeltem, de indulásától, 1941-től kezdve részt vettem a szerkesztési munkában Veled, Lovász Pállal, Makay Gusztávval, majd később Bárdosi Németh Jánossal együtt, Várkonyi Nándor vezérlete alatt.

1943-ban elszakadtunk egymástól. Te hazamentél Csöngére, s én lettem utódod a városi könyvtár vezetésében. Ezt is elsősorban Neked köszönhettem. Te ajánlottál a város vezetőinek, mert segíteni akartál rajtam: láttad, hogy milyen keservesen bukácsolok a közigazgatási munkakör paragrafus-labirintusaiban.

Aztán megint 1947-48-ban voltunk együtt Rómában, majd öt hónapon át. Oda már feleségeddel, Károlyi Amyval jöttél.

(Róma Téged nem különösképpen ragadott el. Először furcsálltam, később megértettelek. Az eredetit, az elsődlegest kerested művészetében s ezt nem mindig találtad meg. Az etruszk és az archaikus görög művészet vonzottak csak igazán.)

Azóta ritkán találkoztunk s levelet is alig-alig váltunk. De el kell mondanom, Te számomra változatlanul az vagy, aki voltál. S ha bármit csinálok, titokban arra gondolok, mit szólsz majd Te hozzá. Sietek megjegyezni, hogy ez semmiképpen sem szemléletem és hangom idomulását jelenti. Személyed, sajnos, elég gyakran s egyre megújulóan kíséri az a tévhit, hogy Te állítólag mindenkit a Magad képére és hasonlatosságára akarsz formálni. Aligha van nagyobb félreértés.

Nem találkoztam még művésszel, aki annyira kevésbé expanzív módon vallotta volna esztétikai nézeteit, mint Te. Véleményed az emberi egyéniségről is ellentmondana az ilyen törekvésnek. Ha Te bíráltál, mindig azt vizsgáld, kibomlott-e a magból minden, ami kibomolhatott volna; élt-e a költő mindazzal a lehetőséggel, mely rendelkezésére állt.

Ha valaha is hatni akartál valakire, az mindig inkább az írói etika síkján történt. Arra tanítottál – példáddal is –, hogy vegyük komolyan az írást, ne sajnáljuk tőle önminket, legjobb képességeinket: életünket. Nagy szavaknak hatnak, s Te az ilyenektől borzadsz, de én minden feléd-pislogásomban ennek a számonkérését érzem sugározni szemedből.

Különös, hogy mégis éppen komolyságot szeretik kétségbevonni. Olyasmiket hallani Rólad, mintha Te egy-egy versedet csak meghökkentésnek szántad volna. Tanúskodom melletted, hogy erről szó sincs. Nem vitás, hogy a művészi kifejezés problémái mindig módfelett izgattak. Egyszer – emlékszem –, nyilván valamiféle átmeneti fáradtság lelkiállapotában, azt mondtad nekem, hogy nincs kedved verset írni, mert mindent meg tudsz oldani, amit akarsz. Ekkortájt már foglalkoztál a *Táncdallal* és a *Hangcsoportokkal*. Később sokat beszéltél is róluk. Hálás téma a gúnyolódásra és a lemosolygásra a „panyigai panyigai panyigai ü” vagy az „Ange amban ulanojje” és társai. De ha valaki végigélte volna Veled azokat a hosszú heteket, sőt hónapokat, melyekben e verskísérleteket formáltad s nyomon követte volna ama, bizonyára elvileg kudarca iránt, makacs rohamokat a nyelv korlátai ellen a kifejezés határainak tágításáért: bizonyára nem jutna eszébe gúnyolódni és mosolyogni.

Igenis, komolyan kell venni e kísérleteket s a későbbieket is. De persze nem úgy, mint sokan, akik csak azért veszik komolyan őket, hogy mindjárt el is verhessék rajtuk és költőjükön a port. Nem az értelem ellen lázadtál Te – a magyar irodalom egyik legintellektuálisabb költője – ezekben a versekben. Éppen ellenkezőleg: a nyelv tartalmi-ritmikai-zenei anatómiáját, sőt fiziológiáját vizsgáld az értelem legtisztább eszközeivel a kifejezés lehetőségeinek gazdagítása érdekében.

Kétségtelen: nem vagy egyszerű képlet embernek sem, költőnek sem. Sok mindent lehet Rólad bizonyítani és sok mindennek az ellenkezőjét is. Néhány állítás azért mégis megkockáztatható, melyben mindenkinek egyet kell értenie.

Elsősorban az, hogy amit csináltál, okvetlenül jelentős. Költészetünk legnagyobbjai közt a helyed. Skálád imponálóan tág. Démonokat idézni éppúgy tudsz, mint kristályosan egyszerű gyermekhangon énekelni. (Vajon nem Bartók legközelebbi rokona vagy-e?)

Van olyan területe is működésednek, melyen versenytárs nélkül állsz. Gyermekverseidre gondolok s arra, hogy a legtöbbet megzenésített, mert a legjobban megzenésíthető magyar költő vagy.

Ha semmi egyéb érdemed nem volna, már ezért is kijárna a tisztelet és a megbecsülés. Gyermeked tízezrei nevelődnek csodálatos muzsikájú és pszichológiájú soraidon s tanulják meg belőlük a költészet nyelvét. Zeneszerzők raját ihletted és ihleted. Már-már szinte „kötelező”, hogy aki dalt komponál, Téged ne hagyjon ki szövegírói közül. S ezeket a dalokat – főként a kórusműveket – ugyancsak százak és ezrek éneklék.

Kedves Sándor, levelem elején vallomás-félét ígértem. Elmondását annak, mit köszönhetek Neked, mi vagy számomra. Úgy látom, ezúttal sem sikerült. Hadd hihessem mégis, hogy valamit talán törlesztettem.

Nincs születésnap-i köszöntő jókívánságok nélkül. Ezekkel szeretnék búcsúzni én is.

Persze egészséget és munkakedvet kívánok mindenekelőtt s megfelelő külső és belső körülményeket az íráshoz.

Nemcsak Neked, hanem Magunknak is kívánom továbbá, hogy foglalj el végre irodalmunkban azt a helyet, ami megillet. Sokszor játszottam már azzal a gondolattal, hogy ha majd valaki 50–60 év múlva mostani folyóiratainkat lapozgatja (főként a néhány év előttieket), irodalmi közéletünket vizsgálja, nyilván lexikon után nyúl s megnézi életrajzi adataidat. Mert bizony a jelekből alig derül ki, hogy Te *most* élsz és dolgozol. Pedig annyira gazdagok semmiképp sem vagyunk, hogy nélkülözhetnénk.

Végül – szintén magunknak is – kívánom, hogy írj, írj minél többet. Téged idézlek, Te figyelmeztettél rá:

de amit a papír-mezőn elmulasztok,
az Isten sem viszi énnélkülem véghez.

A régi meleg baráti szeretettel ölellek:

Usonvákón

EMLÉKEK AZ OTTHON KÖRÖL

Dehát illő már, hogy a dal a kártya sérültjeiről is zengjen.

Az Otthon egyik kedvence volt az ötletes, tehetséges szerkesztő és író: Titu nevezetű.

Ha belépett a kártyaterembe, akkor az összes jelenlevők a tavi békák kardalát utánozva, kezdték kiabálni:

– Nitu-titu-titu-titu!

Titu elsőízben hízelgőnek vette ezt. Szeretettel, népszerűség jelének. De másod-, harmadízben már únta és bosszankodott rajta.

Választékosan vaskos becsméréssel válaszolt a mókázásra. Sőt aztán heverő újságokból papírgalacsinokat gyúrt és azt vagdosta oda a kártyaasztalokra...

Egyébiránt nagyon jó családapának tudták Titut és pontos, rendes tollforgatónak a munkahelyein.

Csak a kártya, a kártya! Ez a gyöngéje hozott rá, mint nem egyetlen az Otthonban, sokszor keserves napokat.

Dehát egy éjjel ennek épp az ellenkezője történt. Titu nyert, mint bakk-játékos, sőt odáig vitte a földosztás előtt, hogy a bankár társul vette mutyiban maga mellé.

Titu hazagondolt; ugyan mivel örvendeztetethetné meg szeretett hitvesét? Végre is kiegészített magával abban, hogy: az egész családja kedvelt eledelét viszi haza! Törpe harcát vesz a nagycsarnok halasaitól.

Hazaútja az akkori Ferencz József hídon át vitt.

Sikerült egy gyönyörű kövér fiatal harcsát beszereznie. Ezt a hóna alá csapta újságpapírba göngyölve és elindult.

Am a csarnokkal szemben egy fura nevű, de főleg nyomdafestéket nem bíró nevű, viszont nagyon népszerű vendéglő működött.

Titu megszomjazott és ideje volt egy fröccs elfogyasztására.

Bemegy a helyiségbe. A tulaj nagy tisztelettel fogadja az ismerős szerkesztő urat.

– Mondja? – szól Titu: – Ennek a cápának nem lehetne egy valami kis kád-félét szerezni, mert látja milyen veszettül csapkod a farkával.

– Hogyne, kérem alázattal szerkesztő úr! – felel a tulaj és már adja is kifelé a rendelkezést: – A kis merő kádat töltsétek meg vízzel.

A pincérek szaladnak és három perc alatt odaállítják a kádat Titu lába mellé, hogy beleereszthesse a halat.

– Na és szerkesztő uramnak mivel szolgálhatunk?

– Hozzanak két házmestert!

– Minek kettőt? Méltóztatik várni valakit még?

– Dehogy várok. Itt a hal, beletöltik neki a vízébe a bort. Majd koccintok vele.

Tudjuk, hogy a vendéglátó-iparnak kedélybeli kötelező állapota a vidámság. A vendéglős, a pincérek karban vigadnak a Titu ötletén. És hát ezzel, szintén a derű vonalán, fölhangolták Titut is. A harmadik házmesternél kapott észbe; hogy: baj lehet a harcával való koccintgatásból!

– Kérem becsomagolni a barátomat! Megyek haza! – rendelkezett Titu.

A pincérek kiemelték a harcsát. Száraz konyharuhával leitatták róla a vizet. Viszszacsomagolták az újságba és Titu a hóna alá vette újra.

A lakása a Ferenc József hídnak budai főjénél lévén, szépen, gyalog indult neki a hazaútnak.

A híd közepén, a folyvást vergődő hal, egy akkora lendületet vett természetellenes helyzetében és a valóságos elemének érzetében, hogy sikerült kicsúsznia az újságpapírból. Cupp! Leesett a gyalogjáró kövére. Titu rémülten kapott utána rögtön. Am a hal kicsúszott a markából és újabb lendülettel átvette magát a gyalogjárón, hogy a következő pillanatban már zuhanjon lefelé a Dunába.

– Hüjj, az anyád! – ordította utána Titu: – Ha odamentél, ahová tartozol, a vízbe, ez rendben van! De hogy három házmestert megittál velem és mégis a víz után vágyol? ... Ez már disznóság!

*

Következő kis történetünk, nem *Nagy Árn*y története. Az illető most is él, mindnyájunk öröme. Fehér üstökével most is úgy lehet őt látni szokott espressója asztalára hajolva, mint ötven évvel ezelőtt körmölt nap-nap mellett.

Egy éjjel az Otthonban, nagyon természetesen, még a kapupénzre-valóját is elvesztve, ott alszik Jenő barátunk egy nagy fotolyben. Két keze összerakva az ölében.

A baktól kijön egy társaság. Köztük egyik közismerten dzsentrikedő fiatalember. Kis gyári hibája ugyan van, mert a mamája egy őszeres lánya. Am ő maga kicsikét szertelenkedő, de kedélyes fiatalember.

Meglátja Jenő barátunkat a fotoly mélyén. Azt mondja a társaságnak:

– Kitartás! Leülünk oda a sötétbe. Onnan megfigyeljük: mit csinál Jenő?

Ezzel kiszed egy tizest a zsebéből és odarakja a Jenő ölébe. De úgy, hogy a Jenő kezét súrolja vele. És már ugrik is tova a társaságához.

Jenő fölcusdúdik. Szétnéz. A kezére néz. Gondolkodik: mi ez? Maradt még egy tizeze? ... Hallja a Bakkszobából a zajt. Mit tépelődjék?

Fölkél, a tizzel a kezében. Megy a bakkszoztalhoz. Ott az első osztásra odadobja a tizzet.

Már el is vesztette. Fogja magát, visszatér a fotolyébe és egy pillanat múlva már alszik tovább... A társaság pukkadozása nem izgatja!

*

Milyen volt az Otthon levegője? Egy kis jellemző eset.

Két tag összepofozkodik. Az alapszabályok értelmében az igazgatóságtól fölszólítást kapnak, hogy: jelentsék be kilépésüket az Otthon körből! A két verekedő eleget tesz a fölszólításnak.

Egy-két hét múlva az Otthon vezetőségének legidősebb tagja találkozik az utcán az egyik verekedővel:

- Na mi az öcsém, agyagos? Nem látlak soha odafönn!

- Hát drága Frici bácsi nem tudja, hogy pofozkodtunk és maguktól fölszólítást kaptunk a kilépésre?

- Tudom fiam! - biccent Frici bácsi: - Tudom! Az ember belép az Otthonba, kilép az Otthonból! De följár! ... Gyere csak velem, ha ez a bajod!

TERSÁNSZKY J. JENŐ

OSVÁT ERNŐ

Aki a síremléket keresi, hiába keresi. Egyetlen temetőben sem olvasható sírkövön a neve. Legfeljebb a rákoskeresztúri temető irodájában tudják megmondani hosszas keresgélés után: merre van jeltelen nyugóhelye... Nem feledés és hálátlanság a síremlék hiányának magyarzata. Osvát Ernő végrendeletileg úgy intézkedett, hogy ne legyen tábla vagy bármilyen megjelölés hamvai felett.

Amikor leánya holtteste mellett, 1929-ben agyonlőtte magát, a hátrahagyott búcsúlevelek egyike tudatta barátaival és írotársaival, hogy temetésén „csend legyen”, sírja „jeltelen” maradjon, és a *Nyugat* ebből az alkalomból csak annyit foglalkozzék vele, amennyire az „elengedhetetlen”.

„Személytelensége szinte fenséges volt” - állapította meg a *Nyugat* nekrológja.

Teljes személyi megsemmisülést kívánt; valósággal vágyott arra, hogy személyéről megfélekedzenek; csak korszakának egyetemes eredményeiben kívánt fennmaradni. Mások írásaiban. Azokéban, akiket felfedezett, felkarolt, kiteljesedni biztatott.

Eleve elutasította kortársainak és az utánuk jövőknek azt az esetleges szándékát, hogy elzarándokoljanak sírjához. Mintha azt hagyta volna útmutatásul, hogy tessék - az ő nyugalmanak megzavarása és nyugóhelyének megbolygatása helyett - Ady és Babits és Móricz Zsigmond és Tóth Árpád és sok-sok más író sírjához elmenni, és tessék a múzeumban a *Nyugat* hőskorának és harcainak irodalmi relikviáit megnézni és - ami az előbbieknél is fontosabb -, a *Nyugat* íróit minél többet olvasni!

Görög sorstragédia volt az Osvát-család és Osvát Ernő élete és halála.

Osvát Ernőné - aki tudta, hogy leánya halálos beteg -, idegileg teljesen összeomlott, és két évvel előbb öngyilkosságot követett el. Osvát Ernő - aki szintén tudta, hogy leánya gyógyíthatatlan - magára maradt a nyolc éve tüdővérzéses Ágnes beteg-ága mellett, és emberfeletti erővel vállalta a menthetetlen leány ápolását. Úgy teljesítette ezt a kötelességét, mint sorsrendelést. Kosztolányi Dezső írta róla: „Mindig a kötelesség rabja, a nagy kötelesség rabja volt”. Csak az az elhatározás erősíthette,

hogy leányának halálával befejeződik az ő élete is. Nem pillanatnyi elhatározás, hanem két keserves esztendő vélegessé vált döntése adta kezébe a fiókban őrzött revolvert.

Osvát Ernőné megelőzte, Osvát Ernő pedig követte Ágnest.

– Ágnes, utánad megyek! Utánad megyek! – voltak utolsó szavai.

Inspekciós voltam az *Újság* szerkesztőségében, amikor 1929. október 8-án késő este, kevéssel lapzárta előtt, két telefonértesítés futott be.

Előbb izgatott női hang jelentkezett:

– Szíveskedjenek Elek Artúr urat értesíteni, hogy Osvát Ernő szíven lőtte magát. A mentők bevitték a Rókusba.

Később a főkapitányság rendőri sajtóosztályáról közölték a lappal:

– Tartsatok fenn helyet. Nagy riport lesz. Osvát Ernő öngyilkosságot követett el. A Rókus-kórházba szállították, ahol meghalt. Megyünk a Rókus-kórházba, ti pedig küldjétek ki valakit bentről Osvát Ernő lakására.

Pánczél Lajos, a kitűnő riporter, robogott ki. Ő írta a tudósítást. Én is vele mentem.

Az Aréna út (most Dózsa György út) 66. számú ház földszintjén lakott Osvát Ernő. Kopott, elhanyagolt, csak a legszükségesebb bútorokkal berendezett lakásban. Alig érintkezett a házbeliekkel. Ezek többnyire nem is tudták: kicsoda a paposképű, nyakig gombolt mellényű és mindig fekete zakójú, tanáros pápaszemű és felfelé fésült fehér hajú ember. A lakók közül sokan tanárnak gondolták. A valóságban jogi tanulmányait be-nem-fejező, úgynevezett „ősjogász” volt, aki nem tudta megszerezni a jogi doktorátust. Pedig ez a doktor cím odakíváncozott a neve elé. Ha Németországban vagy Franciaországban teszi azt, amit nálunk tett az irodalomért, valószínűleg díszdoktorátust kapott volna.

Lengyel István újságíró, aki szomszédja volt ebben a házban, elmondta:

– Osvát Ernő sohasem nevetett. Azt hitte, nincs is jókedv a földön.

Öngyilkossága előtti hónapokban elégette írásait, visszaadta barátainak leveleit, levelezőlapjaikat. Könyvtárának darabjait eladogatta vagy elajándékozgatta. Bóka László feljegyezte, hogy egyszer meglátogatta Osvát Ernőt, és beszélgetés közben Francisco Goyára fordult a szó. Amikor kiderült, hogy a fiatal író számára akkor még „üres név” volt Goya neve, Osvát Ernő leemelte a könyvespolcra azt a kötetet, amely a művész híres sorozatát, *A háború borzalmait* mutatta be reprodukciókban. Osvát öngyilkossága után Bóka László postán csomagot kapott. A *Nyugat* szerkesztője volt a feladó. A Goya-kötet volt a csomagban. Osvát még öngyilkossága előtt sem feledkezett meg arról, hogy kinek volt szüksége valamelyik könyvére.

1929. október 8-án az 1434-es rendőr jelentette az Aréna útról a mentőknek, hogy öngyilkosság történt. A mentőkocsi 23 óra 12 perckor hozta be Osvát Ernőt a Rókus-kórházba. Eszméletét egy pillanatra sem nyerte vissza. 23 óra 25 perckor meghalt. A kórházban tehát 13 percig élt.

Egész életében talán csak egyszer sikerült őt nagyobb nyilvánosság elé állítani. Osvát Ernő irodalmi működésének huszonötödik évfordulóján, 1923-ban, a *Nyugat* írói ünnepi délutánt rendeztek a Vígyszínházban.

Babits Mihály ezekkel a szavakkal kezdte köszöntőjét a színpadon: „Lám, úgy vonulunk el itt a *Nyugat* írói Osvát Ernő előtt, mint a Vezér előtt a katonák, akiket ő állított hajdan csatasorba...”

Schöpflin Aladár így szólt a közönséghez: „Őt ünnepeljétek, aki eddig láthatatlan volt előttetek, a kulisszák mögül irányította a munkánkat úgy, hogy ti észre sem vettétek”.

Jászai Mari felolvasta Gellért Oszkár *Üdvözlő versét* a *Csillagászról*, aki elsőnek látta meg az új éneket, az új csillagokat, az új költőket, és először szólította nevükön az új idők új énekeiteit.

Sokan valóban csak az irodalmi délutánon, majd annak a *Nyugatban* közreadott „nyagából” tudták meg, hogy mi volt az az „irodalmi működés”, amelyért a modern

magyar irodalom legjobbjai Osvát Ernő előtt, „mint a Vezér előtt a katonák”, elvonultak.

Ne feledjük, hogy Osvát Ernő, ha szerkesztőként szerepelt is a folyóirat címlapján, alig írt valamit a folyóiratba. Gellért Oszkár szerint: „Osvát Ernő egész életében összesen háromszor szerepelt íróként a *Nyugatban*. Egyszer, amikor a *Holnap* kötetéről írt bírálat után csillag alatt megjegyezte, hogy nem ért egyet a cikk szerzőjével. Másodszer az én szerzői estemen beszélt rólam és olyan halkán, elfogódottan, hogy alig lehetett hallani, majd gyötrődve írta le újra, szinte minden szót megváltoztatva, ezt a kis beszédet. A harmadik írás pedig abból a vitából keletkezett, amelyet lakásomon Babits és ő folytatott az *Írástudók árulásáról*. Osvát élesen szembe helyezkedett Babits álláspontjával. Babits megkért, hogy beszéljem rá Osvátot, írja le a vita tartalmát. Nagy nehezen megtette, azzal a kikötéssel, hogy a legapróbb betűkkel nyomassuk ki”. Mindezekből is látható, hogy Osvát valósággal menekült a nyilvánosság elől.

Ma már nem vitás, hogy bizonyos vonatkozásban Kazinczy Ferenc és Gyulai Pál, a „termékeny szeretet” és a „termékeny harag” egyesült benne, és századunk első évtizedeinek irodalomtörténeti jelentőségű irodalomszervezője és irodalmi kritikusává, akinek a nevével korszakot lehet jelölni, de munkáját – kezdő éveit kivéve – teljesen „a kulisszák mögül” végezte. Gyergyai Albert helyesen használta – diplomáciai műszavakat kérve kölcsön – az „eminence grise” kifejezést. Csakugyan a magyar irodalom „szürke eminenciása” volt.

Az irodalom lélektanának tudós tanulmányozóira vár az a feladat, hogy – a kortársak naplói és emlékezései alapján – választ adjanak arra a kérdésre, amit Kuncz Aladár így fogalmazott meg: miként oldódott fel a kritikus a szerkesztőben és az alkotó író az irodalomszervezőben? Bonyolult kérdés ez, s bonyolult lesz minden bizonnyal a válasz is.

A fiatal Osvát Ernő, akinek első színbírálata az *Esti Újságban* jelent meg, az 1897-es esztendőben, ritka felkészültséggel lépett a porondra és kritikáival félelmetes biztonságú telitalálatokat ért el. Kezdetben termékenynek látszott. Volt idő, amikor egyszerre négy lapnak is dolgozott. A *Budapesti Hírlap*, *A Hét*, *A Jövő* és a *Magyar Kritika* szívesen adott helyet cikkeinek. Később az *Új Magyar Szemle* és a *Magyar Géniusz* közölte kritikáit.

A termékenység fokozatosan csökkent, és csakhamar furcsa tünetek mutatkoztak. A *Magyar Géniuszban*, amelyet fél évig szerkesztett is, a második folytatás után abbahagyta novelláját. *Bolognai üvegcsépp* című regénye, bár meghirdette, sohasem került az olvasók elé.

Egyébként kezdettől fogva rendkívül rövid cikkeket, kritikákat írt. Az *Osvát Ernő összes írásait* egybegyűjtő kötetben egyetlen hosszabb alkotás sem található. S az aforizmák a legsikerültebbek.

Krúdy Gyula *Osvát Ernő emlékkönyvébe* címmel a következőket írta: „A régi Otthon-körben, ahol ezüst forintosaikat csörgették a szerkesztők a kártyaasztalnál, a sarokban, magánosan, féléjszakákon tűnődött, írogatott, javított és újrakezdett Osvát, amíg egy tíz-tizenöt soros közleményt megírt a Kiss József lapjának. Éjfél is lett, amíg az (o. e.) betűket hosszas habozás után a cikkecske vagy jegyzet végére írta, ha ugyan nem jutott valami eszébe, hogy a nehezen megírt művecskét megsemmisítse, mielőtt az Athenaeum szedőjének a kezébe kerülne”.

Éjszaka az Otthon-körben dolgozott Osvát Ernő, nappal pedig ágyban fekve írt, könyvek és jegyzetek roppant tömegeivel körülbástyázva. Nagy Endre *Conférence egy szigorú szerkesztőről* című írásában olvassuk: „Lopva odapillantottam a rengeteg kéziratra. Furcsa kéziratok voltak azok! Egy-egy szerzetes-gonddal lerajzolt szó, aztán brutálisan áthúzza, a tetejébe írva a másik szót, az is áthúzza, annak a tetejébe megint, – némely helyütt a sokemeletes reparációk egész felhőkarcolókká tornyosodtak. Vasárnap aztán megjelent a B. H.-ban (a *Budapesti Hírlapban*) az egyhetes folytonos munka eredménye: egy tizenöt-húsz soros tanulmány... Már akkor élt bennem Osvát

Ernő bifurkációjának sejtése: az egyik Osvát Ernő elemi erupcióval dobja ki magából az anyagot, a másik pedig ott várja már csipeszeivel, fúróival, lanszettáival, esztergázó késcével; nekiesik, fúrja, faragja, esztergályozza; ahol másnak már fénylik a simaság, ott ő még mindig ripacsokat lát, hull-hull szakadatlan a földre a drága gyaluforgács és ha a szigorú szerkesztő ki nem tépné a kezéből, addig meg nem pihenne, amíg csak egy szemernyi marad belőle.”

Nagy Endre – a normandiai várkastélyába zárkózó és kéziratait a végtelenségig javíttató Gustave Flaubert-ra gondolva – úgy fejezte be a konferanszot, hogy „valahol a föld alatt, vagy a felhők fölött kifürkészhetetlen megvan a zord zárdaszerű normandiai várkastély; boltíves termében éjszakánként egy-egy íróasztalnál ott ülnek ketten: Flaubert Gusztáv és Osvát Ernő és fáradhatatlanul, robusztus erővel törlik ki kézírataikat.”

Osvát Ernő később addig kurtította a cikkeit, amíg – alig maradt belőlük valami. Végül már az aforizmak sem voltak elég rövidek. Elégedetlen volt még *Az elégedetlenség könyve* pársoros jegyzeteinek sorozatával is, amely könyvalakban csak halála után láthatott napvilágot.

Ez a „csonkakezü Raffael”, ahogy Beöthy László egyszer igen találóan nevezte, olyan magasra emelte a tökély mércéjét, hogy az – elérhetetlen lett!

Másoktól is sokat kívánt, de önmagától – lehetetlent!

Magasnívójú folyóiratok szerkesztésével, az irodalmi élet szervezésével, az írók számára nyújtott tanácsokkal, a jelentkező tehetségek biztatásával és az érett tehetségek hibáinak kiküszöbölésével kárpótolta magát mindazért, amit saját írásaival nem tudott megvalósítani. S ezekkel a tettekkel szolgálta a magyar nemzeti kultúra és azon belül a magyar nemzeti irodalom ügyét.

Osvát Ernőnek, az íróknak, talán meg kellett buknia önmaga előtt, hogy a *Magyar Génius*, a *Figyelő*, majd a magyar irodalom történetében korszakot alapozó *Nyugat* szerkesztője legyen.

Mind egyik lapjának munkatársi körét új és új tehetségekkel akarta kiegészíteni. Szenvedélyesen kereste a friss tehetségeket. Nem izgatta őt, hogy kezdetben kevés fémgjelzett név viselője menetelt vele együtt. A neves, de rossz írók írásainál többre becsülte a névtelen, de jó írók műveit.

Osvát Ernő az akkori nagy francia folyóiratok: a *Revue des deux Mondes*, a *Mercure de France*, a *Revue Bleu* és a Peguy-féle *Cabier* mintájára akart magyar irodalmi folyóiratot szerkeszteni.

1902-ben jelent meg a *Nyugat* őse, – ahogy Fenyő Miksa *Följegyzések a „Nyugat” folyóiratról és környékéről* című könyvében nevezi: a nagyapja – a *Magyar Génius* nevű képes hetilap. Úgy történt, hogy Osvát Ernő akkoriban valami kis pénzt örökölt. Ezt fektette bele ebbe a reménytelen kísérletbe. Egyik társszerkesztője az a Kovács Jenő volt, akit később Róbert Jenőnek hívtak és a weimari Németország egyik legnagyobb sikerű dramaturgja, rendezője, színházigazgatója lett. Másik társszerkesztőként Gellért Oszkár szerepelt. Voltaképp nem új folyóiratról volt szó, hanem arról, hogy Osvát Ernő átvette Hevesi József és Karczag Vilmos inkább üzleti vállalkozásnak számító folyóiratát, és a „családi” hetilapból 1902 közepétől 1903 végéig olyan modern irodalmi folyóiratot alakított ki, amely a *Nyugat* elődjének számít.

A *Magyar Génius*ban jelent meg Ady Endre *A műhelyben* című rövid „színképe”. Adyt akkor még alig ismerték budapesti írói körökben, és a nagyváradi színház adta elő ezt a „dramolett”-et. Ignotus egy novelláját küldte el, hogy szolidaritását nyilvánítsa a fiatal írókkal. Cholnoky Viktor, Elek Artúr, Színi Gyula, Nagy Endre, Kaffka Margit, Somlyó Zoltán, Kemény Simon, Szilágyi Géza, Pásztor Árpád, Jób Dániel, Moly Tamás, Révész Béla, Thury Zoltán szintén a lap gárdájához tartozott. (Hibát követtek el azonban a szerkesztők, amikor Pekár Gyula műkedvelő színvonalú elbeszélését közölték.)

A külföldi anyag is kitűnő volt. A folyóirat Makszim Gorkij, H. G. Wells, Edgar Poe, Arthur Schnitzler, Henrik Sienkiewicz, Knut Hamsun, Prosper Mérimée tárcáit,

regényrészleteit, Heinrich Heine, Arthur Rimbaud, Alekszej Tolsztoj és Jurjevics Lermontov verseit közölte.

Osvát Ernő több kritikát és külföldi írók műveihez készült bevezetést írt a rövidéletű lapban. Saját nevén kívül, a Mord Ervin és Török Gedeon álnevet is használta. 1905 nyarán Osvát Ernő szövegezte meg a következő felhívást: „Az ősz elején *Új Figyelő* című havi folyóiratot indítunk, melynek cikkei a tudományos, irodalmi, művészeti és társadalmi élet magasabbrendű jelenségeivel fognak foglalkozni s melynek íróitól a szép érdekében és az igazság közérdekén kívül minden más érdek idegen. Ebben önérzetesen különbözve másoktól, számítunk a rokonérzésű művelt olvasók támogatására.” A felhívás alatt nyolc név: Besnyő Béla dr., Détsy Ernő dr., Fenyő Miksa, Földes Miklós, Habár Mihály, Kovács Mihály dr., Osvát Ernő és Rényi József dr. Négy ismertebb újságíróé, négy ismeretlené. A lap nem tudott elég előfizetőt szerezni, és nem jelent meg.

Még ugyanebben az esztendőben a közönség elé került a *Figyelő*, amelyet kezdetben csak Osvát Ernő szerkesztett. Ebben a folyóiratban jelent meg Ady Endre két verse: a *Harc a Nagyúrral* és a *Gare de l'Est*-en, valamint három kimagasló cikke: az *Ismeretlen Corvin-kódex margójára*, a *Morituri* és a *Magyar Ciklus*.

A *Magyar Géniusz* és a *Figyelő* jelentős kísérletei után következett a nagy folyóirat: a *Nyugat*.

Osvátnak a *Nyugat*nál végzett munkáját Ignotus így jellemezte: „Ahogy Osvát Ernő egy közömbös, majd nevetgélő ország közepett a *Nyugatot* kierőszakolta, együtt tartotta, ahogy aztán a *Nyugat* révén néhány falubolondjából és országcsúfjából öt, tíz, tizenöt év múlva nemzeti irodalom lett, az nem kisebb cselekedet, s nem kevesebb erő, lelemény és világismeret kellett hozzá, mint ha, mondjuk, egy jegybankot alapít.”

Ady Endre a *Nyugat* nélkül is biztosan nagy költő lett volna, de a hivatalos Magyarország támadásaival és a konzervatív kritika gúnyolódásaival szemben neki is szüksége volt arra a védelemre, amit a *Nyugat* biztosított. Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes, Laczkó Géza, Szomory Dezső, Tersánszky Józsi Jenő, Tóth Árpád és a többiek: mind-mind pályaindító lendületet vagy tehetségkiteljesítő erőt kaptak a *Nyugattól*.

Babits Mihály Fogarason tanárkodott, amikor levél érkezett Budapestről. A levelet Osvát Ernő írta, és így hangzott: „Igen tisztelt Uram! Kérem, küldje el nekem az összes műveit!”

Gellért Oszkárt, a másodéves jogászt, aki akkor már régóta betegen feküdt és fásultan szemlélte az életet, a kórházban látogatta meg Osvát Ernő, hogy elkérje tőle összes verseit.

Móricz Zsigmond még sokáig irodalmi társaságok üléseiről tudósíthatta volna az *Az Újság* olvasóit, ha Osvát Ernő nem kér kéziratot a harmincéves írótól, és nem közli a *Nyugatban* a *Hét krajcárt*.

Kosztolányi Dezső feljegyezte: „Budapesten mindössze pár hónapja lehettem, tizenkilencéves voltam s egy ódon, ferencvárosi bérházban laktam, hol csak a ház-mester ismert. Vidéki újságokba írogattam verseket, ritkán. Egy reggel a postás levelet hozott, melyben O. E. megkért, keressem fel őt délután ötkor, a Bristol-kávéházban... Ezen a délutánon kikérdezett, mint vádlottat az ügyész, mint pap a gyónót, mint fiút az apa s aztán a *Figyelőben*, mely a *Nyugat* előfutárja, megjelent három szonettem, a *Fasti*, a karácsonyról, húsvétról és pünkösdről. A találkozás óta mindennapos kapcsolatban vagyok vele. Akkor is, ha hónapokig nem látom. Úgy, mint mindenki, ki teremtő, nevelő, irányító egyénisége közelébe jutott, s buzdító figyelmet, elutasító szigort kapott tőle, évekig-meleg, serkentő örömet, évekig-sajgó, hasznos fájdalmat.”

Laczkó Géza kínai versek meglehetősen gyenge fordítójaként szerepelt, amikor Osvát kifejtette, azért hozza az írásait, mert úgy látja, hogy egyszer jó prózaíró lehet

belőle. És Laczkó Géza valóban jó prózaíró lett, mert csakhamar letett a könnyű versek írásáról és általában a „könnyen írásról”.

Karinthy Frigyeszt Osvát Ernő is igyekezett megóvni attól, hogy nagyobb izzadság nélkül bezsebelhető napilap-honoráriumokért végleg az olcsó szórakoztató szerepére vállalkozzék.

Tersánszky Józsi Jenőt talán nagy tehetsége sem mentette volna meg attól, hogy a nyomorúságos zenés bohóckodásba kényszerítse, ha Osvát Ernő nem fogja meg a kezét.

Osvát Ernő nemcsak fiatal, hanem öreg tehetségeket is felfedezett. Megszerezte a *Nyugat* számára Hornyánszky Aladárnak azt az akadémiai emlékbeszédét, amelyet Schwartz Gyuláról mondott. A *Nyugat* munkatársai közé hívta Posch Jenőt, a filozófust. Egy iskolai értesítő eldugottságából hozta át a *Nyugat* nyilvánossága elé Patthy Károlynak Péterfy Jenőre emlékező írását, és elősegítette azt is, hogy megjelenjen könyvalakban Peer Gynt-fordítása. Amikor Nagy Géza, a Nemzeti Múzeum főtisztviselője, megrendítő szavakkal mutatott rá az emberi hálátlanságra Zilahy Kiss Béla (irodalmi névén: Junius) sírja előtt, Osvát nem habozott elkérni ezt az írást a *Nyugat* számára. Szabó Endrét hosszú hallgatás után ő hívta vissza az irodalomba.

A felfedezett vagy újrafelfedezett öregek közül Halász Imrével volt a legnagyobb sikere. Osvát Ernő felhívására kezdte megírni emlékeit az akkor már teljesen elfeledett újságíró, aki történet-politikai tanulmányokká formálta feljegyzéseit. Ezek *Egy letűnt nemzedék* címmel könyvalakban is megjelentek. A 70 éves Halász Imre művének átütő sikere volt.

Milyen sok példa tanúsíthatná még Molnár Ferencnek azt a megállapítását: „Tőle tanultam: a jó szerkesztő nem a lapot, hanem az írókat szerkeszti.”

Osvát Ernő nem a *Nyugatot*, hanem a *Nyugat* íróit szerkesztette. Ezért tudott lapjával irodalomtörténeti korszakot nyitni. Ezért tudta a lap íróit tehetségük legmagasabb fokának elérésére kényszeríteni.

Ez a szerkesztő – hol kérlelő szóval, hol dorgáló intellemmel, hol útmutatással, hol lebeszéléssel – elővarázsolta szinte mindenkiből a legjobbat, amit csak lehetett.

Felfedező szenvedélye élete utolsó pillanatáig tartott. Így hívta a *Nyugat* munkatársai közé Illés Endrét, akinek néhány kritikáját napilapokból és Szabó Lőrinc folyóiratából, a *Pandorából* ismerte. Illés Endre mesterien írta meg a *Krétarajzok* rövid Osvát-portréjában azokat a módszereket, amelyekkel a *Nyugat* szerkesztője a fiatal tehetségeket kezelésbe vette.

Osvát Ernő ilyennek látta a *Figyelő* megindulása idején, 1905-ben, a magyar írók sorsát: „Schol több tehetség el nem pusztul, mint Magyarországon. És elpusztulnak, nem munka közben, nem lázban, nem az energiák halálos tusájában, – elpusztulnak pihenő férfikarral, mielőtt a fejlődés homályútját elhagynák, nyomtalanul és csak kevesektől észrevéve, mintha csak vázlatoknak születtek volna. Magyarország a teremtésnek egy ilyen vázlatkönyve: egy gyönyörű, nagy márványhegység, tele reliefekkel, kiugró fejekkel, karokkal, emberrészletekkel à la Rodin, melyek nem bírják kiszabadítani törzseiket: a körülmények nyomása és valami zsidbasztó varázslat megkötik őket. És jön az idő és lépései alatt elkopnak a gyönyörű emberarcok... Az irodalomtörténet az ő csoportemléküket választhatná a maga háteréül. Mert a mi irodalmunkban olyan sokan vannak, akik csak voltak. Száz kezdetet látunk és száz közül egy egész pályát. Aki nekem nem hiszi, lapozzon a Szinnyi nagy irodalmi hullajegyzékében. Ebben a statisztikában éppen elég motívumot talál majd egy elégiára. És milyen tehetségesek a mi kezdőink! Milyen középszerűek – általában – a mi íróink! Milyen kevésbé érvényesülnek éppen a legtehetségesebbek! A közöny a nagy vétkes ebben – mondják. Igen, de talán nemcsak a környezet közönye, hanem az a másik, az az öngyilkos közöny, mely a temetőknél egy egész passzív arisztokráciát adott minálunk Magyarországon...”

A *Figyelő* és a *Nyugat* – amelyek irányításánál az úgynevezett „liberális felfogás” tag teret biztosított a *l'art pour l'art*, a valóságtól elforduló, sőt nemegyszer ki-

fejzetten valóságellenes művészet képviselőinek is – irodalomtörténeti érdemének tekintheti, hogy minden erejével küzdött a „környezet közönye” és az „öngyilkos közöny” ellen, megakadályozza a kezdők elkallódását, a kifejlődők középszerűsödését, s kimagasló tehetségek ledorongolását vagy önpusztítását. A *Figyelő* és a *Nyugat* előtt az írók jelentős része társtalanul bolyongott, elkedvetlenedett, elkeseredett, esetleg letette a tollat, nem váltotta be a reményeket, sok mű torzó maradt, és alkotója csakugyan Szinnyei nagy irodalmi „hullajegyzékébe” került.

Voltak, akik kifogásolták, hogy Osvát Ernő túlságosan félt a zsurnalisztikus elemektől. Főleg Hatvany Lajos hibáztatta, hogy Osvát Ernő nem használta fel a fokozottabb újság-lehetőségeket, a tágabban értelmezett újszerűségeket az új társadalom propagálásánál. Ebben a kérdésben olyan nézeteltérés támadt közöttük, hogy a két barát és irodalmi fegyvertárs között 1911-ben párbajra került sor. Egy este Osvát Ernő fekete flastrommal jelent meg a New York Kávéház (ma Hungária Kávéház) erkélyén, mert kardot ragadott, és megsebesült az ellenfél kardjától a *Nyugat* helyesnek tartott szerkesztési módja védelmében.

Ady az eset után levélben figyelmeztette Hatvanyt Párizsból, hogy ne bántsa tovább a *Nyugat* szerkesztőjét. A levélben ezeket olvashatjuk: „Tudom nagyon jól, hogy hol tréfásan, hol komolyan én bírálgattam legsűrűbben és legkegyetlenebbül Osvátot. De lásd – minden szavadat aláírva –, Osvát igazán szinte-szinte Keresztelő Jánosa a mi ügyünknek s ne legyünk Saloméék... Előkelően, amit tudsz, kapcsold ki személyes rosszérzéseidet és honoráld engedékenységgel, amit én biztosra veszek: az Osvát engedékenységét. Lektorral nem oldható meg a dolog s szerkesztőnek ma még sincs jobb Osvátnál...”

Akadtak, akik szemére vetették Osvát Ernőnek, hogy nagyon könnyen fogadta be a *Nyugathoz* a „tehetségszagú” embereket, s ennek az lett a következménye, hogy szépszámban kaptak helyet a lapban a féltehetségek is. Igaz, hogy Osvát Ernő, aki olyan sokat követelt munkatársaitól, csupán azért hívta őket a *Nyugat* írói közé, mert nagy reményeket fűzött munkásságukhoz. Nem a féltehetségek gyengeségeit nézte el, hanem rajongva ragadta meg esetleges kibontakozásuk minden lehetőségét is.

Révai József a magyar írók első kongresszusán, 1951-ben, úgy védte meg Osvát Ernőt a kisebb tehetségek könnyelmű dédelgetésének vádjától, hogy ennek a vádnak az igazságát Osvát Ernő egyik legnagyobb erényének fogta fel. Kifejtette, hogy Bajza, Vörösmarty és Osvát nemcsak a nagyokkal törődött és foglalkozott, hanem – igen helyesen – a kicsiket, a kezdőket is ápolta és nevelte, hiszen „az írók nem rózsabokorban jönnek a világra, nem születésükkel lesznek klasszikusokká és sohasem lehet tudni, melyik kicsiből lesz a nagy”.

Míg Révai József felismerte Osvát Ernő szerepének jelentőségét, egyesek még ma is inkább „legendá”-t látnak mindabban, amit az utókor Osvát működéséhez fűz, s ezt az „*Osvát-legendá*”-t könnyű kézlegyintéssel „a Ferenc József-kor legendájá”-val kapcsolják össze. Egyik ilyen tudósunk elismeri ugyan, hogy Osvát „morális egyénisége” ellentéte a Ferenc József-kornak, de nyomatékosan hangoztatja, hogy „minden elve és tartalma a Ferenc József-koré”.

Tévedés! Osvát Ernő már 1898-ban sem Ferenc József korának szellemét képviselte! Ne feledjük: a ferencjózsefi Magyarország hivatalos kritikusanak, Rákosi Jenőnek válaszolja, azt fejtegette, hogy „a kor mélyén nagy társadalmi harcok egyetemes tendenciája lappang”, és a költőnek az a feladata, hogy felemelje a „harcok harsonájá”-t, mert elsőnek a költő jelzi az új időköt, az új világot. S amikor az *Új versek* és a *Vér és arany* lírikusa felemelte a harci kürtöt, Osvát nyomban Ady mellé állott. Ha Osvát csakugyan az akkori dzsentrik és gazdag polgárok izlését akarta volna kiszolgáltatni, nem szóltja munkatársai közé Móricz Zsigmondot, a falu szociális problémáinak megszólaltatóját, vagy Kassák Lajost és Révész Bélát, akik Angyalföld és más külvárosok proletár-életének ábrázolásával egyáltalán nem csillapították az olvasók idegeit.

Térjünk rá az Osvát-legendáról az Osvát-valóságra!

SÓS ENDRE

Az írók közül a költőnek van legnagyobb mesterségbeli tudása. Művészete a legmagasabb fokú technikai ügyességet követeli meg.

Christopher Caudwell

A rím kései jövevény a versben, s olyan korban jelenik meg, amikor a líra elveszti közösségi jellegét, kolostori cellákba húzódik vissza, s úgy tűnik, mintha maga is bomlási termék lenne, felesleges dísz, értelmetlen sallang. Mert van-e képtelenebb dolog, mint két különböző, egymással semmi kapcsolatban nem levő szó összefűzése, csupán hangzás-azonosságuk alapján? Lassan is hódít; az antik költészet nem ismeri, s az a száz valahány rímelő sor, amit Vergiliusnál találtak, véletlen egyezés. Ennius sokat idézett sora: O Tite tute Tati tibi tanta tyrannae tulisti (Ó Titus Tatius, zsarnoksággal mekkora bajt zúdítottál magadra) – alliterációs játéknak tűnik, annak is tekintették, s követőkre sem talált. Szent Eulália kantilénája, a Roland-ének, vagy az Ómagyar Mária-siralom csak izlelgeti még a rímet, örülve az összecsengésnek, de a véletlenre bízta, s mellékesként kezeli. Mert a verset még annak tekinti, ami lényege: szabályos időszerkezetű beszédritmusnak, olyan zenének, amely Nietzsche szép kifejezését használva, az akarat megjelenése, s nem szorul sem képre, sem fogalomra, csak megtűri azt, mert a líra és a nyelv sem tudja tökéletesen kifejezni a világ szimbolikáját, de függ a zene szellemétől. Nietzsche persze túlabstrahálja a vers fogalmát, túlhangsúlyozza zenei eredetét (nyilván ezzel is Wagner előtt akart hódolni), de a zenei rokonságot, amely a ritmus időszerkezetű beosztását jelenti, nem lehet mellőznünk.

A rím azonban csak játékos járulék, amely eredetében az ikerszavak hangzásisméltására emlékeztet, s az ilyen szólásokban, hajdanában-danában, ámul-bámul, csetlik-botlik, vagy még inkább toronyát-boronyát (Tolnát, Baranyát helyett!), nem nehéz felismerni a hangzás elsőbbségét, mely még a gondolat rovására is érvényesülni akar. De épp a hangzás elsőbbsége hozta gyanúba a rímet, s erre figyelmeztetett Boileau is, amikor költészettanában engedelmességre kényszerített rabszolgának nevezte.

A magyar vers mindenesetre sokáig óvatosan bánt vele, s nevet is csak az 1800-as évek elején kapott, midőn végezet, sarkalat, kadencia helyett Horvát István magyarítá rímre.

Az óvatosság oka valószínűleg nem az volt, hogy nyelvünk eredendően rímszegény, ahogy Arany vélte, bár saját költői gyakorlatával meg is cáfolta. Már Balassinál meglepően tiszta hangzásokra találunk helyenként: engem – elvesznem, életemben – érdemlettem, szép személ – jót reménnl – te ne vélj, immár – nagy kár – hegyes ár – keservesen jár, nem beszélve például a Colloquium octo viatorum női nevekkal ekhózó rímeiről. Viszont bőven akadunk nehézkes, konvencionális összecsengésekre is, mint vétkeztem – megszegtem – életem – megfizettem, váltsága – szabadságomra stb. A tiszta hangzatok és a suta, zörgő rímek egymás mellé állítása mintha azt bizonyítaná, hogy Balassi csak olyan esetekben tulajdonított a rímnek jelentőséget, amikor úgy vélte, hogy funkcionális szerepe is van. A rímtechnika természetesen fejlődik, mégis értelmetlen dolog lenne Balassi rossz rímeiben, vagy akár Tinódi valáinak monotonijában a verselési készség szegényességét látni. Még Tinódinál is felismerhető, hogy a szavak összecsendítésével hangulatfestést is igyekeznek elérni: az udvarbírákról és kulcsárokról szóló versben egyszer sem, a sokféle részögről szólóban pedig csak egy strófában rímelteti valait, itt is a régmúlt érzékeltetésére: Ez időben az szőlőhegy soholt sem terem vala... Az „ad notam” jelzések önmagukban is eligazítanak: a régi magyar költészet a rímet – az esetek legtöbbszörében – járuléknak tekinti, nem ismeri a rím esztétikáját, vagy bölcséletét, s legfeljebb a játék kedvéért tulajdonít neki fontosságot, mint Balassi Colloquiumában.

Még sokáig így marad; Berzsenyi az Élet és literatúrában (1826) keserűen kifakad: követők vagyunk, vak övetők, nem magunktól kérünk tanácsot. „Megtörténik az is – folytatja Berzsenyi –, hogy az Írók, kik magokat való érdemmel meg nem tud-

ják különböztetni, illy semmikkel akarják magokat kijelelni, s így gyakran a legjobb systemákat elrontják, s a Literatura hasznát hiúságoknak s kajánságbul föláldozzák. Elég példáját látjuk már az Olasz ráhátra vont Sonettóknak . . .”

Kénytelen voltam ilyen hosszan idézni Berzsenyi zsörtölődő szavait, mert a kérdés óhatatlanul fölmerül: utánzóok vagyunk-e hát, vagy Kosztolányinak van igaza, aki a rímet az európai költészet fő ékességének nevezte?

Az egyáltalán nem véletlen, hogy korai verstanaink (Csokonai, Földi) alig foglalkoztak a rímmel, s beérik külső jegyeinek összefoglalásával. De a költők gyakorlata sem adott okot arra, hogy a rímben a szavak összecsengésén kívül egyebet is keressenek. Amit Berzsenyi még joggal érzett utánzásnak, sőt bizonyos esetben egyenesen nevetségesnek (például jambikus sorok összecsendítését), az csak Petőfi és Arany verselésében válik nemcsak a vers ékességévé, hanem szerves részévé is.

Úgy tűnik, hogy a korábbi hangsúlyos verselés tökéletesen uralta régi költésztűnket, s legtöbbször még az időmérték alól is kiütközik. Erdősi Sylvester disztichonjaiban is ott érezzük: Próféták / által szólt / régen néked / az isten; vagy Bódogok el / jövetek / vesszettek el / gonoszok. De idézhetjük egy sorral Berzsenyit is: Tündér vál / tozatok / műhelye / a világ stb. Berzsenyi kevés számú rímes versét nehézkesnek tudjuk, s az ilyen rímek teteje – erdeje, képedet – könnyemet bizony teljesen jelentéktelenek. Az ütemezés azonban mellékessé teszi az erőltetett rímet: Messze söté / tedik // Már a Ság te / teje; Ezentúl el / rejti // a Bakony er / deje stb. Az alexandrinnak ez a tagolása megegyezik Gyöngyösi sorával, amit Arany idézett: Oláhorszá / gi ló // mutatja for / máját, Tajtékos zab / láját // rágdogálja / szája.

A példákat folytathatnók, az eredmény azonban nem változik: a rím csak Petőfi és Arany gyakorlata óta vált a vers organikus részévé, immáron nem járulékos elem, felesleges, vagy megtúrt dísz, hanem a verssel elidegeníthetetlen egységet alkot.

A tiszta rím fogalma már sok félreértésre adott alkalmat. Csokonai indította el azt a babonát, amely szerint „gyönyörű változás esik a sarkalatos szókban, mikor azok különböző részei az orationak; felteszem, az egyik sarakalatos szó verbum, a másik nomen, vagy adverbium stb.” Magyarázkodás helyett elegendő József Attila Űlni, állni, ölni, halni című versére emlékeztetni, ahol végig infinitivusokat rímeltet, s mégsem jutna eszébe senkinek, hogy rímszegénységgel vádolja. A hangzás önmagában, a sokat emlegetett „tiszta rím”, amelynek csak a teljes hangzás-azonosság szab határt, végül fültépő gyötrelmekhez vezet.

Fiatalkorom tapolcai kvaterkázó öregurai gyakorta állították elem követendő példaként, hasonlók szerkesztésére buzdítva engem is, ezt a párrímet:

Míg a lencse, meg bab ázott,
a kisasszony megbabázott.

A csengés tökéletes, s nem a dikció parlagi volta teszi, hogy senkinek sem jut eszébe költészetet keresni ezekben a sorokban. De la musique avant toute chose, – jut eszünkbe Verlaine követelése, de vannak zenék, bravúros összecsengések, nyelvi lelemények, amelyek viszolygással töltenek el, ahogy a keserű sorsú Édes Gergely ügyeskedésétől is a hideg fut végig a hátunkon:

Öt török öt görögöt dögönyöz örökös örömök közt;
Föld bömböl, dörög, ördögökhöz könyörög.

S akinek még ez is kevés, ime az Egy árva szűznek megtekintése című versezeteinek egy másik része is:

Ó okos, ó nyomorogj, dolgodhoz fontos okon fogj!
Jót gondolj, jót szólj, sok gonoszoktól oszolj.

Keresettség, mondjuk, mert ezek a verejtékkel kierólködött sorok azt a szerény derűt sem hozzák meg, amit más nyelvi játékok jelentenek, mint az ilyen mondatok: A Kabai fia baka, vagy: Kitűnő vőt rokonok orrtövön ütik, ahol el lehet játszani azzal, hogy visszafelé is ugyanúgy olvashatók.

Persze önmagában a keresettség, a mesterkéeltség sem magyarázza meg a teljes elutasítást; a művészet, – miként neve is mutatja – nem azonos a valósággal, amelytől minőségileg különbözik, s más értékrend alá tartozik. A rím már létében is mesterkéeltség, mívség, s ha nem válik a vers elidegeníthetetlen részévé, kiütköznek drót-vázai. Ellenpéldának Arany párrímét idézem, a magyar rím egyik legszebb és legkifejezőbb leleményét, ahol a tiszta hangzatok bősége a megértést segíti elő, anélkül, hogy a hiú cifrázkodást juttatná eszünkbe:

Ölelned . . . előlnöd . . . – mit mondok? – Valóban
kevés a különbség ebben a két szóban!

A Csaba királyfi első dolgozatában a vén Detre mondja ezt a királynénak, s az ölelned – előlnöd betűjátéknak funkcionális szerepe van: a felbújtó jelleméből következik, hogy szinte a szavak csengésének véletlenjébe rejtse szándékát. Persze tudatos, sőt „keresett”, ha úgy tetszik, csak a keresettségben mindig az a fontos, hogy ki mit talál: Arany itt meglelte a végleges és egyetlen kifejezést. Forma dat esse rei, a formának azonban a vers részvé kell válnia, mint itt, ahol Detre szójátéka a jellemfestés eszköze: előreviszi a végzetet, a felbújtó azonban elrejtőzhet a nyelvbortlás véletlenjében.

Arany rímei Petőfi gyakorlatából indulnak ki, ahol a rím biztosan építi a verset, organikus része, s az olyan rímek, mint az Est felelgető sorai, egyéolvadnak a verssel, maguk is zenévé válnak, s épp a rímek könnyedsége teremti meg a hangulati egységet. Még A Tisza sokszor kifogásolt párríme is: Oh természet, oh dicső természet! – Mely nyelv merne versenyezni véled? – épp az E betűk monotonijával emeli ki a sorzáró hosszú és rövid hang összecsengését. Ugyanerre lehet példa a Virít a kikircs című vers, nagyon tudatos hangfestő rímeivel:

Virít a kikircs –
Csak virits, csak virits!
Én úgys hervadok,
Hervadok, száradok,
Virits csak kikircs!

A kikircs – virits rímpár szinte kiabál, – ha nem ismernénk a virágot, akkor is a rikoltó sárga színre gondolnánk. A következő két sorban egyszerre hat a mély hangok bánata és a szándékosan leegyszerűsített rím, hogy az ellentét annál szembeszökőbb legyen. (A vers másik két strófája ellaposodik, nyilván ezért hagyta ki versei közül Petőfi.)

Az ilyen rímlelemények Petőfi előtt rendszerint ráhibázások voltak, s még Vörösmarty rímei is legtöbbször konvencionálisok, de Petőfi után szükségszerűen módosulnia kellett az egész magyar verselésnek. Arany is lépésről lépésre jut el az egyre kifejezőbb rím-megoldásokhoz; a Toldi első részében még ilyen rímeket találunk: esetemet – gyermeket, dombjára – keresztfára, látott – juházott, hallom – megvallom (VII.) stb. Nem több a lelemény még a Murány ostroma rímeiben sem, ahol Szécsi Mária nevére ezekkel a rímekkel felel: ormaira, hamvaira, ajkaira, okaira, levelet íra, mondanía, karjaira. Ezekben a leegyszerűsített hangzatokban alig van hangulatteremtő erő, csak sorvégek. Vegyük példának a Buda halála egyik párrímét: Öreg ember csácsog, hamar ád tanácsot – S ha beszédnek indul, nem tudja mi már sok. A pályakezdő Arannyal szemben nemcsak a rímek bősége és választékossága jelenti a különbséget, hanem a fogalom és hangzás tökéletes egybeesése is. Arany így is írhatta volna ezt a sort: Öregek csácsognak, sok tanácsot adnak, – S ha szavuk megindul, sose tudják soknak, – ahol nem a rímekkel van baj, hanem azzal, hogy nem a megfelelő szó rímel:

az öreges beszéd érzékeltetésére a csácsog hosszú és rövid szótagja kifejezőbb, mintha megtoldjuk egy mélymagánhangzós szótaggal.

Máskor a legegyszerűbb megoldás válik a legraffináltabbá. Ugyancsak a Buda halálából: Veled azt a terhet viseltem örökké, – Szívedbe szívemből plántáltam örökké. A Tinódira emlékeztető szóismétlés itt valódi rimmé válik, sőt az „örökké” szónak a „szívedbe szívemből” ismétlődő szava is nyomatékot ad.

Arany kedveli a választékos rímeket, s az ilyen összecsengések: vissza – napjaidra, ifjonta – elmondta, semmi dísz tán – és tisztán, vértett Idánál – kívánnál – profánál, nagy szó – Tasso, sátrát – Árpád stb. a magyar rímtörténet új fejezetét nyitják meg. De a tiszta hangzatok öröme egyszer még Aranyt is elragadja: a Szibinyáni Jank eme négy sora tobzódik a rímekben, s a „hevertebb ostor” kifejezést igazán csak a jó hangzás indokolja:

A vad olykor hátrahorkol,
Foga csattog, szája résnyi,
Majd mint vert eb, kit hevertebb
Ostor üldöz, szűköl és nyi.

Céltalan rím, nem viszi előbbre a verset, de a következő nemzedéket épp az ilyen önfeledt összecsendülés ragadja magával, s míg Arany egységben látta a ritmust és rímet, követője és közepes epigonja, Kis József, csak a rímre ügyel, s egy-egy jobb hangzás kedvéért vargabetűt rajzol a verse. Kerülő rímnek nevezhetnénk, mert megkerüli a gondolatot, s a hangzásért, vagy nagyon gyakran a választott formáért feladja a kompozíció egységét, arányait. Még a Kisnél összehasonlíthatatlanul jobb Dsida sem ment ettől, s az ilyen párrím: Ó, nem bohón és nem bolondul – de mélyen, mint harang ha kondul – jó példa erre a keresett jó hangzásra, vagy másutt: Mord parancscsal zordon kertész – széles paddal vár a kert-rész, ahol az erőltetett szóösszetétel külön is felhívja a figyelmet a kerülő rímre.

A XX. század impresszionizmusba hajló lírája a szó igazi értelmében a vers legfőbb ékességének vallotta a rímet, s gyakorlatának középpontjába állította, de mindig a vers egésze, az együttes hangzás dönti el, hogy megállják-e helyüket az ilyen mesterkéltnek ható rímpárok, mint puhácska pázsit – furcsán parázslík, drága úrnő – már a bú nő (Tóth Árpád), szívembe belévert – régi némbert – (Ady), kin dült – indult, elidőz – szelid őz, ellenem – szellemem (József Attila).

A Nyugat-nemzedék feloldotta a rímet, szabaddá tette, játékosá, de épp ezzel kifejezőbbé. Nemcsak az enjambement szentesítéséről van szó, hanem az ilyen könnyed rímekről, mint Tóth Árpádnál zajló – pejló, rest éj – kastély, néma flór – némi por, vagy Kosztolányi kancsal rímeit idézhetjük, a Hajnali részegség rím-özönét, ahol a látszólag könnyelmű játék egybeolvad a kifejezéssel, s ahol ezekben az ügyeskedőnek ható rím-megoldásokban a hangzásnak önmagában is megadott feladata van. Persze fejelem is kell hozzá.

Gondoljunk Kosztolányi Virág Benedekről írott énekének utolsó két sorára: és dicsérvén a Poézis hatalmát – átnyújtott volna versemért egy almát. Ha egy diletánsnak jutott volna eszébe ez a két sor, beérte volna csupán egy almával? Aligha, mert a „hatalmát” szinte kikényszeríti a hat almát, amely azonban ebben az esetben lényegesen kevesebb lenne, mint az egy. Másutt épp a rímek bőségére van szükség, s Kosztolányi ilyen rímei: kérditek – érti meg, kerge széllel – szerte-széllel – nappal-éjjel – érj el – szeszéllyel – veszéllyel – a mély kell, fekete – lehet-e – eke te – menete – remete a kifejezés teljességét, a megoldás tökélyét jelentik.

Amit Aranyék kezdtek el, – Petőfi jobbára ösztönösen, Arany már mérlegelve és számítva, – Ady és az utána jövő nemzedék gyakorlatában kapott új értelmet és jelentőséget. A rím szabadabb lett, kötetlenebb, sőt Tóth Árpád, Babits, Kosztolányi ellenhatásaként helyenként már annyira oldott, hogy asszonáncnak is alig nevezhető. A fiatal Illyésnél például ilyen rímeket találunk: szobában – tagjával, konyha – szomszédja, Bokrétás – próbálták, de ezek a laza spanyol asszonáncra emlékeztető összecsengések éppúgy korjelenségek, mint Babits szecessziós rímei: barangoló, borongó –

borzongó, bús bolyongó, vagy a Gáláns ünnepség ráfelelő sorai a minétre. Az effélék egy költői életművön belül is külön korszakot képviselnek, máskor pedig egy-egy rím mintha egy nemzedék sajátja lenne, ahogy például a nyugatosoknál ismételtelen felbukkan az áhitat – átitat, vagy az alél – a dél, mívé lett – élet rímpár.

A megelőző korszakok előképeket kerestek, folytatói és tökéletesítői voltak egy eszménynek. A modern versnek rímtechnikájában is külön eszménye van, s a régi, zárt rím-egységekkel ellentétben – talán ez a legszembetűnőbb sajátja – minden beszéd-részt egyenjogúnak ismer, s oldott rímeiben felszabadítja a kötőszavakat, határozókat, névelőket is. Arany sándorversei még zártak, s legtöbbször a felsorok is kerek egészet alkotnak: Akkor mond a király: / Szépséges kisasszony, // Utas ember vagyok, / szabad-e itatnom? // Felel a leányzó: / Ugyan hogyne volna stb. A modern rímekben az egyes mondatrészek között nincs minőségi különbség, s míg Arany még enjambement-t is ritkán kockáztatott meg, immáron általános gyakorlattá vált. Persze enjambement már Vörösmartynál is előfordul, a modern versben azonban többről van szó: az Arany-iskola kerekké formált soraival, felsoraival szemben a ráfelelő rímek, nem egyszer egész strófarendszerek alkotnak csak egységet. Illyés ilyen rímeit: hátra dől, de – előre, ezt a – deszka, boglyán – hogy lám, vágni úgy – fájni tud Arany nyilván viszolyogva fogadta volna, nem is beszélve a szavak szétszakításáról, mint Csorba Győzőnél többször is (tudtommal ő élt elsőnek ezzel a lehetőséggel): kereszt- (alakban utcák... épülni rá a test. Máskor már a rím elosztása is a kompozíció részévé válik, amire ugyan népdalaink is adnak példát. Kriza gyűjtésében (7. számú vers) a pár-rímekre rímtelen sor felel: Gyere hozzám vacsorára / Apró vágott káposztára / Bő-jöhetsz szívem bátron, – majd az utolsó strófa felgyorsított ütemével, gazdag rímekkel, sőt első sorában belső rímmel is (Hej te vitéz, hát te mit üresz), mintha a rímtelen ráfelelő sorokat akarná ellensúlyozni. Csorba költeménye, az Ocsúdó évek első versszakában a makacsabb szóra rímel, majd a CXXII. strófában már háromszor felel rá (társakat, szavak, szertehullanak), mintegy zenei egységbe foglalva a költeményt, s az ezt követő utolsó versszak nemcsak arra jó, hogy még egyszer variálja az újra felidézett expozíciót, hanem váltakozó hím- és nőrímeivel egy zenemű kódjaként is hat.

Az oldott rím, amit ilyen strófaszerkezetekben többnek érzünk az enjambement-nél, Szabó Lőrincnek szinte egész költészetére jellemző, s jól illik hozzá leggyakrabban használt 9–8 szótagos dalvers-formája, amelyben természetesnek hatnak az ilyen távrolról sem tiszta összecsengések, mint igazi – férgéi, szökik – amit – kezeid, darabig – kicsit, sőt: simulékony – világon (egyik Molière-fordításában, ahol nem is helyenvaló). Ha ezt a dalverset Tóth Ádpád félreérthetetlen szöversei mellé állítjuk, arra is választ kapunk, hogy Tóth Ádpád miért vigyázott oly aggályosan rímei tiszta muzsikájára. Szabó Lőrinc dalverseit épp az ilyen súlyos rímek nehezítenék el, amit példának a Duruzsoló tűznél című versből idézünk: karambol – rombol – gyermekkoromból – finom, porló koromból – halvány dombról – dorombol.

Régi költőinknek nem voltak egyéni rímei, a véletlenre bízták magukat, s Csokonai „gyönyörű változásai” a sarkalatos szókban nemcsak a tiszta összecsengésre utalnak, hanem ezzel együtt a rím határainak olyan kibővítésére, midőn a rím egy-egy költői életműhöz kapcsolódik. A modern rímnél ezért kevés lenne csupán fejlődésről beszélni: nemcsak a hajdani közösségi életérzést kifejező vers vált individuálissá, ami természetesen nem zárja ki a közösségi hatást, hanem a rím is.

Példának vegyük néhány leggyakrabban rímelő szavunkat. A századforduló egyik legtöbbet használt szava az „élet” s kedveltségét nyilván az is elősegítette, hogy nyelvünkben könnyű ráfelelő szavakat találni. A fiatal Ady ezekkel a szavakkal csendíti össze: élek, téged, emléked, eszed évet, ének, visszatérjek, nem éled, sorvaszt érted, bénák és épek, aludni tértet, ígéret, részlet, félek, ígézet, lázban égett, ezer évet, istenné lett, végítélet, semmivé lett, éget, minden éled, sirba lépett. A Még egyszer kötet utáni Ady ilyen rímekkel él: drága pénzed, el ne késsek, visszatérjek, sokkal mélyebb, élek, vérnek, miért beszéljek, véled, személyed, üttek, téptek, üdvösséged, a Szépet, szerencsédek, betegséged, tífélétek, tér meg, szerelmes éjek, cselédek, csak nézlek, sose kérnek stb. Juhász Gyula ilyen rímeket használt: kísértet, ígéret, ércarmú lidéroct, nap éget, itélet, visszatérnek, a népet, részeg, ígéző remények, művészet, zen-

dülések, tüzeben éghet, ó vegyének, sőt: végre, szép de. Weöres Sándor rímei: vad rémet, dicsőséget, éghet, egyéniséged, igéket, világévet, cserélget, az esti kéket; Csorba Győzőnél: egészet, ének, félig-érett, mennyiséget, fészek, önérzet, dicséret, lépek, cserélek, képet. Hangsúlyozzuk, csak olyan rimekről van szó, amelyek az „élet” szóra felelnek, s a felsorolás természetesen, kivéve a fiatal Ady rímeit, távolról sem teljes.

A világ szóra a régi költők szinte kizárólag virággal rímelték, modern rímeink sokkal tarkábbak. Adynál: daliák, vásárfiát, komédiák, illatát, Máriát; Vajda Jánosnál: virág, széltrombiták, nyarát, tovább, idegen fikák, legalább, komédiád, annyi láng. Illyésnél: megbocsát, ablakon át, rubrikák, a fák; Juhásznál: nyilat, Vittoriát, diák, örök csirák, melódiát, Indiák, litániát, ti fák, legyetek jók ti hát. Weöresnél: sugarát, hegy-völgyein át, sáska potrohát, vadrózsa-ág, mind tovább, fekete láng, pap-riák; Csorbánál: iránt, kompániát, barikád; Pákolitz Istvánnál pedig: agyonprédikált, ifjúság, differenciák, lombos ág stb. Sokáig folytathatnánk ezt a játékot, de ezek a példák is elegendőnek látszanak a bizonyításhoz. Ha az „élet” és „világ” szóra használt rimeket összehasonlítjuk, jóformán alig találunk egyezést, ami nemcsak azt jelenti, hogy egy költő sem „vesz át” rímet máshonnan, hanem azt is, hogy saját gyakorlatában is ritkán ismétlődik ugyanaz a rím. A következtetés szinte magától adódik: minden modern költői gyakorlat zárt egység, minden költő kénytelen megteremteni a saját rím-rendszerét. Csak a dilettánsok áhítoznak rímszótár után, mert a rím számukra csak összecsendést jelent, nem pedig verset. Mi sem könnyebb, mint összecsendülő szavakat találni; a nyelv zeneisége nemcsak természetes ritmust jelent, hanem rímet is. De a költészet több, mint ritmus és rím, s a szavak metafizikájának nevezhetnénk azt a metamorfózist, amelyben természetessé válik az a képtelenség, hogy idegen, ellentétes jelentésű, minden logikai kapcsolatot nélkülöző szavak feleljenek egymásnak. Ha egymás mellé rakom ezeket a szavakat: száraszt, választ, áraszt, fáraszt, – értelmi kapcsolatot nem lelünk bennük, sőt a száraszt és áraszt egyenesen ellentétes jelentésű. A régi virágének azonban verssé, egységes értelemmé, költészetté olvasztja:

Tavaszi szél utat száraszt,
Minden ember társat választ,
De én szívem búkat áraszt,
Mely elmémbe sokat fáraszt.

Az éber – kucséber rejtvénye legfeljebb egy folyton résen levő, az árujára vigyázó kucséber képzetét kelti, Tóth Árpádnál azonban olyan gondolatsort indít el, amire az önmagukban álló szavakból soha nem lehetne következtetni:

S miért a versek, ez a fájó, éber,
Ösztön: árulni halk bánatomat,
Mint cukros, fanyar fűgét a kucséber!

A modern rím szerepe, létének értelme, s esztétikája is itt keresendő, ebben a csodálatos átváltozásban, ahol a szavak nemcsak elmondanak valamit, mert feladatuk nem az egyszerű közlés, hanem az, hogy a verssel egygyéválva zenei elemekké legyenek. Maga a rím alakult át azzal, hogy szervesen beilleszkedett a versbe és segítségével a strófarendszerek gyakran még mondattanilag is egységet alkotnak. A nyugat-európai vers hasonlóra alig ad példát. Természetesen nem szabad elfelejteni, hogy a német, francia, vagy a spanyol lírának más az esztétikai és módszertani háttere, bővebben buzgó források táplálták, s nem is volt szüksége olyan alapvető változásra, mint a miénknek. A német rímtechnika Goethe óta alig változott, s szegényes magyarázat lenne a német nyelv könnyebb rímelési készségére hivatkozni; a goethei hagyomány úgy látszik elég eleven ahhoz, hogy elférjen benne minden újító szándék. Goethe rímei költő-generációkat szolgálnak ki, s még másfél évszázad után is frissen hatnak. Kedvelt egytagú rímei (gleich – Himmelreich, Pein – sein, Zauberland – Arme fand, Ruh – Schuh stb.), a modern rímelésre is jellemzőek, s még az olyan újító költő

is, mint Morgenstern, gyakorta él ilyen rimpárokkal, mint Nest – fest, Laub – Raub, Stoss – gross, Gericht – Licht, drei – vorbei (csak a Herbstschlacht című versből!). Ami Rilkénél, ennél az igazi formaművésznél fejlődést, ha ugyan helyénvaló itt e szó, csak a nyelvi lehetőség nagyobb és hatásosabb kiaknázását jelenti, ami megnyilatkozik a diftongusok lágy, szinte zenei kezelésében is. Kedveli a többtagú rímet: unter Schatten – erstatten, dunkeln Jahr – gestern war, Dingen – klingen – springen – gingen – Zeitverbringen, vagy az Einsamkeitre: blitz und schreit – mir gereicht – Dunkelheit. – Oldott rímeinkhez hasonlóra legfeljebb a modern francia lírában bukkanhatunk, bár hatásról alig lehet beszélni, talán Apollinaire-t említhetjük példának, aki rimeiben is igyekezett szabadulni Racine iskolájától, ami pedig Baudelaire-ról és a szimbolistákról még nem mondható el. Egyetlen példa is elegendő, a Loreleyre ezekkel felel: ensorcelé, déroulés, de soleil.

Azt mondtuk, modern rímtechnikánk nem ismert előképet, követendő és kötelező eszményt, de a kortársi európai irodalom sem volt rá hatással. Ha csak a futuristák hangutánzó játékait nem számítjuk ide, de hát amit Marinetti és Palazzeschi oly hangos szóval hirdetett saját leleményének, azt a mi Amadénk már rég felfedezte, Lisznyainak pedig épp elég gúnyban volt része ezért.

Nomina sunt consequentia rerum, – de a modern vers is azzá vált, s így ad választ Berzsenyi aggodalmára: nem üres formát, ötletelen utánzást jelent a rím, bár azt sem mondhatjuk Kosztolányival, hogy az „európai vers fő ékessége”. A jó rím, s itt nem szabad a „tisza rím” iskolás szabályára gondolnunk, azonos lett a verssel, elidegeníthetetlen sajátja, s ha mégis önmagában vizsgáljuk, csak úgy beszélhetünk róla, mint egy ember vérkeringéséről, idegsejtjeiről. Lemérhetjük, elemezhetjük, de az egész mögött ott él és hat a vers megbonthatatlan világegyeteme.

CSÁNYI LÁSZLÓ

SZÉLJEGYZETEK

JÓ MAGYAR NYELVKÖNYVEKET – KÜLFÖLDIEK KEZÉBE!

A magyar irodalom, nyelvi elszigeteltsége miatt, méltánytalanul kisebb figyelemben részesül külföldön, mint amekkorát tényleges ránkja alapján elvárhatna. Az írás-hoz kötött magyar kultúra értékeinek arányos külföldi megbecsüléséhez a hazai kezdeményezéseken túlmenően az is szükséges, hogy a magyar nyelv és irodalom iránt külföldön is nőjön az érdeklődés.

Whitney „A beszélt magyar”* c. művében a legkevésbé sem a turistaforgalom növekedésének biztosítékát véli látni a magyar olvasó, hanem biztató jelet arra, hogy nyelvünk, s a belé ágyazott kultúra iránt jelentkeznek bizonyos igények külföldön, jelen esetben Angliában. Hogy ez ténylegesen így van, azt jól mutatja, hogy az első ízben 1944-ben kiadott könyv 1960-ra már hatodik kiadásban jelent meg.

Jóllehet a múlt században is kiadtak már magyar nyelvkönyvet angol szerzőtől Londonban (amely főképp Vörösmarty nehéz nyelvezetén próbálta felnevelni az angol anyanyelvű érdeklődőt). Az effajta próbálkozásnak azonban hosszú ideig nem akadt folytatása. Whitney műve tehát úttörő munkának számít.

A szerző szerencsésen oldja meg a kevés igeragozáshoz, s a ragozástól érintetlen főnevekhez szokott angol bevezetését nyelvtani rendszerünk szövevényesnek mondható rejtelmeibe (a ragjel nélküli angol tárgyeset után kissé megdöbbenőnek hathat például, hogy a magyar azt mondja: só-sót., de már ló-lovat, sőt hó-havat), az anyag peda-

* (Arthur H. Whitney: Colloquial Hungarian – Routledge & Kegan Paul Ltd. London, 1960. 264. p.)

gógiai felépítését tekintve is. S hogy a könyv, egészében mégis csalódást okoz, az nem is az itt-ott előforduló nyelvi botlásoknak betudható (a szövegekben ilyen mondatokat is olvashatunk: „nézegetik az embereket, akik be- és kijárnak az üvegajtón”, „de este talán el lehetne menni színházba, mert azt hiszem volna jegyem”, „ilyen késő reggelizést rendszerint nem tartanak”, „mielőtt lefekszel máma”, stb.), hanem a múlt áporodott levegőjének, ami meg-megcsapja az embert lapozás közben.

A könyv szerint a Budapestre érkező csomagjait a szállodában a „szolga” viszi fel a szobába, a borralaló még mindig „pengő”-ben jár, az éttermi felszolgáló pedig így fogadja a vendéget: „méltóztassék helyet foglalni, nagyságos asszonyom”. A szerző szerint még 1960-ban is a „legújabb híd a Horthy Miklós-híd”, „a Korzón kezdődik vagy szakad ketté (sic!) a legtöbb szerelem” és „semmi sem jellemzőbb a budapesti szórakozásokra, mint a minden oldalról hallható (sic!) cigányzene”. A felsorolt 37 legfontosabb rövidítés között olyanokat találunk, mint br. – báró, gr. – gróf, kir. – királyi, m. kir. – magyar királyi. P – pengő: az előszó hangtani részében pedig Whitney óva inti a magántanulókat a raccsolós r-től. Talán csak nem attól tart, hogy az emigráns magyar arisztokraták közül sokan foglalkoznak óraadással?

Az olvasmányok szellemükben egy rég letűnt világ képére és hangulatára épülnek, mintha 1945 után itthon minden megállt volna. Az 1950-es átdolgozott kiadás sem hozta „up to date” a könyv anyagát sem tartalmilag, sem nyelviileg.

Bár Whitney műve komoly hiányérzeteket kelt a hazai olvasóban, s kétségkívül a külföldi tanulóban is, a magyar nyelvkönyv a hézagpótló szerepét tölti be, s mint ilyenre fel kell figyelniünk. Szépirodalmunk hitelét növelné, ha az azt fordító külföldi barátaink nemcsak nyersfordítások alapján dolgoznának, hanem maguk is eredeti zamatában kóstolhatnák nagyjaink műveit. Ehhez teremtenének lehetőséget az idegen nyelveken kiadott jó magyar nyelvkönyvek. Érdemes volna talán ilyen könyv összeállításával itthon is foglalkozni.

Keszthelyi Tibor

„TÁJI” KÖLTŐ – „FŐVÁROSI” KRITIKA

A Kortárs 1963. júliusi számában olvasható egy írás Pákolitz István 1962. könyvhetére megjelent s azóta József Attila-díjjal kitüntetett Fény és árnyék c. verseskötetéről. Egy Rózsa András nevű valaki írta.

Így kezdődik: „Rokonszenves költő-egyéniség Pákolitz István. Költészetünknek azon az ösvényén jár, melyet 'pannon költészetnek' szoktak nevezni, ahol a természet adott világában otthonosan él a sok közül egy, az ember, s nem fene nagy okoskodással szemléli környezetét, hanem örvendező jámborsággal. Ékes latin nyelven ennek a költészetnek nagy létjogosultsága van Janus Pannonius idejében, sőt, zordabb, férfiasabb hangvételnél Berzsenyi is sikerrel zengett így, hiszen az adott kor adott problémái erkölcsi alapot adtak erre.”

Aztán később: „...csak míg Janus Pannoniusnál a humanizmus, Berzsenyinéél a hazájáért aggódás világ-, illetve életszemlélete ki tudta költőjüket emelni a provinciális apró dolgok közül, addig Pákolitz, minden rokonszenves vonása ellenére, táji költő maradt.”

S még egy további mondat: „A versek zenei elemei, illetve általában Pákolitz vers-építkezése is jelzik a költő pillanatnyi bizonytalanságát.”

Ime, néhány mazsola a szövegből! Kár, hogy nincs helyünk az egész közlésére. Bár a Kortárs egyszer már megtette. De hát az ilyesmitől sosem elég!

Nos, mi derül ki az idézett részekből s a teljes szövegből? Röviden és egyszerűen az, hogy Pákolitz a provinciális apró dolgok közé ragad, tehát „táji költő”, tehát – provinciális költő. Hova máshova is juthat egy bíráló, akinek alapvető kritikai szempontja láthatóan (bár elködösítve) az, hogy Pákolitz István pécsi, vagyis pannóniai lakos? Csak egy kissé facsargatni kell hozzá a tényeket és a szavakat. Ez pedig könnyen megy. Rózsa Andrásnak a tárgyi tudás és a stílári igény a jelek szerint cseppet sem okoz gátlásokat.

Megtudjuk tőle pl., hogy „pannon költészet”-nek „azt nevezzük, ahol...” (l. feljebb!). Megtudjuk azt is, hogy „Ékes latin nyelven ennek a költészetnek...” (l. ugyan-csak feljebb!). Azt is, hogy „A versek zenei elemei...” (l. szintén feljebb!). S megtudunk még néhány egyéb ilyesmit is.

Kár, hogy nem tudjuk meg, végül is mi a „pannon költészet” s egyáltalában, mi az egész mondat értelme.

Nem tudjuk meg, hogy Janus Pannonius „ékes latin” nyelvű költészetében miként is szemlélte „örvendező jámborsággal” s nem „fene nagy okoskodással” környezetét, vagyis, hogy költészetében mi az a sajátosan „pannon”? (Csak nem az, hogy Pannoniusnak hívják?)

Meg, hogy miként is áll Berzsenyinéél az a „zordabb, férfiasabb” hangvétel s az „örvendező jámborság” a „pannon költészet” jegyében?

Azt sem tudjuk meg, miféle különös jegyekből képes Rózsa András a „zenei elemek” és a „vers-építkezés” alapján megállapítani Pákolitz s általában egy költő „pillanatnyi bizonytalanságát”. Pedig ezt roppant jó lenne megtudni, mert hát mindig tanul az ember.

Nem tudunk meg még sok egyebet s végül, de nem utolsó sorban azt sem, mit csinált volna Rózsa András, ha Pákolitz István véletlenül Budapesten él, mondjuk a Tűzoltó utcában.

- a g -

EGY MOZGALOM INDULÁSÁHOZ

Ha emlékezetem nem csal, úgy másfél évvel ezelőtt lehetett, hogy S. barátommal, a hozzáértők körében nagyon tehetségesnek ítélt fiatal költővel borozgattunk egy eldugott pesti utcácska borkimérésében. S.-t előbb egy író-olvasó találkozóra kísértem el az egyik fővárosi üzem klubjába, ahol olyan sikere volt, hogy tizenegy versét kellett elmondania. A közönség még ekkor sem ünta meg, ő azonban igen, s bár négy pohár vizet ivott meg kortyokban a felolvasás ideje alatt – mégis alaposan kiszáradt a torka.

A vendéglőben szótlanul néztem. Arcára elégedettség ült ki, vérét megbizsergette az esti siker. De S., mintha csak rájött volna, mire gondolok, váratlanul legyintett:

– Ne hidd, hogy olyan sokra tartom a ma esti sikert. Nem ez az igazi...

– Nem is akartak elengedni – vetettem közbe tiltakozva.

– Igen... De ne felejtse el: a tizenegy versből öt vidám hangulatú volt, meg aztán ma formában is voltam, jól szavaltam. Meghallgatták, tetszett... Tapsoltak. Csakhogy én inkább örülnék annak, ha tudnám, hogy meg is értették. Nekem sokkal fontosabb az, ha valaki együttérzően megszorítja a kezem, hogy igen, erre már én is gondoltam, meg én is így vagyok vele, mintha háromszor összeveri a tenyerét.

Nem tudtam válaszolni. Magamban igazat adtam neki. Fiatal költő, tele van hittel, gondolattal, s egészen természetesen vágyik arra, hogy gondolatai – József Attilával szólva – a „hozzaértők okos gyülekezeté”-hez szóljanak.

Mindez annak kapcsán jutott eszembe, hogy néhány hónappal ezelőtt megalakult a hozzáértők és érteni akarók baráti társasága, a Versbarátok Köre. Mert egészen bizonyos, hogy ide valóban azok lépnek be, akik nemcsak szeretik, hanem átgondolják és magukba zárják a jó verseket; olyanok, akik maguknak érzik a líra – de elsősorban az új magyar líra – ügyét.

Persze felvetődhet a kérdés, hogy miért kell ehhez csoportokba tömörülni, hiszen aki szereti a verseket, az amúgyis megveszi az öt érdeklő versesköteteket, meghallgatja a rádió, a TV irodalmi műsorait, eljár az irodalmi színpadok előadásaira. Egyenként ugyanúgy tudják szeretni a verseket, mint társaságokban. Mi hát az a plusz, amit a Kör nyújtani tud?

Nem akarok a kedvező feltételekről (ajándékkötet, stb.) beszélni, ezt már megtették a különböző prospektusok. Inkább egy másik nagyon lényeges mozzanatról.

Annyiféle baráti kör működik szerte az országban! Vannak baráti körök a labdarúgó kluboknak, az irodalmi színpadoknak, s mindegyik egymásért van egy kicsit. Vagyis – maradjunk meg mondjuk az irodalmi színpadok baráti köreinél – a kör tagjai segítik az irodalmi színpad munkáját, azzal, hogy különböző összejöveteleken megvitatják a műsorokat, hozzászólnak az új műsortervekhez, az irodalmi színpad pedig kedvezményekkel, zártkörű műsorokkal kedveskedik pártolóinak.

Mi a helyzet a Versbarátok Körével? A tagok véleményükkel, javaslataikkal befolyásolni tudják a könyvkiadást, a példányszámok és az utánnyomások kérdését. De mit tudnak nyújtani cserébe a költők? Verseket. Verseket, melyeket el lehet olvasni, meg lehet vitatni, s amelyeken el lehet gondolkodni. Ez nem kevés, hiszen a kör azoké, akik valóban rajonganak a versekért. És emellett közelebb lehet hozni egymáshoz a költőket és olvasóikat. Megismerkedhetnek egymással, megvitathatják irodalmunk problémáit, a legújabb verseket és költői gondokat.

A személyes találkozás – különösen fiatal, kevésbé ismert költőknél – nagyon sokat jelent. A Versbarátok Körének jónéhány rendezvényén vettem részt az elmúlt hónapokban. Általában fiatal, egykötetes költők beszéltek magukról, és olvasták fel néhány versüket. Az egyik budai könyvesboltban Baranyi Ferenc és Soós Zoltán tartottak találkozót. A rendezők már-már szerették volna befejezni a műsort, a könyvesbolt dolgozói is szerettek volna már hazamenni (jóval zárás után voltunk), de ekkor indult meg az igazi vita. Mégpedig azon: hogyan folytatódjék a műsor? Kérdéseket tegyenek föl vagy inkább hallgassanak meg még néhány verset? Baranyaiék elmondtak még vagy hat verset, aztán a hallgatóság (elsősorban diákok) körülállta őket s elkezdődött a jóleső faggatás költészetről, irodalomról, művekről. (Azt hiszem, jórészt ezeknek az egyre szaporodó költő-olvasó találkozóknak köszönhető, hogy ma már közönségünk valamelyest ismeri a fiatal költőket is, és az ünnepi könyvhétre megjelent *Tiszta szigorúság* versantológia napok alatt elfogyott.)

Más alkalommal a Könyv Klubban adtak ajándékműsort a költők. A műsor rövid volt, mindössze negyven perces. De utána népes csoportok álltak körül az ifjú költőket, és a termékeny vita éjfélig húzódott. Ha S. barátom ott lett volna, bizonyára elégedett lett volna az ilyen sikerrel.

Sorolhatnám még a példákat, de majd minden költő-olvasó találkozón ilyesfélét tapasztaltam. Egyszóval így valósítja meg a sok személyes találkozás a Versbarátok Körének egyik legfontosabb célját, azt, hogy mai költészetünk cselekvő részeseivé tegye a vers szerelmeseit. Baranyi Ferenc, a fiatal költő mondta a Versbarátok Köréről: „Sok más pozitívuma mellett elsősorban alkalmakat teremt, ahol az olvasók meggyőződhetnek arról, hogy a ma költői őszintén, róluk és miattuk írnak, felelős sorsvállalással és komoly művészi színvonalra törekvő igénnyel.”

S ha csak az volna az egyetlen haszna a Versbarátok Körének, már akkor is jó volna!

Köves József

HEJ, AZ A FILOLÓGIA ...

Valami imponálót érez az ember, amikor kézbevesz egy úgynevezett „kritikai kiadást”. A verssorokat számozás kíséri, a függelékben a variánsoknak egész sora kap helyet, egy-egy szóhoz, homályosabb helyhez a jegyzetek füzére tapad. Mennyi munka, szemfárasztó szövegösszehasonlítás, időtrabló, sokszor meddő keresés-kutatás van egy ilyen kötet mögött! Hány poros, megsárgult, újságot, folyóiratot kellett átlapozni, végigböngészni, amíg egy néhány soros megjegyzés elkészülhetett! Csak széleskörű levelezés, szerkesztői bizottságok tevékenysége, lektorok ellenőrzése biztosíthatja a tökéletes munkát. Nincs csodáltnivaló abban, hogy a klasszikusok kritikai ki-

adásaival kapcsolatos követelményeket külön szabályzat foglalja össze. („A magyar klasszikusok kritikai kiadásainak szabályzata”. Összeállította Horváth Károly. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1952.)

Könyvkiadásunk, különösen az Akadémiai Kiadó dicséretére legyen mondva, ma már nemcsak egy-egy író szépírói munkái, hanem levelezése s az értékelésével kapcsolatos más dokumentumok – például a kortársak emlékezései – is mintaszerű kiadást kapnak.

Az „összes művei”, „minden munkái” megjelöléssel mégis nagyon csínján kell bánnunk, mert a múltó évek újabb és újabb meglepetéseket tartogatnak; sokszor éppen egy-egy ilyen „összes” megjelenése hozza napfényre a még lappangó, kiadatlan írásokat.

Sőt egy-egy „kritikai kiadás” láttán támadt öröm és csodálat érzése sokszor csap át lemondó szomorúságba, csalódásba, a filológusi buzgalomba vetett hit – kételkedésbe. Megcsodálja az ember a szerkesztők precizitását, a különféle mutatók összeállítását, a jegyzetek készítőit (ez az apparátus néha nagyobb helyet foglal el, mint a kommentált szöveg!), de rögtön lehangolódik, amikor rövid lapozás után rádöbben csonkaságra, a különféle hiányosságokra.

A közelmúltban jelent meg Móricz Zsigmond összegyűjtött levelezése az Akadémiai Kiadó „Új magyar múzeum – irodalmi dokumentumok gyűjteménye” sorozatában. (A sorozatot szerkeszti Diószegi András és Vargha Kálmán. A kötetet sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta F. Csanak Dóra, lektorálta Czine Mihály és Nagy Péter.) Két kötetben, időrendbe állítva, gazdag és értékes jegyzetanyaggal kísérve az író mintegy 750 levelét közli. Nem mondja a kiadó, hogy Móricz Zsigmond „összes levelei”, mert nyilván a sajtóban megjelent felhívás, a kötet-szerkesztők személyes közbenjárása ellenére sem válik meg mindenki emlékeitől, van, aki még lemásolásra sem engedí át a leveleket. Joggal várhatja azonban az olvasó, hogy ha már ilyen nagy apparátussal készültek hozzá és végezték el Móricz Zsigmond leveleinek publikálását, akkor a *már közölt*, tehát nem ismeretlen leveleket viszontláthatja a kiadványban.

Annál is érzékenyebben érint bennünket ez a dolog, mert a könyv szerkesztői éppen azok közül a Móricz-levelek közül hagytak figyelmen kívül kettőt, amelyek a Jelenkorban láttak napvilágot. A folyóirat dokumentum-rovatában az 1958. decemberi számban (74–76. oldal) Móricz Zsigmond két kiadatlan levele jelent meg; az egyiket – az ún. Kertmagyarság gondolata megítélése szempontjából éppen nem érdektelen levelet – Fischer Bélához, a másikat Berze Nagy Jánoshoz írta. Ugyanakkor a könyv a Bárdosi Németh Jánoshoz írt levelek jegyzeteiben megfedkedezik arról, hogy ezek a levelek szintén megjelentek a Jelenkorban (1959. február, 103–109. oldal). Viszont arról van tudomása, hogy a Várkonyi Nándorhoz címzett két levelet a Jelenkor publikálta, csupán az egyik helyen maradt benn a sajtóhiba – nem 1920-ban, hanem 1960-ban.

A Kritikai Kiadások Szabályzata kimondja: „A teljesség kérdése azt jelenti, hogy a kutatónak végig kell lapoznia az író korában létező összes újságokat, folyóiratokat, évkönyveket, kalendáriumokat stb. Levéltári kutatásokat kell végeznie nemcsak az illető író hagyatékában, hanem az íróval kapcsolatban levő – sokszor indifferensnek látszó – személyek hagyatékában is...” – ami a levelezések kiadásának esetében értelemszerűen nyilván azt jelenti, hogy a szerkesztőnek figyelembe kell venni a már esetleges korábbi közléseket, tehát az író halála utáni folyóiratokat, újságokat is át kell lapoznia.

Sajnálatos, hogy éppen egy irodalmi és művészeti folyóirat került el a szerkesztők figyelmét, holott a Jelenkor az elmúlt években rendszeresen közölt – többek között Ady, Babits Mihály, Szabó Lőrinc, Radnóti Miklós és mások írói munkásságára vonatkozó – leveleket, irodalmi dokumentumokat. Sajnálunk, ha a precizitásukról és lelkiismeretességükről oly híres filológusaink megfedkeznének ezekről a közleményekről. Mert irodalmi forrástanulmányokhoz mégiscsak elsősorban az irodalmi lapokat kellene forgatniuk.

EGY CSODÁLKOZÓ TÖREDÉKEI

Ha nem enszememmel látnám, nem hinném el. Szóval az idén nem fér bele a kiállítási keretbe a „*Dolgozó emberek között*” című kiállítás. Van ugyanis ötven-száz festő, szobrász, grafikus e honban, aki rendszeresen üzemekbe, állami gazdaságokba járogat, hosszú időt ott tölt, egy helyen, s természetesen szerint alkot. Ezekből az alkotásokból évente összeraknak egy, a sokévi országos szintnél jottával sem gyengébb tárlatot. Úgy látszik azonban: e kiállításokat a kormányelnök is többször emlegette a parlamentben, a pártkongresszuson, meg aztán más felelős egyéniségek is a jövőendő bő aratás kalászosodását látták e nemes és hivatástudattól fűtött munkálkodásban, aki előadón, fő avagy mégfőbb előadón a kiállítások kombinálása állt, az tehát szépen kifejedte. Lehet, hogy megmutassa: azért egy előadó sem éppen a falvédőről lépik le. „Nem fér a keretbe.” Ó, művelődéspolitikai, etcetera nem számít. Ám lehet más ok is. Mondjuk: egyszer véletlenül egy-két „nagyemő” ekként nyilatkozott a Fészek földszinti kávéspultja mellett álldogálván: „*Hja, az a munkás-művész! Ááá, oda kérem azok mennek, akik, tudja, hm, hm, olyan közepesek...*” Pász. El van gereblyézve. Hogy neki véletlenül holmi milliárdos beruházáson van egy kétezerlekes megbízatása, ahhoz senkinek semmi köze. Értve? No, ő és ők nem is mennek el a mezőhéki állami gazdaságba, avagy a komlói szénosztályozóba, mondjuk egy hónapot ott tölteni. Arra ugyanis nem adnak két ezreléket. Értve?

*

Kávéház, konyak, füst, vasárnap déli embermoraj. Egy Balaton tájéki kultúrnyik duruzsolgat a fülemben: „... torkig vagyok, kérlek tisztelettel, evvel a betyárdalokkal, Egmont-nyitányokkal és bakonyi botolóval. A máj embernek ritmus kell. Jazzvokál és twiszt. Korszerűsítettük tehát a megyei népi együttest. A vegyeskarból csináltunk négy jazz-kvartettet. Akinek Palestrina, Bach és Bartók kellett, átpasszoltuk az evangélikus dalárdának. A népi zenekarból pedig szalonzenekart varázsoltunk. A táncosok meg táncoljanak, amit akarnak. Maguknak. Öregem, minálunk mindenki azt táncol, amit akar. Vagy amit tud. Elsejével máris megindulunk a Balcsin. Ja, az a Balaton, persze, persze. Szalonzene, jazzkvartett, tánczene. Különben, sacco!od te, mekkora aranybányikó ez a Balcsi nyáron?! Teee, hogy ott mi mindent el lehet adni a jónép-nem áldozzuk fel fölösleges, néptől idegen dolgokra a megye százezrét. Bevétel lesz, uek! Neem, nem Helikon, meg nyavalya. Ez kell! Emiatt nem szól senki nekünk. Mi kérlek tisztelettel, bevétel. Mi majd hozunk a megyei tanács konyhájára, kérlek tisztelettel, bátyám...” (Halkan azt akartam tőle kérdezni: – Kedves feleséged önagságát nem küldöd el talán Lemák Lukács lakására? Tudniillik ezáltal is lehetne mód némi pénzszerzésre. Az is bevételt hozna, kérlek tisztelettel, az is... De csak hallgattam. Elfogadtam ugyanis a konyakját.)

*

Úgy dugták a kezembe az „*Elavult könyvek jegyzéke III.*” című sokszorosított kiadványt, miként a cukrot hús éve. Persze, persze, politikai csemege. Pedig egészen más szür szemet. Szegény *Somogyi Imre* könyve is elavult már, látom, a „Kertmagyarország felé”. (Bár néhány tervteljesítetlen tsz-ünk volna ennyire „elavult”!) Ami aztán jobban megütött, és ami újra olvasásra sarkallt: *Kovács György* 1947-es kötete, a *Békülő Erdély*. E gyűjtemény éppen azért küzd, azt a kemény, mindennapos birkózást mutatja be, amit a román és a magyar nép vívott, hogy átlépje, legyűrje a sovinszta mételeyezést. Aki a listába írta e nevet, vajon tudja, sejti, kicsoda Kovács György? Gyanítja: mi van ebben a kötetben? Tudniillik a Román Népköztársaságban most adják ki Kovács György Összegyűjtött Műveit. Hírek szerint e tanulmányok is benne lesznek...

*

Két hete tárcámban hordom A., illetve A. G. remekbe készült, s tucatnyi vidéki lapban kurrentált glosszáját, a *Saganizmus* című miniatűr remeket. A szerelmi kettős-könyvelésüket feltáró és leltározó közismert nagykák memoárjait gusztálgatja ebben, s Sagan kisasszonyból kiindulva vaskosan mindnek a fenekére ver. Ám a babiloni utcasarokra álló, öncélúan férfifaló hetérák mai versenytársai, a Szőke Évák et compagnie szextrösztyók ténykedését saganizmusnak nevezni illetlenség, dromedárság, provinciáizmus. Sagan író, lényegesen jobb, mint A., és ráadásul ízlésesebb is. Hogy akadnak kalandjai, ezek közt megírnivalók is, istenem. Nem kell irigykedni. Ha még például a sötétszeműeges Cibulski róná meg érte, elviselném. De hogy ezt a szakmát saganizmusnak nevezze el, azt már tőle sem viselném el. A.-tól meg pláne nem! Mint ha csak Churchill bátyja oktatná Róna Viktort a helyes és decens testtartásra. No, akkor inkább Françoise Sagan!

Varga Imre

Bencze László rajza

KALÁSZ MÁRTON KÖLTÉSZETE

Három kötet versre, – ha a fejlődés, teljesedés valódi stációi –, nyugodtan mondhatjuk: költészet. Különbösen is ma a kötetek évenkénti sorjázása idején még inkább tapasztalhatjuk a régi igazságot: az erő nem a mennyiségben rejlik.

A költők több, kevesebb szorgalommal publikálnak, de a kritika eléggé furcsán bánik velük. Vélt bortányaikról, mentségeikről, teljesítményük nem irodalmi kamatairól bőven ír, művészetük igazi természetéről, belső problémáiról, esztétikai értékéről a legkritikább esetben.

Nem tagadom, ez a hiányérzet is készlet, hogy felelősebben, igényesebben közelítsek választott témámhoz. Példákkal igazolhatnám, különösebb előny, vagy hátrány nem származik abból, hogy én, a vizsgálódó fél is a költők céhébe tartozom. Igaz, élmény és felfogás bizonyos rokonsága kimutatható kettőnk költészetéből. Szomszédos vidékről származunk, ám a sors és pálya fortélyos útvesztőiben ugyancsak messze kerültünk egymástól. Ítéleteimben ílymódon semmi személyes indíték se befolyásol, pusztán a régóta készülődő mondanivaló.

*

Az ötvenes évek közepén, a vele indulók közt Kalász Márton volt a legelevenebb szemű, hazai színekben, ízekben leggazdagabb fiatal költő. Első kötete – *Hajnali szekerek*, (1955) – tele van szülőföldje, a formák meleg varázsában, sugaras változataiban oly páratlan Baranya képeivel. A természet s a megművelt táj érzéki élménye szinte minden versén átüt:

Ezüstben fűrösztött hajnali földek,
lucernák lilája, s várakozó

árpáknak éretlen aranya-zöldje –
csillámlik, pezsdül az egész határ.

Rétek a völgyben; halszínű, foszló
párába rejtve a távoli fák...

S bárhol nyitjuk föl a kötetet, mindenütt a mozzanatok, hangulatok pontos rajza: nyírfák ringatózó, madzagos ágai, „Pallón át cipelték a kerékpárt; vázra kötözve koccant a kapa”. És színek, színek már-már túlcsoorduló, füllesztő bősege: „rubintos, palás alkonyat”, „ezüst pára, puha szép fonál”, s minduntalan felbukkanó „arany” jelző. (Juhász Ferenc *Szárnyas csikó* c. kötete óta nem láttuk ennyiszor.)

Megkapó az őszinte tájbaolvadás, de a szépségtől való folytonos meghatódás gyakran csökkenti a mondandó hitelét. A részletező leírások, a képek áradata mögött kevés a feszültség. Közvetlen lírai hang csak itt-ott, a maga-sajnálás szomorú záradékaiban, (*Sárbáti búcsú*, *Borivóknak*) vagy egy-egy sikerültebb szerelmes versben (*Jegyzetek lányról*, *szerelemről*) mutatkozik.

Nem az idill átka ez, nem is a bátortalanság, vagy problémátlanság következménye. Az alig húsz éves, minden élményével a természeti környezethez kötődő fiatal költő csak a látványban tud feloldódni igazán. Dunántúlon és Tiszántúlon, általános jelenség ez a vidékről indulóknál, első írásaikban egyaránt a szépség gubójában alusznak az indulatok.

Pedig Kalász ifjúságának éppen elegendő szociális és egzisztenciális terhe van. A versek utalnak a cselédnyomorság, a paraszti életforma-váltás nehéz élményére, a rákbeteg anyja és a tüdőbaj nyomasztó kísértetére, mégis a tragikus mozzanatokon át-süt még valami fiatalos, naiv derű. És bár szívesen bízza magát libegő, könnyed ritmusok, sorról sorra araszoló kimért szakaszok sablonjára, nyelve zamatosan tiszta, kifejezéseiben mindig van erő és lelemény. A nyolc soros *December* szinte a *Pusztai tél* monumentális képeihez méltón idézi a látványt: (... *Olyan a hegy, mint megfagyott bogár. Dermedt szárnyai közt fölkel a nap...*) A *Nyári zivatar* lendülete, a *Kaszalom* szuggesztivitása, vagy a *Rákbeteg anyámról* c. vers szörnyűt is éles finomság-gal érzékeltető hangja híven mutatja az érlelődő tehetség további lehetőségeit.

A bemutatkozás versein persze még ott van a mesterek és példák nyoma. Minde-nekelőtt Csorba Győző fegyelmező hatása a szemlélet és forma szigorú kötéseiben; az epikus hanghordozásban Illyés, a színekben Takáts Gyula; nyelvi, hangulati elemek-ben Nagy László és Simon István érintése. Mindezekkel együtt Kalász látásmódja már az első kötetben is költőre vallóan egyéni. Meleg közvetlenséggel, meggyőzően mutatta be világát, a tájjal, gyerekkel összeforrt varázslat azonban ebben a csak szemléltető vetületben nem ismételtető, alig is folytatható.

A bizonyosan következő változás tette izgalmassá a várakozást a következő kötet, az *Ünnep előtt* (1961), megjelenéséig. Hat év telt el közben. Rendkívül hányatott, keserves esztendő a hazuról elkerült, új otthon nehezen találó fiatalember életében. Versei megtelnek fájdalommal, szorongással, érdes fanyarsággal. A leírások szemér-mes ornamenseiből ki-kibukkan már a lírikus védtelen arca. Ami Kalással történt, megintcsak nem egyéni eset. Hasonló válságon ment át valamennyi vidékről Buda-pestre került pályatársa. Érdeemes volna külön elemezni, hogy a falu, város nyilvánvaló közeledése ellenére mért volt ez a válság gyakorta mélyebb, csonttighatóbb, mint pél-daul húsz évvel korábban. Úgy vélem a szűkebb haza: a változó régi és a szeszélyes új sorsfordulói éppen úgy mélyítették a tusakodás gyötrelmét, mint a hirtelen kinyílt nagyvilág csöstül özönlő, megélni kényszerítő problémái. Kalászt emellett még személyi körülmények: a társért, otthonért, saját egészségéért verekedés kényszere is szorította. S még valami, amivel ugyancsak ezekben az években néz szembe először: a németajkú ősök örökségének tudata, lelkiismereti nyomása. Érzésem szerint ebből ered Kalász az elmúlt és következhető háború fölírmlő vízióin átható, másokénál szenvedélye-sebb felelősségvállalása.

Az *Ünnep előtt* kötet első ciklusa még hazai légkörben fogant, de a versek belső izzása szembetűnően nagyobb, a képek sajátosabbak, markánsabbak:

Hókendő táncolt három napon át,
fagy mutogatta gyöngyszínű fogát
a nádszéli fák halcsontvázai
alig tudták az eget tartani.

Versről versre idézhetnék hasonló példákat, mikből kiderül: a fiatal költő mind igényesebb a kifejezésben, fölényes biztonsággal kezeli eszközeit, bármit pontosan meg tud nevezni, de a kimért soroktól, a leírás aprólékosságától még nem képes megválni. A szakaszok füzéréből hiányoznak a drámai vágások. A versek rövid voltak ellenére terjengősek, vagy éppen zsáner-szerűek (*Ádám bácsi*). Csak a ciklus utolsó darabján, az anyja emlékére írt *Örökségben* érezzük a szemléltetés ürügyénél erősebb vallomás hangját. Ez Kalász első igazi „felnőtt” verse. A forma dísztelen monotonijára meg-rendítően őszinte, fojtogatón mély bánat fonódik:

Sohase láttam táncolni anyámat –
a szőlő gálic-pettyes kacsait
tördeli máig is emlékeimben
két zsák búzáért, nyolc véka rozsért ...

S én örökségét egyre hordozom:
arcomon a szomorúság jelét,
néma alázat terheit magamban;
s tudom a szegénység komor világát
halálomig se felejthetem el –
egymáshoz fűzve járunk majd örökké,
mint legelőn az egyigás lovak.

A további versek mondandója egyre inkább zaklatott, vallomásszerű –, (*Percekint lázban, Csatak, Golgota*) – talán éppen ezért öltözik még szigorúbb formákba. Új mester, a Nyugat-nemzedék stiláris eredményeit páratlanul feszes képekbe sűrítő József Attila érzik egy-egy szonett megoldásában, de olykor még a rejtettebb hasonlóságú hangulatokban is:

A kocsmában színes-hátú fiak
zűmmögve lágy habzások közt forognak.

(*Amulat*)

A jelzett kapcsolódás aligha külsődleges, a Jelenkor kritikai hasábjain szó volt már erről. Beney Zsuzsa kitűnő intuícióval elemezte Kalász képalkotásának József Attila-i természetét, a képek belső kényszerből fakadó, de a fiatal költőnél még zabolátlan, rendszerezetlen áradását. A képek, metaforák teremtő elve szerintem is a nagy elődét követi: érzékletesen, pontosan láttatni, keményen, frappánsan formálni. De Kalász szemléletének van egy másfele vívő, arányokat felborító alkati sajátága, a minuciózus látás, mely tovább-tovább hatolva szükségszerű elvonatkoztatást, olykor valami irizáló bizonytalanságot teremt. Törvényszerű, hogy mindez akkor következik, amikor már a festői ábrázolás ilyen virtuóz mutatványait produkálja:

Rovarok ezüst hágcsói lengnek,
kék vázlat a föld árnyékain.

Törvényszerű – mondtuk –, mert az eddigi eszközök elégtelenségét maga a költő is érzí; *Magasság* c. versében így fogalmazza meg:

... a világ színfoltjainak,
mértanainak kellene szavakká
változniok, s a neszeknek, tapadt
mozdulatoknak nem kecses alakká –
kecsesebb értelemmé volna jó
fogalmazódniook ...

hogy önmagát ki tudja mondani. A fölismerés nem pusztán esztétikai evolúció eredménye, az említett életforma-váltás, a lelki, testi megpróbáltatások gyötrelme hozta magával. Nem könnyű ilyen állapotban új, meggyőző vallomással szólni. A *Magány* tragikus számvetése mögött mégcsak a háttér tisztázatlan, de a *Gyilkosság* c. verset már szokatlan átvetések, közbeszúrások, gondolatjelek és kettőspontok talányaiból kell kifejeíteni. A tartalom lesújtó, de nem értelmetlen, mint ahogy az *Önkívület* már-már rilkei, testtelen izzása sem merő artisztikum. De ott is, itt is hiányzik a rendező gondolat, a törvény-értékű megoldás földhöz kötő súlya.

Az áttört ábrázolás, az apró rezzenetek megragadása viszont a sikeres részletekből figyelemre méltó költői hitelt, megkapó őszinteséget sugároz. Ennek a hangsúlytalan egyszerűséggel bilincselő művészetnek sajátos példáját látom az *Ó, béke, béke* c. vers végén, ahol a „lány délszaki völgyben” piktoroló férfi meglesett világába a valóság tündéri varázslatát villantja föl a

sörért szalasztott gyerek,
ki futva megy odáig
s zenétől csapzott kert előtt
lelassít hirtelen.

Az *Ünnep előtt* kötet arányban és teljesítményben legjelentősebb darabja két hosszabb költemény: *A szökött ló elégiája* és az *Éjjéli körmenet*. Az előbbi tulajdonképpen jól sikerült mestervizsgának is tekinthető. A Juhász Ferenc által közkinccsé lett biológiai érzékletesség sodrában érdekesen villódnak a természeti és civilizált világból vett asszociációk. A színskála oldottabb, irreálisabb. A vers hangulatában is van valami angyali, meseszerű. Érezzük mindenütt a költő nyelvi burjánzáson felülkerekedő erejét, de azt is, hogy ilyen verset nem fog írni többé. A felszabadult fölyny bravúrjait elég egyszer megmutatni.

Az *Éjjéli körmenet* egészen más jellegű költemény. Helyszíni (németországi?) élmény képzetkapcsolásaiból monumentális vízióként támad föl a fasizmus lidérces kísértete. Ez már teljességgel az új Kalász Márton hangja: zaklatottságában spontán, ritmusban kötetlen. A képek, metaforák zuhatagjai közt semmi magyarázó eligazítás. Az anyag szinte magát alakítja, sugallván: úgy a legjobb, ahogy azon melegében, centiző művészkedés nélkül kerül papírra a megoldás. Emiatt túlságosan sok a versben a fénytörés, az összetett mozzanatok, egymásra zsúfolt dimenziók vakító homálya. (Ez árnyékolja az *Éjjéli körmenet* témában és nivóban méltó társait, az *Intelmet* és a *Stációt* is.)

A kötet utolsó ciklusának néhány verse (*Nem száműzés, Utat nyit, Hidd el. megöriz, Berzsenyi olvasása után*) az említett viaskodások, „de profundis”-hangulatok után valamiféle megnyugvást, bizakodást ígér. Mindenesetre tele van konstruktív belátással, higgadt önvizsgálattal:

... ami idegen volt, kívül, s belül
– szívemben is – otthonná szelidül.

A *Rapszodiáink évada*, (1963) az új verskötet hangja azonban mintha nem is az előzőt követné, eleve egy oktávval följebb kezdődik. Ami az előzőkben vajadás, vívódó bizonytalanság volt, itt marcangoló indulatok heves feszültségében csap ki. Ami lírai földrengés készülődött az eddigiekben, föl-föltépve a látvány fölszínét, itt már vulkanikus erővel tör elő. Szelid szemlélődés helyett csupa szenvedélyesség, elszántság, forrongó cselekvés-vágy; nyugalomra hajló egyensúly helyett folytonos ingerültség, vad elégedetlenség. Mindez aligha árt a költő fejlődésének, akit eleinte még azzal vádolhattak: versei nem egyebek artistikus olajnyomatoknál. Mégis, aki egymás után elolvassa a *Kártevők, Úgy ügyelj, Oroszlán, Attól kezdve* verseket, önkéntelenül felkapja fejét: honnét ez a csitulni nem tudó, acsargó gerjedelem? Mi történt Kalász Mártonnal? Egyelőre ne firtassuk a konkrétumokat, a lényeg a kötet verseiből is kiderül: rengeteg csalódás, küszködés, illúzióvesztés árán férfivá ért, megkeményedett. Balsors, betegség, kényszerképzetek és valódi ellenfelek közt a maga erejével akarja kiverekedni igazát, becsületét. Az indulatos érzékenységgel együtt a társakért való felelősség is megnőtt benne. Kétségtelenül aggasztó, hogy tudatát folytonos önemésztés, haragos bosszú perzseli, mégse higgyük, hogy az említett és hasonló versek szimptomatikusan megnyilatkozások csupán, egy sérült lélek sebeinek és vagdalkozásainak szomorú gyűjteménye. Ott van bennük a megváltott eredmény is.

Az *Emberiség, emberiség* c. szonett oly élesen formált, akár egy izzó bronzplakett. Izzó, mert a világért-aggódás szinte egy-lélegzetbe sűrítve feszeng, világít belőle. Az *Oroszlánban* is nemcsak az indulat lökéseit, a fogalmi tömörítés kitűnő példáit találjuk:

Ím, reflektor csapáz fölöttem –
amivel magam hitegettem,
a vad öntudat semmi más,
együgyű ideg-zsúfolás.

A *Kék horda* egy hózivattal környezett szoba látomásában úgy tudja összefogni,

egymásba forrasztani a külső, belső történést, hogy egyszerre érezzük egy emberpár, az emberiség és a kozmosz létének kockázatát:

Európa lágy, miniatűr
mását a kalandor-áradat,
mint fűnyelvű csillagát az űr,
ringatja hó fölött, szél alatt.

A *Szerelem szfinksze alatt* dermesztő szuggesztivitása is teljesen autentikus:

... álarcom percről, percre hül,
belső pupillám fénytelen
rovárszárny, idegrendszerem
csapzott sörénnyel úszik át
emlékeimen, mint a fák
nyári vízözön fátylain...

Az *Ösvény tépelődő halálvíziója* pedig bármily abszurd módon sokrétű, félelmetesen hitelen, pontos és tiszta:

Nap süti az egyetlen fonalat
a szürke kis egérutat,
melynek a zöld morajban krómfog-színe van,
s nem merem rábízni magam,
hisz valahol a páratójáson átrezgő tájak
mélyén mintha érezném nyámmogni a Szájat,
vérszomjas állatét,
s ezüst malmában lassan hogy morzsolna szét...

Így lehetnének meg sorban, a szélsőséges hangulatú versekben is a kifejező erő megnövekedett biztonságát. Magát a kifejezés módját elemezve arról győződhetünk meg, hogy a fiatal költő látása intellektuálisabb lett, de szemének röntgenként lényegre ható képességét nem veszítette el. Minduntalan felbukkannak a gondolat és nyelvi összefüggés összefonódásának képzőletindító példái:

Itt a karjaid zuhatag-íve;
válltól a csuklóig hirtelen
megnyilvánul, mint íratlan törvény,
elemi mértan, a szerelem.

(*Jelenés vagy*)

Fáradt s fárasztó vagyok néha,
magamon tartani nehéz a
világ sok tündöklő parányát
s gyöngédségem dörgő hiányát.

Úgy ülök, vállaim lehajtva,
görbén, mint a madarak ajka - ...

(*Fáradt s fárasztó*)

Olyan az agyam zizegése,
mint fán a rovarok habos evése.

(*Szerelmi elégia*)

Formaalkotás dolgában Kalász az előző kötet kétféle útján halad tovább. Kedveli a frappánsan visszacsattanó, zárt egységeket, a kristályosan polarizált József Attila-i, vagy éppen Pilinszky szakaszokat. (Az utóbbi mániákus ritmikája nélkül. Másrészt pedig mindinkább vállalja a spontán kötetlenséget, a fésületlen prozódia. Ebbéli erősödő hajlama a zárt formákat is megbontja. A folytonos mondat-átvetésekben, önkényesen cikázó félsorokban (enjobemenet-ekben) másik mester: Szabó Lőrinc hatására ismerünk (*Kaland*). Túlzás, céltévesztés persze akad mindkét fajta verselésben. Az egyik-

ben szinte sámfára feszül, a másikkban meg úgy összegyűrődik a mondanivaló, alig lehet kiegyengetni. Mégis, a hagyományos formán belül többnyire szabadon lélegzik, egyénien szól Kalász hangja. Természetes impulzusok éltetik például a *Fiatal lány* c. szép versét. Hasonlóképpen sajátosnak, kiforrottnak érzem a másféle módszerrel készült *Rajz egy kövönt*, noha csak papíron, többszörös utánagondolással élvezhető. Mert különben nincs benne semmi csalás. Az asszociációk mégcsak nem is szürreálisak, csupán a fogantatás szeszélyei szerint rendeződtek. Az ilyen rajzból nem mindig lesz mű, de a képek itteni petárdahajigálásában van valami maradandón csipős, éles, csaknem frivol íz. Fokozottan ezt érzem a kamaszos dültől fűtött *A kártevők*-ben. A frappáns odavágások, a metsző nyereség, váratlan képzetkapcsolások, a groteszktól a vitriolos iróniáig süjtő lendület akaratlanul is Rimbaud-t juttatja eszembe. Elismerem, hasonlításom öletszerűnek látszó és mindenképpen merész, de aki megnézi a nagy francia előd *Párizsi orgia*, *Az igaz ember*, vagy éppen a Nagy László fordította *Michel és Christine* c. versét, megérti mire gondolok. A rokonság a gúnyos jelzők, éles képek, neki-nekibőszülő robbanásaiban rejlik.

Itt jegyzem meg, mennyire találó Kalász kötetének címe. A benne lévő versek hangulati vonala csakugyan rapszódikus. A nagy cselekedetekre való elszánás és a keserű felháborodás fájdalmas zúdulással ütközik bennük. A *Fiatalok s a Rendet!* c. versben az aktivitás szomja követelőzik, a *Fagy fényében* az életforma-váltás bizakodásra vezető eredményeit nyugtázza. A *Hazám*-ból, hanghordozása bármily extrém – a közöségért vállalt hűség, az elkötelezettség vallomását halljuk. Aztán minden átmenet nélkül a dühödő, foggal-körömmel verekedés kiáltásai, majd meg a csendes nosztalgiaák bánata, a fölszakadt emlékek vérző sebe. A *Szerelmi elégia* a fentieket egy versben gyötrödi, viaskodja végig. Megindítóan nyílt, az egész nemzedék problémáival szembenéző költemény ez. A teljes kétségbeesés tétovasága ép olyan hiteles benne, mint a makacsul visszatérő fogadkozás: „Valamit tennünk kell megrokkant, fáradt életünkkel.” Másik számadás-jellegű verse (*Vége az ifjúságnak*) egyértelműen vall a teendőkről, görcsök, megalázások után is a helytállást vállalva, ígérve, hogy „eszméire oly makacsul vigyáz, mint fiáért a tigris.”

A lírikus hite nem tévesztendő össze önképzőköri dalnokok magakellettő, mámoros derűjével, kivált akkor nem, ha a versek egyéni boldogtalanság, betegség árnyéka, verekedések nyüge alatt épülnek, pontosabban mondvá: az ellentéteket hordozó teljesebb élet nevében szólnak. Kalász esetében maga az alkotás kényszere is fájdalommal eljegyzett. Nemcsak az újkeletű lírai intenzitás miatt. A csontig süítő látásban, a szüntelen kigyúl, vakító képekben van valami örjítő (*Halálstadion*). S úgy vélem, aki zabolátlan torlódó látomásait értelmileg is rendezni akarja, szigorú gátak közé térítve őket, annál jobban szenved tőlük, mégha időnkint föl is menti magát (*Féltalom*).

Mindezzel nem akarom bizonyítani, hogy Kalász mai költészetének csak tiszteletre méltó, érdemre magyarázható tulajdonságai vannak, s hibái nincsenek. Spontaneitásában sokszor túlteng a természetes önkény, gondolatváltásai nem mindig indokoltak. Gyakori a részleteket hanyagul összefolyató monológ, a dűnnyögő monotonía. Egyszakaszos rövid verseit – az *Epigramma* és a *Négy sor* kivételével – a pillanatnyi nekilendülés kelleténél többre becsült forgácsainak, súlytalannak érzem. A formák szervezete olykor csak látszatra ép, belül vértelenül törekeny, vagy göcsörtösen feldozott. S bár nyelvi tömörségben, a kifejezés árnyalatos gazdagságában, fessességében Kalász a legjobbakkal vetekszik, elharmokodott megoldásai vitathatók. (Pl: a *Halottak* befejezése: „... megrajzolva a légűrt s fölragyogva azt, aki voltatok...” S kétségbe vonhatók némelykor jelzői is: „smaragd lelet”, „opál kés”, „az érzékek letisztult ezüstje”.)

Szeretném hinni, hogy Kalász nem lesz hibáira is büszke. Tisztán látja, másoknak is érvényesen fogalmazza meg költői mestersége hálátlan, de méltó programját:

Nem lazíthat ügyemen senki.
A versekben mindent szabad.
S legnehezebb kiverelkedni
érdes világosságomat.

(*Négy sor*)

A markáns-természetes alkotás zaklató vágya a kötet nem egy versében drámaian igaz, hibátlanul pontos választ ad már önmagának és a világnak. A felmutatható példák közt is legszebb, legtöbbet mondó az *Expressz, éjféli*. Az idegenbe utazó magányos férfi szorongása mögött önkínzó nyíltsággal tárul föl a rejtély, honnét ered a szolidnak, halkszavúnak elkönyvelt dunántúli fiú vad indulatossága, olthatatlan fájdalma:

.....Ha már
beszélni nem tudtam (amúgy se
vagyok közlékeny), legalább
egy idegen léte, szaga
cserélt volna eszmét velem,
mozdulatlan szájjal neki
mondhattam volna el szorító
magányosságomat, faji
nosztalgiaik és bonyodalmak
benső erdejét, amin át
tán sose törhetek szabadba;
s ezt az utat – dührohamot
kaptam még otthon, „állat, állat”,
ordítottam, semmiért, annak,
akit legjobban szeretek...

Folytatom az idézetet, hogy lássék belőle a súlyos egyszerűség, a közönséges kijelentés (sirt az eső) beillesztéséből, ismétléséből is az őszinteség torokszorító ereje:

De hát senki se volt – csupán
kis megálló fényköre vert be
az ablakon, ahogy rohantunk,
sirt az eső, sirt az eső,
sérthetetlen vezényszavak,
kiáltások hangzottak el
a két nyelv közt, amit beszélek...

Nehéz meghatározni a jó vers általános kritériumait. A megfogalmazásból mindenestre nem hagynám el: „...az, amit sohase merithetek ki egészen, amit újra és újra olvasni kívánok.” Kalász Márton új kötetében vannak ilyen versek. Aki első látáskor, csak a felületet nézve kész a lemondó ítélettel, s csak műveskedő, a problémák elől kitérő keresettséget lát bennük, azt aligha győzhetem meg a költészet valódi értékéről.

Lehetséges olyan nézet, miszerint Kalász előző kötete gazdagabb, sokszínűbb, megnyugtatóbb volt. Talán várható volt még új gyűjtemény kiadásával. Én azonban értem türelmetlenségét, sejteni vélem miféle többlet sürgette. A kamaszos indulatokból mégiscsak itt született meg a férfi lírája. A rapszodiák csípős, lázas atmoszférájában benne van az idő ígérete: a forrongás egyszer még erőteljesebbé higgad, bonthatatlan, sűrű szeszé nemesedik.

Fodor András

Rubin Szilárd:
CSIRKEJÁTÉK

Bevallom, nemcsak fokozódó izgalommal - szégyenkezve is olvastam végig ezt a nemrég megjelent kisregényt. Igen, a szégyen bírja futotta be minduntalan Rubin Szilárd régi kritikusanak arcát; minthacsak tévedett volna annak idején, amikor az író előző regényének, a Szélvert porták-nak egyetlen bírójaként „jól oda-

mondogatot” a Dunántúl utolsó számának hasábjain. Pedig nem, nem lőtt bakot. Még igazolva is láthatja magát, hiszen nemcsak ízekre szedte akkor a gyermeten rossz munkát, – azt is meglátta benne, ami jó, sőt, mondhatni „helyes utat is mutatott az ifjú írónak”... Rubin azon az úton lépett tovább, valóban.

Hadd bizonyítsak – hadd mentegetőzzem. Ezt írtam akkor, többek közt: „...Rubin Szilárd könyve mégsem ponyva. Pedig nemcsak a kacs-

karingós történet, – a regény felépítésének, a részletek kidolgozásának hvenyészettsége is ponyvagyánús lenne, ha... ha nem érződne még a legbosszantóbb naiv sorok mögött is a jó költő... Ahol élményileg-érzelmileg „érdekelve” van Rubin, ott bizony jól tudja, mi fán terem az emberábrázolás... Legbiztatóbb az a látomásos-érzelmes költőség, mely át- meg átszővi a sikerületlen részeket is, és amelynek egyes fejezetekben... olyan varázslatosan finom hangulatú percekét köszönhetünk... Remélhetőleg, enyhébb irodalmi éghajlatban, amely lehetővé teszi az útkeresést, kísérletezést, Rubin Szilárd kidobja magából rokonzenves költői lényének kamaszos modorosságait, a magáraerőszakolt társadalomkritikai sematizmust, az elmélyedést helyettesítő exotikumhajhászást; egy érzékeny lélek védekező tuskéit. És ha fiatalos kiegyensúlyozatlanságából megtartja annak egészséges vonásait: a képességeinél magasabbra nyúlás igényét... minden bizonyonnyal kellemes meglepetésben fogja még részesíteni az irodalmi közvéleményt.”

Nem bizonyult hát elhibázottnak a „jóslat” sem. legalábbis nagyjából nem – miért akkor a szégyencpír, a zavar? Mert Rubin Szilárd Csirkejátéka megszégyenített minden *ovatos* várakozást. Elfogadható, legjobb esetben figyelemreméltó művet várt a kritikus-jós, s íme, az utóbbi évek egyik legjobb regénye született meg.

Ez erősen szubjektívnek tetsző kezdés után még csak ennyit: amikor e sorokat írom, hónapok teltek el a könyv megjelenése óta, s nyoma sincs a boldog fölfedezésnek, de még a fölfigyelésnek sem. A fiatal író néhány barátja bólint csak: tudják, hogy mű született, s tudnak a mű hányódásáról, többéves regős kiadói útjáról a megjelenésig. Lehet, az alapos, elemző kritika várat így magára, az gyürkőzik neki éppen: – tüstént le kell szögezmem: e szövegnek nincs efféle igényük, a figyelmet szeretnék csupán fölkelteni.

Az utóbbi időben többnyire valamiféle irodalom kívüli szenzáció kelti fel csak kritikusaink s az olvasók érdeklődését. Az persze öröndetes, ha ez a szenzáció egy-egy kitűnő munka körül viharzik, mint például Ottlik Iskola a határon-ja, Lengyel József Elejétől a végéig című emlékezése vagy Fejes Rozsdatemetője körül. De vajon miért kell többé-kevésbé közönybe fulladnia nálunk egy regénynek, ha nincsen, mondjuk, politikai aktualitása, ha nem leplez le egy társadalmi réteget, vagy kormányzási rendszert, ha nem ingerel vitára – ha nem hal meg benne egy őz freudi naiv rafinériával... (hogy ne csak az érdekes, a valamelyest olcsóbb szenzációról is szót ejtsünk.)

Ha vallomása önvallomás csupán: legalábbis első pillantásra. S ha írói módszerében nincs is semmi új; ugyancsak látszólag.

Egy mai Julien Sorel tárulkozik ki az olvasó előtt, olyan őszintén, hogy az már-már riasztó, visszataszító. Angyal Attilának, a mohácsi félkispolgár-félproli fiatalembernek egyetlen vágya, hogy „felsőbb osztályba lépjen.” Nagyanyja, a

piaci kofa pénzén leérettségizik, majd sóváran néz körül, merre találhat társadalmi fogódzót. Származása, valamint a háború, a náci megszállás s a felszabadulás éveinek hazafias hevülete a politikai karrier felé sodorná – ámde ehhez gyöngye, encrvált, azonkívül meggyőződése is hamarosan odavész, ahogy egyre érzhetőbbé válnak a személyi kultusz kártevésői. A mind dogmatikusabbá váló irodalompolitikai helyzetben kielégítetlen marad írói becsvágya is. Marad hát a „benősülés”. Egy gazdag bácskai sváb lányt szemel ki... – de itt már abba kell hagyni e tárgyias, földhözragadt tartalmi beszámolót: a regény igazsága sokkal bonyolyultabb s oly szuggesztív, akárcsak az életét. Angyal Attila szereti is a lányt, gyerekkora óta, most pedig valamiféle lovagiasság is feléje hajtja – vagyis felcéljuk, a még jómódú „alulmaradtak” felé. Szerelme egyre őrjöngőbbé, öngyilkosbba válik; a gyenge, esendő fiú rabja lesz a robusztusabb lelkialkatú Carletter Orsolyának – rabja és kínzója. Fertelmes szadista-mazochista hisztériába zuhan az ifjúság tündérvilágából. A felületi ok: a sváb család visszautasítása; a házasságkötés után sem „veszik be”, mintegy bosszút áll hát a sérelméért. A felszín alatt azonban ennél sokkal erőszakosabb kórokozó lappang. Ez a köznapri értelemben csepept sem rokonszenves fiatalember: fordított szent. Nemcsak Julien Sorelnek, Shakespeare III. Rihárdjának is rokona – persze távoli rokona csak, de még a különbözőségek sorjázása is megkönnyíti a figura „betájolását”. Angyal Attila szinte hitvalló, vallásos izzású monomániájáról jut eszünkbe a püpos-szép szörnyeteg. Am ő nem „dönt ügy” (legalábbis nem tudatosan), hogy gazember lesz – más természetű a megszállottsága: *naiv* és *önpusztító*. Ezért hát nem is sodor úgy magával, mint amaz; gyöngédebb, líraibb indulatokat ébreszt bennünk: e szövegmunkát, együtt-érzésünket kelti fel viszolygásunk közben.

„Kicsinyesen és tapintatlanul viselkedett, nekem pedig lehetetlen volt elviselnem a gyarlóságát, hiszen istenként imádtam – vallja Attila. – Olyasmit kellett tennem, amitől mélyen óalá kerülök, hogy újra fölnézhessek rá, és megváltást remélhessek tőle.” Egy beteg lélek kulcsa e za vallomás. Minden cselekedete, egész élete ezen fordul. Mert nemcsak szerelméről van szó – s itt bizonyosodik be, hogy ez az önvallomás nem egészen „magánügy”, hogy igencsak széles horizont rándul össze Angyal Attila monomániásan szűk látókörébe. Csálódik valakiben? Olyasmit tesz, amitől mélyen óalá kerül, hogy újra fölnézheszen rá, és megváltást remélheszen tőle... S ha nemcsak egy vagy több személy mutatkozik méltatlannak? ha a társadalom?... az egész világ?... Ugyanezt teszi akkor is. Ezért kerül egyre mélyebbre, – önmaga erkölcsi és fizikai elpusztításáig. Sorsa nem általános, nem „tipikus”, szerencsére. De azért ennek a tévelygő, hányódó fiatalembernek az életérzése sokaknak lehet ismerős; egy egész nétekn, mely a háború utáni lelkes és zilált években cseperedett

fel, kezdett eszmélni. Riasztó példájában a maguk elkerült végétét láthatják.

Vagyishát „konkrét” a történet s az atmoszféra, nincs abban hiba. S mégis – vagy épp ezért? – általános érvényű, egyetemes. Senki nem vonhatja ki magát e dialektika szuggesztíója alól. A szerelem pokoljárásának micsoda izzó látványa hömpölyög itt! S mily nemesveretű líra... – de erről külön is kell szólni néhány szót. Talán akad, aki idegenkedik ettől a költőiségtől: szokatlan mai prózáinkban. Nos, épp ez Rubin Szilárd legszebb „víványa”; sikerült neki a nagy ugrás: kultúrált, egyéni hangú, de nem eléggé jelentős költőből nagyon jó prózaíró lett, mégpedig úgy, hogy sértetlenül „áthozta a lécen” színes-szeszes lírikus egyéniségét. Egy-egy jelzőjének, hasonlatának villámfénye fejezeteket világít meg előre s hátra. Aahogyan egy-egy gondolat-párt játékosan-acélosan összecsendít – nem regényben: Németh László némelyik, ugyancsak költői ihletű esszéjében talákoztunk utóljára ilyesmivel. Legszívesebben idéznénk, mint valami verseskötetből. De hát a regénykritikában nem szokás, azonkívül nagyon is fenyegetne a bőség zavara. No meg azt a látszatot kelthetném, hogy a költészet „kilóg” Rubin regényéből. Holott épp arról van szó, hogy a lehető legszervebben olvadt bele: igazi „szép”-prózává lényegült, a szó eredeti, nemes értelmében. A Csirkejáték egyike ama kevés magyar regényeknek, melyek visszaadják e joggal-jogtalanul gyanússá, rosszízűvé vált műfaji meghatározás becsületét. A líra volt Rubin előző, sikerületlen regényének is az erőssége. De míg ott beleveszett a társadalomkritikai sematizmus kátengerébe meg a kiagyalt ponyva-exotikum cikornyáiba, itt a mű autonóm szellemeként tündökölt. Hol van immár a Szélvért porták aránytalansága, gyermekeg kócosága?! A megejtően naiv-intellektuális izzás, a varázslatosan finom hangulatok, a monomániás örület mögött – láthatatlanul, s persze ez a jó! – Flaubert-i acélszerkezet feszül. Bámulatos, mi mindent tudott „beleadni” ebbe az alig tíz íves kisregénybe a fegyelmezett építkezés; egy egész világot. Sorolhatnám a részleteket, melyeket haláláig el nem feledhet az érzékenyebb fülű olvasó (a hálókocsi, a patika-jelenet, a végső tompaságba, süket csendbe zuhanás a bécsi hajón...) – de minek?... Valahogy reménytelennek érzem itt az efféle mazsolázást, – már-már véteknék is a mű gyémánt-keményisége ellen.

Van aztán még Rubin regényében egy ráadás is. Az efféle tündéres epikában általában nem kötelező az alakok reális megformázása. Itt azonban plasztikusabbnál plasztikusabb arcélek villannak elénk; – egy-egy látszólag épp csak odavetett mellékfigura olyan meghitt, régi ismerősünkké válik, mintha valamelyik „nagyrealista” családregény tucatnyi fejezetben megmunkált alakjával lett volna találkozásunk. S ugyanígy vagyunk Rubin táj- és városangulataival: annak is szívéhez nől szerzett Baranyája, aki nem ismeri ezt az őis pannón viodéket; s észre sem

veszi, hogyan. A különben teljesen más alkatú Hunyady Sándort vagy Kosztolányit juttatja az ember eszébe ez az eszköztelen varázslás.

Ideje már, hogy a kritikus abbahagyja újjongását; hogy komolyabb képet vágjon. A legalkalmasabb pillanat erre; amikor a jövő felé irányítja tekintetét. Elkomorodnia nem kell, de töprengve kérheti: vajon hogyan lép tovább Rubin Szilárd? A Szélvért porták-tól egyenes út vezetett a Csirkejátékig; az teljesedett ki itt, ami már ott megvesztegető volt, ígéretes: a *közvetlen* élmény ihlete. De telik-e még vajon ez autobiografikus-lirikus szenvedélyből további műre is? S ha nem, – hová, merre?...

Iskolamesteri nagyképűség volna, ha most aggodalmaskodnánk, főlemelt ujjal óvatosságra inténénk. Most, amikor ime, nem jóra, jelesre – kitűnőre vizsgázott a hajdan-bukott „diák”. Különben is: az igazi tehetség rá szokott cáfolni a jóslatokra, elméletekre. Bizzunk hát benne, hogy sikerül majd más, változott alakban is felmutatnia önmagát. Örvendezzünk zavartalanul.

Telegdi Polgár István

Demény Ottó:

SZIGORÚ HÉTFO

„Józan költő” – állapítja meg az ember, miután együttében végigolvassa harmadik kötetét, a *Szigorú hétfőt*, de mindjárt hozzá kell tenni, hogy ebben a megállapításban ez a tulajdonságjelző nem egyfajta költői magatartás felmérése, hanem inkább leltár: a sokféle változat közül a jellegzetesen deményi ars poetica arculatát próbálja megrajzolni. De mint-hogy egy vonással, egy jelzővel nem lehet senkit maradéktalanul jellemezni, nézzük meg közelebbről: mit mond ez a jelző? Nem fogja a kötet sajátos ízeit élvezni az, aki nem fogadja el Deményt olyannak, amilyen; megközelítő hasonlattal: izgalomnélküli költészet marad az övé annak, aki, ha szabad így mondanom, „nem áll át a költő hullámhosszára.” Azt hiszem, ebben rejlik, itt keresendő költői alaplásának titka, hiszen inycségekkel, látványosságokkal, formai különlegességekkel nem akarja megszerettetni magát, erről a hatásról szívesen lemond a súlyosabb mondanivaló, vagy bensőségebb rezdülések kedvéért. A vájtfüleeknek, meglepetést keresőknek nem elég izgalmas talán az ő költészete, de nem is nekik és róluk szándékozik írni, hanem szélesebb közönségnek, megtartóbb és megkötőbb közeg-

nek. Ha az eredményeket nem is néznénk, csupán az igényt, már akkor is tiszteletre-méltó vállalkozásról lenne szó, de nála nemcsak a szándék, hanem az eredmény is lemérhető.

Fiatal költőink többsége faluról indult el, hogy a városban telepedjék meg – ez a két vonal különböző koordinátákat mutat kötetekben; nála harmóniában oldódik fel. Természetes számára a két pólus, nem törést, konfliktust szülő ellentétpár: a kettő kiegészíti egymást:

Múltam és jelenem példázza az egyik,
jelenem és jövőm a másik.
Az fölnevelt, hogy tőle távol
ez vigyázzon a pusztulásig.

Két nevelő, két halhatatlan!
Csodáikkal végig kísérnek.
Azt sóváran őrzi a lelkem,
ezzel összefofozva élek!

Okosan rezonál alakuló társadalmunk legizgalmasabb kérdéseire, de ezt mindig úgy teszi, hogy közben minden fogalom, változás személyes élménnyé válik: ezért lesz hiteles, őszinte és meleg, amit megír. Nem a személye a fontos (ennél sokkal fegyelmezettebb), hanem mindig a megírandó; azt az eszményi költői magatartást példázza, miszerint a költő érzékeny közlekedőedény: ha hatás éri, kétszeresére szökken benne a mutatóoszlop.

Kiegyensúlyozott, lehiggadt költői arc-éle bontakozik ki előttünk, aki tudja, hogy minden kín és megpróbáltatás megtérül valamikor: „A jövő az én boldogságom.” Nem akar több lenni magánál, csak anynyi, amivé lehet: jól ismeri határait, erejét és ezeken a határokon belül biztosan mozog. Feleslegesen nem fecsérli erejét, szorongató, nyugtalanító látomásokkai nem szolgál, ehelyett derűs és bizakodó versekkel ajándékoz meg. A munkásletről kevesen írnak ilyen megindultan: nem felejtette el hajadani társait, belsőleg most is velük és köztük él (*Munkás, Műhely*). A *Külvárosi ének*ben a külvárosi táj szimbólummá nő, egyetemesen emberi mondanivalót közvetít szuggesztíven: az örök küzdelem jelképe lesz.

Az egész kötet végül is felmérés: eddigi költői és emberi útjának megrajzolása, re-viziója és mérlegelése: attitűdjében ezért oly nyugodt és elrédődő. Jellegzetes hang-

vételét megőrizte, tovább finomította, az áttetsző hangulatok közé néha érdekesebb, groteszkebb fehangokat vegyít – pajkosan, kedves humorral. Színei többnyire pasztellszínek, ecsetje nyomán életörömről árulkodó virágok bomlanak ki. Kár, hogy némely versét nem érlelte ki eléggé: vagy a formakezelés elkapkodott, vagy a „kihordás” elsietett, így sántikálnak a többi biztosan lebegő között. (*Grund, Azt álmodja, Hiszitek-e?*)

A *Szigorú bétfőben* olyan költő jelentkezett, aki a pályatársak mellett, hangzavaruk közben, csendesén, tudatosan követi a maga útját, aki verseivel biztatni, megnyugtatni, reményt kelteni képes, és ez zaklatott korunkban nem is oly csekélység.

Arató Károly

Nyerges András:

EMBERI HITBEN

Akik nevét megjegyezték – főként az *Élet és Irodalom* és a *Jelenkor* hasábjain megjelenő verseit figyelemmel kísérték –, bizonyára örömmel és várakozással veszik kézbe a „Tűztánc” és a „Tiszta szigorúság” antológiák legfiatalabb költőjének első kötetét. Önmagában véve az a tény, hogy Nyerges András 23 éves, elegendő vonzerő a kortárs és idősebb generáció számára, hiszen a költő jóformán semmi emléket nem őrizhet a felszabadulás előtti időkből, a háború borzalmi is megmagyarázhatatlan (azóta pedig hányszor magyarázott) expressziók maradtak számára. Ezt betetőzi még az is, hogy városban nőtt fel, polgári család nevelte, és vállalnia kellett a gyenge fizikumú, betegeskedő gyermek minden kiszolgáltatottságát is. Korán került hát éles helyzetbe a kibontakozó intellektus, olyan harctérre, ahol előbb kellett bizonyítani létjogosultságát, mielőtt még léte valójában tudatosult volna.

„Születtem, élek, itt vagyok,
Kigondolok egy csillagot.
Így számolom a dolgom,
nem tettem egyebet még,
de tudom: vagy megoldom,
vagy ez a lét is nemlét.”

(Diagnózis)

A verseket olvasva heroikus belső küzdelemnek leszünk tanúi, s minden kételkedésünk alázatra kényszerül. A valóság elemzésében, a kifejeződni akarás vergődésében a „műhely” problémái magára utalják a művészt.

„Kimunkált, precíz szenvedések,
perzselő, szép hasonlatok
lángoló ingében míg égek –
kinomról csak hazudhatok.”

(Szavak)

Ez a magány: „alkotó magány”, nem pedig az elefántcsonttoronyba zárkózó köldöknézők dekadens, soha emberre nem találó siránkozása. A lassan bontakozó körvonalak egyre biztosabban jelzik Nyerges András kapcsolódásait. Önmaga viszonyát a térhez, időhöz, emberhez, társadalomhoz. Vannak azonban még bizonytalanabb és el-elmosódó vonalak is. Szemére vetetnének képeinek sokszor öncélú absztrakcióját, ami talán a kevés élettapasztalattal vagy a kevés mozgással magyarázható, de látása elszürküléséhez és sematizmus-hoz vezethet. A vers ilyenkor megtörik, groteszkké válik, önmaga ellen fordul:

„ökorfejű házmesterek
zenélő szemetesokcsiba fogva
zengnének nársi énekeket,
s ím, kiöltözött, izzadó menetben
tülekednek sarjaik, az ifjan is elaggottak,
nyakukon egy-egy majom fejével,
fémcső-torkukból füst száll rekedten...”

(Meggyulladt nyár)

Nem úgy a végig groteszkké formált, monodokaszzerű kompozícióknál (*Csoda, Morzsák, Porbó*, stb.) és a szimultanista elemeket felhasználó *Montázs* vagy *Délután* című verseknél.

A versek formai tökéletessége már-már ijesztő. Igazságtalanság lenne elmarasztalásként szólni Szabó Lőrinc vagy néhol Kassák Lajos hatásáról. Nyerges igazán jó mesterektől tanulta el az eltanulhatókat. Érettségét legjobban a *Kezdedben dáiákkal* címen összefoglalt ciklus bizonyítja. A *Mindig, Éva, a Szél* időtálló értékek maradnak. Itt az indulati motívumok nincsenek mesterségesen stimulálva, s talán a kötet többi darabjára nézve is általáno-

síthatom azt, ami a legfőbb erénye ezeknek a verseknek. Úgy érzem, Nyerges letisztulásának módszere is ez lehetne: feloldani egyfelől a túlzottan kisarkított intellektualitást több beleéléssel, direk-tebb őszinteséggel, hogy ne legyen gátló tényező; másrészt az érzelmi szálakat kivetíteni több dimenzióba, a költői képeket kiteljesedni hagyni, mert sokszor csírájában fojtja el ezeket. Ezért van olyan érzésünk olvasás közben, hogy egyes verssorok ismétlődnek, majd a kötetet letéve az, hogy sok ez a 66 vers.

Kecskeméti Kálmán

KÉT DUNÁNTÚLI ANTOLOGIA

„Eszméltető, szórakoztató percek, órákat szeretnénk belopni olvasóink életébe” – írja az *Életünk*, a Győr-Sopron, Vas, Veszprém és Zala megyei irodalmi antológia 1963. I. kötetének bevezetőjében a felelős szerkesztő, és bizonyára ez a célja a Fejér megyei írók antológiájának, a *Pirkadásnak* is.

Együttesen huszonkilenc költő 81 versével, 18 elbeszéléssel, egy hangjátékkal, nyolc tanulmánnyal, közleménnyel, öt műfordítással ez többés-kevésbé sikerült is. Azért csak többé-kevésbé, mert az írások jó része vagy csak eszméltet, vagy csak szórakoztat, sőt néhány alig egy-két jelzett másodpercet képes belopni. Az olvasó megismerő, világnézeti és esztétikai igényét egységesen és maradéktalanul csak két-három elbeszélés és a versek mintegy tizede elégíti ki, amelyekre képletesen szólva érvényes Farkas Imre novellája festőjének a gondolata: „Olyat festeni, amit a néző nem dicsér, de áll előtte sokáig, s amikor elmegy, víz magában valami pótolhatatlant s már elveszithetlent, amitől jobb és erősebb lesz. Csak így, csak ekkor érdemes...”

Tehát érdemes volt kiadni a két antológiát.

Tematikájuk változatos és mai. Ez utóbbi legnagyobb értékük. Az írásokban, mint egy sokszínű prizma át, hol erősebb, hol halványabb megvilágításban látjuk az elmúlt húsz év társadalmi és politikai helyzetét, egyén és közösség konfliktusokkal terhes, változó életét. Legvilágosabban *Barsi Dénes* Jó kalap, *Csongor Rózsa*

Hétvégi intermezzó és *Debreczeni Imre* A hetedik műszak című elbeszélésében. Barsi a mikszáthi anekdotikus előadásmódra és tipizálásra emlékeztetően rajzol hiteles és eleven képet a személyi kultusz éveiről, elítélve a tsz-szervezés erőszakos módszereit, a hivatali kiskirályoskodást. Kommunista kukiboshósevel ezt mondatja: „– Jó kalap...? Az azt jelenti, hogy a kalap nem attól jó, hogy rátűzünk egy piros csillagot. A jó kalap olyan kalap, aki alatt mindig együtt van a hideg ész, a kemény akarat és a meleg emberség... Azért vagyunk a világon, hogy csináljuk a jót, ha lehet!” Csongor kifejező, tömör stílussal ábrázolja egy börtönben ült „rajkos” minisztériumi nő szövőgyárba való visszatérésének viszontagságait. Debreczeni pedig őszinte drámai erővel jeleníti meg egy üzemi párttitkár vívódását önmagával, feleségével, munkatársaival és feletteseivel, abban a nehéz helyzetben, amikor rádöbben hiányos „mérnöki” szak tudására, és újra odaáll a régi esztergapadja mellé dolgozni. Kiemelkedik a prózai írások közül *Farkas Imre* Zöld fényben című novellája, amelyben egy festő útkeresését ecseteli egységes, kerek szerkezetben, elmélyült lélekrajzzal; *Szopori N. Lajos* stílusának hangulatteremtő, megjelenítő ereje és belső monológjainak létezősége. *Ősz Ferenc* satirikus „Eső”-je szellemes, és szívesen hallgatnánk meg *Szabó Jenő* Aki hallja a szirénát című hangjátékát a rádióban is.

A legjobb és legmaibb téma azonban önmagában kevés, nem tud kibontakozni és hatni, ha esetleges, ötlettelen, vérszegény, gyenge a formai megoldás. Így reked meg az egyébként kvalitásos *Ormos Gerő* „A madaras ember”-e a tanítómese szintjén, és a novella túl korán árulkodó csattanója is zavar. *Bartha Tibor* Lázadásának stílusa cikornyás és romantikusan érzélgős. *Dr. Farkas Gábor* tanulmánya pedig fogalmazási hibákkal van tele. *Horváth János* Az özvegy című elbeszélése

széteső szerkezetű, vázlatos és sematikus kidolgozása, sokat markol. *Horváth Ottó* Meghalt a nagyapa című írásában túlteng a pedagógiai célzat.

Az antológiákban igazán nagy vers kevés akad. Talán csak *Takács Imre* „Nyári rapszodiá”-ja, amely dialektikus materialista szemléletű vívódó vallomás az emberi sorsról, hivatásról, a humanizmusról: „A nemesveretű szívek tetszenek nekem... Boldoggá tesz már az is, hogy ember vagyok. / S magam vagyok. Mindenkiért. Mindenek ellen, / mert nincs istenem. / Akaratos anyagként csüngök / a természetben.” Széleskörű látásmód, megkapó líraiság, nemes egyszerűség jellemzi *Káldi János* verseit. Személyes élményei a közönség kavargó mindennapjaiban gyökereznek, s ebből bomlik ki költeményeinek eszmeisége. „Édeseim, csak értetek porlik a szívem... A ti számotokra gyűl a sok-sok holmi, tárgy és tény. / Fölépítem belőlük a Szépség új városait, falvait” – vall a Beszámolóban.

A legtöbb versben azonban hiányérzetet kelt a tartalom és forma egysége: vagy a modern forma nem telítődik meg közérdekű mai mondanivalóval, vagy a lényeges, mai tartalmat silányítják el a megszokott, elkoptatott, hagyományos költői kelléktár diszvirágai és az utánérzések. A sok költői zsenge mellett azonban számos vers emlékezetes élményt ad. Ilyenek *Somorjai Orsolya* vörösmartys hangvételő, ifjúi derűt és nemes pátoszt sugárzó szép költeményei, *Rózsa András* Moccanatlanul című, a közösségi emberideált megéneklő verse, vagy *Kulcsár János* lírájának eszméletető, eredeti mondanivalója.

A tanulmányok tárgyi anyaga érdekes és figyelemreméltó, a képek esztétikusan színesítik a két antológiát, amelyek kiadásával a megyei tanácsok hasznosan szolgálják egy-egy tájegység irodalmi-szellemi életét.

Weidinger Vilmos